

T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYA
(PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM)

Murat KAYACI

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

**TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYA
(PSİKOLOJİK BİR YAKLAŞIM)**

Murat KAYACI

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Murat KAYACI tarafından hazırlanan Tasavvuf Geleneğinde Rüya (Psikolojik Bir Yaklaşım) başlıklı bu çalışma 22.01.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza.....

Prof. Dr. Ali Rıza AYDIN (Başkan)

İmza.....

Prof. Dr. Muammer CENGİL

İmza.....

Yrd. Doç. Dr. Özden KANTER (Danışman)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

İmza.....
Prof. Dr. Mehmet EVKURAN
Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (29/01/2018)

Murat KAYACI

ÖZET

KAYACI, Murat, **Tasavvuf Geleneğinde Rüya (Psikolojik Bir Yaklaşım)**, Yüksek Lisans Tezi, Çorum 2018.

Rüya vasıtasıyla bilgi edinmek İslam'a göre bir amaç olarak değerlendirilmemekle birlikte insanın asıl sorumlu olduğu alan, şüphesiz uyanıkken yaşadığı alandır. Asıl önemli olan da insanın uykuda değil uyanıkken Allah'ı unutmadan sürekli olumlu bir aktivite içinde hayatını sürdürebilmesidir. Çünkü uyku anı insanın sorumluluğunu düşürmektedir.

Neticede, ilmî bir delil olmadığı için rüya ile bir hüküm verilmez. Bunları gören kimselerin, rüya yoluyla elde ettiği bilgileri kabullenmeleri için başka insanları davet etmeleri düşünülemez. Fakat rüyada görülen şeyler İslam'a aykırı değilse, görenlerin kendileri isterlerse gördükleri rüyaya göre hareket edebilir. Zaten bu durumda İslam'ın mubah kıldığı dairede hareket edilmiş olur. Mesela görülen rüya, hadislerdeki şekli ile sadık rüya ise kişi rüyadaki mesajı yorumlayıp hayatında uygulayabilir.

Bu çalışmada rüya olgusu, rüyaların sınıflandırılması, bilgi kaynağı olarak değeri ve rüyaların sûfî gelenekteki değeri konusundaki temel yaklaşımları Psikoloji yaklaşımı açısından ele alınmıştır. Çalışmamız teorik ve alan araştırması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde rüya ve tasavvuf ilminde rüya hakkında genel bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise mülakat yöntemiyle, rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış, farklı yaş gruplarına mensup tarikat üyesi kırk yetişkin birey ile alan araştırması yapılmıştır. Tasavvuf geleneğinde rüya yoluyla elde edilen dini tecrübenin bireyin dindarlığını nasıl etkilediği tespit edilmeye çalışılmıştır.

Yapılan görüşmeler neticesinde rüya yoluyla gerçekleşen dini tecrübe olaylarının bireyin dindarlığı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Bu olumlu etki hem aşkın varlık ile kurulan duygusal ilişkinin yoğunluğunun artması şeklinde hem de bireylerin ibadet etme sıklığının artması şeklinde kendini göstermektedir. Hem duygusal hem de davranışsal boyutta tezahür eden bu etki bireylerin öznel dindarlık algılarında belirgin bir değişim meydana getirmiştir.

Anahtar Sözcükler: Din, Tasavvuf, Rüya, Dinî Değişim ve Dönüşüm.

ABSTRACT

KAYACI, Murat, **Dream of the Sufism Tradition (A Psychological Approach)**, Master Thesis, Çorum 2018.

To get information through dreams is not a specific purpose of the Islam. The human beings are always in charge of his actions when they are awake and alive, that's why it is crucial that he should be aware that he is responsible all the actions he does while maintaining his life. Because sleeping keeps humans excluded from responsibilities.

After all, dreaming is not scientific. So there is no judgement. The person can not claim that this information is believable. But if those dreams are not contrary to Islam, they can act upon those dreams themselves. In this situation, they already act upon the Islamic purpose. For example, if dreams accord with hadiths, the person can apply suitably in his life.

This thesis discusses the concept of dreams, classification of dreams, informative resource and the basic values in Sufism tradition and psychological approach. This study consists of two parts: theoretical part and area study. In the first part, the general information is given about dreams and sufism, but in the second part, an area research is done among 40 adults from different ages who are the members of a religious order living any experience by the way of dreams. The effect of a dream on sufism tradition is tried to be determined how it affects the individuals' religiousness.

As a result of these interviews, it has cleared that religious experiences by the way of dreams have a positive effect upon the individuals' devotion. That positive effect has shown that love both increases the emotional side and the frequency of prayers of the individuals. Not only emotionally but also behaviorally effects have caused a significant change in the subjective perceptions of the individuals.

KeyWords: Religion, Sufism, Dream, Devotion and Conversion.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR	vi
TABLOLAR LİSTESİ	vii
ÖNSÖZ	viii
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	2
2. Araştırmanın Hipotezleri	3
3. Araştırma Modeli	3
4. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
5. Evren ve Örneklem	5
6. Veri Toplama Aracı	6

BİRİNCİ BÖLÜM

RÜYA KAVRAMI ve TASAVVUFTA RÜYA KAVRAMI

1. RÜYA KAVRAMI	7
1.1. Rüya Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı.....	7
1.2. Uyku ve Rüya	10
1.3. Rüyanın Mahiyeti ve Rüya Hakkında Çeşitli Görüşler	14
1.3.1. Rüyanın Mahiyeti.....	14
1.3.2. Rüya Hakkında Çeşitli Görüşler	16
1.3.2.1. Biyolojik Açıdan Rüya	16
1.3.2.2. Metafizik Açıdan Rüya	17
1.3.2.3. Halüsinatif Rüyalar	18
1.3.2.4. Telepatik Rüyalar.....	18

1.4. Farklı Dinlerde Rüya.....	19
1.4.1. Yahudilikte Rüya	19
1.4.2. Hristiyanlıkta Rüya	20
1.4.3. İslam’da Rüya	21
1.4.3.1. İslam’ da Rüyayla İlgili Kavramlar	22
1.4.3.1.1. Hulm	22
1.4.3.1.2. Adgâs-u Ahlâm	23
1.4.3.1.3. Menâm	23
1.4.3.1.4. Ehâdis.....	23
1.4.3.1.5. Büşrâ	24
1.4.3.2. İslam’da Rüyanın Çeşitleri	24
1.4.3.2.1. Sadık Rüya (Rahmânî Rüya)	24
1.4.3.2.2. Cismânî Rüya.....	26
1.4.3.2.3. Nefsânî Rüya.....	26
1.4.3.3. İslâm Âlimlerine Göre Rüya	27
1.4.3.4. İslam Filozoflarına Göre Rüya.....	28
1.4.3.5. İstihâre - Rüya İlişkisi	32
1.5. Modern Psikolojide Rüya	33
1.5.1. Freud ve Rüya	35
1.5.2. Carl Gustav Jung ve Rüya.....	38
1.5.3. Fromm ve Rüya.....	40
1.5.4. Adler ve Rüya	41
2.TASAVVUFTA RÜYA.....	43
2.1. Sufilerin Rüya Hakkındaki Görüşleri	43
2.2. Tasavvufî Terbiye Açısından Rüyâ	47
2.3. Bilgi Kaynağı Olarak Rüyâ.....	49
2.4. Tasavvufî Rüyâ Yorumu.....	50
2.5. Mürîdlerin Gördüğü Rüyâlar	52
2.6. Nefsin Mertebelerine Göre Rüya Türleri	54

2.6.1. Nefs-i Emmare.....	55
2.6.2. Nefs-i Levvâme.....	56
2.6.3. Nefs-i Mülhime.....	56
2.6.4. Nefs-i Mutmainne	57
2.6.5. Nefs-i Raziyye	57
2.6.6. Nefs-i Marziyye	58
2.6.7. Nefs-i Kamile (veya Safiye)	58

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

1. MÜLAKATTA YER ALAN SUFİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ.....	60
--	-----------

2. KATILIMCILARIN GÖRMÜŞ OLDUĞU RÜYALAR İLE İLGİLİ BULGULAR.....	62
---	-----------

2.1. Görünen Rüyanın Gerçek Hayatta Alınan Kararlara Etkisi.....	62
2.2. Görünen Rüyanın İçeriğine Göre Katılımcılarda Bulduğu Değer	64
2.3. Rüya Yorumlama Konusunda Kendini Yetkin Bulma	68
2.4. Katılımcıların Rüyalarını Yorumlatması	71
2.5. Katılımcıların Rüyaya Verdikleri Önem.....	72
2.6. Katılımcıların Ders Rüyaları İle Normal Rüyalara Verdiği Önem.....	76
2.7. Katılımcıların Gördükleri Rüyadan Etkilenme Durumu	79

3. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI MANEVİ DEĞİŞİMİN TÜRLERİ.....	79
--	-----------

3.1. Katılımcıların Tarikat Dersi İçerikli Rüya Görme Sıklığı	80
3.2. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcılar Üzerindeki Etki Süresi .	81
3.3. Katılımcıların Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Sonrası Manevi Hayatlarında Değişim Yaşamaları.....	82
3.4. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcıların İbadetleri Üzerindeki Etkileri	85

3.5. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcıların Ahlaki Özellikleri Üzerindeki Etkisi	87
3.6. Katılımcıların Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Sonrası Hissettikleri Duygular	88
3.7. Katılımcıların Gördükleri Rüyanın Etkisi İle Öznel Dindarlık Algılarında Fark Ettikleri Değişim.....	89
3.8. Katılımcıların Rüyada Gördükleri Bir Olayı Gerçek Hayatta Yaşayıp Yaşamama Durumu	91
SONUÇ	94
KAYNAKÇA	98
EKLER	105

KISALTMALAR

agt	: adı geçen tez.
age	: adı geçen eser.
agm	: adı geçen makale.
bk.	: bakın.
byy.	: baskı yeri yok.
s.	: sayfa numarası.
ss.	: sayfadan sayfaya.
sy.	: sayı.
c.	: cilt no.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı.
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı.
HÜİFD	: Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi Dergisi.
İA	: İslam Ansiklopedisi.
İSAM	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi.
Md	: madde, maddesi.
sad.	: sadeleştiren.
thk.	: tahkik eden.
öl.	: ölümü.
Yay.	: yayınları.

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Katılımcıların Cinsiyet Durumu	59
Tablo 2: Katılımcıların Yaş Durumu	59
Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Seviyesi	60
Tablo 4: Katılımcıların Görmüş Oldukları Bir Rüyanın Gerçek Hayatta Aldıkları Kararları Etkileyip Etkilememe Durumu	61
Tablo 5: Katılımcıların Gördüğü Rüyaların İçeriğine Verdikleri Önemi Oluşturan Unsurlar.....	63
Tablo 6: Katılımcıların Kendilerini Rüya Yorumlamada Yetkin Bulup Bulmama durumu	67
Tablo 7: Katılımcıların Rüyalarını Kimlere Yorumlattığı İle İlgili Bulgular	70
Tablo 8: Katılımcıların Rüyalara Yükledikleri Anlam Noktasında Rüyanın Önemi İle İlgili Bulgular	71
Tablo 9: Katılımcıların Ders Rüyaları ile Normal Rüyalara Verdiği Önem ile İlgili Bulgular	75
Tablo 10: Katılımcıların Görmüş Oldukları Rüyadan Olumlu ya da Olumsuz Etkilenme Durumu	78

ÖN SÖZ

Kendimizi gördüğümüz aynalar gibi rüyalar da gizli benliğimizi yansıtarak, kendi doğamızın gerçek yönünü açığa çıkarabilirler. Rüyalar vasıtasıyla bu tanıdık ama yabancı ülke tanınır hale gelirken, uykudan sonra rüyalarımız geri dönüp içeri gireceğimiz bir kapı aralığı ya da ruhsal alana atabileceğimiz bir adım olabilir. Bu özelliğiyle rüyalar, manevi yolun yolcuları için, kendi yönünü bulması gereken bir arazi özelliği taşır.

Batı’da “new age” akımlar olarak adlandırılan her hangi bir kurumsal dine bağımlı olmaksızın hareket eden mistik grupların artmasıyla birlikte dünyanın birçok bölgesinde yaşayan farklı din ve kültürlerden insanlarda bir ruhsal tecrübe yaşama iştiağı kendini göstermektedir. Bunda Aydınlanma dönemi ile başlayan dini kurumların değersizleştirilmesinin devam eden etkisine eş olarak insanların doğası gereği ihtiyaç duydukları metafizik gerilimin ihmal edilmesinin etkili olduğu da söylenebilir.

Farklı din ve inançlara sahip birçok millet, rüya konusunda çeşitli fikirler ortaya atmışlar, derin bir konu olduğu için birçok ilim dalı üzerinde çalışmış, her dinde, her inançta pekçok şey söylenip kaleme alınmıştır. Rüya konusu, Din psikolojisinin de önemli bir araştırma konusudur ve rüya konusunda din psikologları çalışmış ve çalışmaya devam etmektedirler.

Bu çalışmada tasavvuf geleneğinde rüya ve rüyanın psikolojik etkileri araştırılmıştır. Tasavvuf grubu üyelerinin rüyaları ve rüya ile ilgili değerlendirmeleri ele alınmıştır.

Araştırmamız kavramsal ve alan araştırması olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde rüya mefhumu ve tasavvufta rüya konusu hem din psikolojisi hem de İslam kültür ve medeniyeti açısından teorik olarak ele alınmıştır.

Alan araştırmasının yer aldığı ikinci bölümde ise, farklı yaşlarda bulunan ve farklı eğitim seviyelerine mensup, rüya yoluyla dini tecrübe yaşadığını iddia eden tasavvuf grubu üyesi kırk yetişkin birey ile mülakat yöntemi kullanılarak nitel bir araştırma yapılmıştır. Rüya kaynaklı dini tecrübelerin bireyin manevi hayatı üzerinde bıraktığı etkiler incelenmeye çalışılmış ve bireyde meydana getirdiği değişimler gerek davranışsal boyutta gerekse duygusal boyutta ele alınmaya çalışılmıştır.

Ekler’de, tarafımızdan oluşturulan ve toplam 10 sorudan oluşan özgün bir mülakat formu yer almaktadır.

Son olarak bana bu değerli konuyu çalışma fırsatı veren saygı değer hocam Prof. Dr. Muammer CENGİL’e yardımlarından dolayı çok teşekkür ediyorum. Ayrıca Yrd. Doç Dr. Özden KANTER’e, maddî ve mânevî destekleriyle sürekli beni motive eden tüm dostlarıma ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

MURAT KAYACI
ÇORUM/2018

GİRİŞ

Dünya var olduğundan beri merak uyandırmış, üzerinde birçok çalışma yapılmış ve hala üzerinde tartışılmakta olan rüya tecrübesi, ilahiyat fakültelerinde de tefsir, hadis, felsefe, tasavvuf bölümlerinde yüksek lisans ve doktora seviyesinde çalışılmaktadır.

Farklı din ve inançlara sahip pekçok toplum tarafından, rüya konusunda çeşitli fikirler ortaya atılmıştır. Rüyalari, ilahi olarak kabul eden mutasavvıflarla birlikte birçok filozof gibi sadece beşeri kaynaklı bir olay olarak değerlendirenler de görölmüşür.

Kur 'ân' da birkaç yerde anlatılan rüyâlar ile birlikte birçok peygamberin hayatında vahyin geliş yollarından biri olarak rüyalar kabul edilmektedir. İslam medeniyetinde tezahür eden önemli bir mistik gelenek olarak kabul edilen tarikatlara baktığımızda da rüyanın karşımıza çıktığını görmekteyiz. Sadık rüya kapısının açık olduğunu belirtmekle birlikte Nübüvvet kapısının kapandığını söyleyen hadisler sûfiler için rüya ile bir bilgiyi edinmede delil sayılabilmektedir. Bu nedenle Kuşeyrî Ris'alesi, et- Taarruf, İhyâ gibi tasavvuf klasiklerinde rüya için ayrı bölümler açıldığı görölmektedir.

Peygamberlerin ve tarihte büyük kitleleri peşinden sürüklemiş dini önderlerin, mistiklerin yanı sıra sıradan bireyin hayatında da rüya kaynaklı dini tecrübelerin varlığı bizi bu çalışmayı yapmaya sevk etmiştir. Pek çok insanın gördükleri rüyaları Allah'tan gelen bir mesaj olarak değerlendirip büyük duygusal değişimlerin yanında davranış değişikliklerine de gitmeleri dikkat çekicidir.

Bununla birlikte mistik geleneklerin dini tecrübe kavramını ele alırken bütün dini tecrübelerde ortak bulunan iki noktaya temas ettiklerine sıklıkla rastlanmaktadır. Birincisi rüya tecrübesinin tecrübe sahibi tarafından dini olarak nitelendirilen olağan dışı bir tecrübe olmasıdır. İkincisi ise bu tür tecrübelerin Allah veya nihai gerçeklikle ilgili derinliği olan tecrübeler olmasıdır. Bu iki unsur rüya konusunu ele alırken sınırlarımızı belirlemede bize yardımcı olmaktadır.¹

Konuyla ilgili literatür çalışması yaptığımızda tasavvuf ve rüya konularının münferit olarak işlendiği pek çok teorik çalışmanın mevcut bulunduğunu görmekle birlikte halen din ve rüya konusunun bir arada ele alındığı ve alan araştırması ile desteklendiği

¹ Sümeyra Sarı, *Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Olayları Üzerine Bir Araştırma*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ukudağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016, s. 1.

Çalışmaların sınırlı olduğu ve bu birkaç çalışmanın da son on yılda yapıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Türkiye’de tasavvuf ve rüya konusunun teorik ve alan araştırması ile birlikte alındığı müstakil bir çalışma yoktur. Yani tasavvufi rüyalar bir tez konusu olarak psikolojik bir yaklaşımla işlenmemiştir.

Üzerinde birçok millet ve dine mensup pekçok insanın tartıştığı bu meseleyi, yüksek lisans seviyesinde tüm yönleriyle ele almak mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Psikoloji ve Tasavvuf’ un rüya konusundaki fikirlerini sentezlediğinden dolayı çalışmamız rüya olgusu üzerine yapılacak çalışmalara katkısı olacağı için önem arz etmektedir. Çalışmamızın rüyanın tasavvufi tecrübesindeki önemi ve bireyin rüya yoluyla aşkın varlık ile iletişime geçtiği, herhangi bir dış uyarandan bağımsız olarak rüyanın bireyin duyguları ve davranışları üzerindeki dönüştürücü gücünün tespit edilmeye çalışıldığı bir çalışma olarak nice farklı ve derinlikli çalışmalara ışık tutmasını temenni ediyoruz.

1. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

İnsan hayatının yaklaşık üçte biri uykuda geçmektedir. Bu da 75 yıllık bir hayatın 25 yılı demektir. Uyku gün boyu çalışıp yorulan insan bedeninin dinlenme zamanıdır. Geçmişten günümüze kadar rüyalar insanlar için önemli bir yer tutmuş ve hep bir merak unsuru olmuştur.

Araştırmanın konusu, insanlığın başlangıcından beri üzerinde birçok şey söylenmiş, tartışılmış rüya olgusunun psikolojik ve tasavvufi temellerinin ne olduğunun ortaya çıkarılmasıdır.

Bu çalışmanın din psikolojisinin araştırma alanı içinde yer alan tasavvuf ve rüya konularını farklı bir bilinç düzeyinden söz etmeleri bakımından bir arada ele alması çalışmayı önemli kılmaktadır. Çalışma rüya kavramı, rüyaların sınıflandırılması, bilgi kaynağı olarak değeri, yorumlatılması ve rüyaların sûfi gelenekteki değeri konusundaki temel yaklaşımları ele almaktadır.

Bu çalışmanın amacı rüya yoluyla gerçekleşmiş dini tecrübenin tasavvuf geleneği içerisindeki bireyin duygu dünyasında, davranışlarında meydana getirdiği değişimleri tespit etmek, bu değişimlerin etki boyutunu ve etki süresini tespit ederek salt rüya ile gelen dini

tecrübenin bireyin dindarlığı üzerinde ne gibi dönüştürücü etkiler bıraktığını gözler önüne sermektir.

2. Araştırmanın Hipotezleri

Araştırmamızın temel problemi tasavvuf geleneğinde rüya olgusunun anlaşılması ve bireylerin davranışları üzerindeki etkisi olup olmadığının incelenmesidir.

Alt problemler: Araştırmamızın temel problemine dayalı olarak şu alt problemler araştırılacaktır:

1. Görünen rüyaların gerçek hayatta alınan kararlara etkisi var mıdır?
2. Görünen rüyanın içeriğine göre katılımcılarda bulduğu değer farklı mıdır?
3. Katılımcılar rüya yorumlama konusunda kendini yetkin bulurlar mı?
4. Katılımcılar rüyalarını başkalarına yorumlatırlar mı?
5. Katılımcılar rüyaya önem verirler mi?
6. Katılımcılar ders rüyalarına normal rüyalardan daha çok önem verirler mi?
7. Katılımcılar gördükleri rüyalardan etkilenir mi?

Araştırmanın hipotezleri şunlardır:

1. Görünen rüyaların gerçek hayatta alınan kararlara etkisi vardır.
2. Görünen rüyanın içeriğine göre katılımcılarda bulduğu değer farklıdır.
3. Katılımcılar rüya yorumlama konusunda kendini yetkin bulurlar.
4. Katılımcılar rüyalarını başkalarına yorumlatırlar.
5. Katılımcılar rüyaya önem verirler.
6. Katılımcılar ders rüyalarına normal rüyalardan daha çok önem verirler.
7. Katılımcılar gördükleri rüyalardan etkilenirler.

3. Araştırma Modeli

Araştırma, İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi alanında olduğu için öncelikle Psikoloji ilminin verileri dikkate alınmakla birlikte tefsir, hadis, kelim ve tasavvuf kaynaklarından da yararlanılmıştır. Bu ilim dallarının rüyaya bakışlarını değerlendirebilmek için bunların kaynaklarını inceleme yanında bahsedilen ilimlerde

uzmanlaşmaya da gerek duyulmaktadır. Bu nedenle de Modern Psikoloji kaynakları ile birlikte genel olarak hadis ve tasavvuf metinleri ile araştırmanın sınırlanması gereğini duyduk. Araştırmamızda kullandığımız bilgilerin çoğunluğu kütüphane araştırma metodu, literatür taraması ve içerik analizi gibi yöntemlerle elde edilmiştir.

Araştırmalarda incelenmek istenen konulara uygun yöntem ve teknikleri kullanmak güvenilir sonuçlara ulaşabilmek için son derece önemlidir. Bizim araştırmamızda literatür incelemesi ile birlikte tarama modeli içerisinde yer alan görüşme metodundan faydalanılmıştır. Çalışma niteliksel araştırma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Mülakat 40 kişiye uygulanmış ve bazı katılımcılar yazarak cevap vermiş bazıları ile de sözlü mülakat yapılmış ve konuşulanlar araştırmacı tarafından yazıya geçirilmiştir. Yani Mülakat ile veri toplama yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği tercih edilmiştir.

Nitel araştırma, insan davranışlarının araştırılması için fen bilimlerinde kullanılan geleneksel yöntemlerin yeterli görülmemesi sonucunda geliştirilmiştir. İnsan davranışları bu araştırmalarda esnek ve bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilerek ele alınır. Bunu araştırmacı gözlem, görüşme, doküman analizi gibi nitel araştırma tekniklerini kullanarak, algıların ve olayların doğal ortamlarında bütüncül bir şekilde ortaya koymaya çalışarak nitel bir süreç içerisinde gerçekleştirir. Bu yönetime göre araştırmada toplanan veriler, daha önce düzenlenmiş temalara göre yorumlanır. Betimsel analiz yöntemiyle görüşülen ya da gözlenen kişilerin durumlarını yansıtmak için de genellikle doğrudan alıntılara yer verilir. Betimsel analizde araştırmacının amacı, elde ettiği verileri düzenleyip yorumlayarak metne aktarmaktır.²

Araştırmamızın yöntemi yarı yapılandırılmış mülakat ve gözlem tekniğidir. Görüşme öncesinde katılımcılara mülakata dair bilgi verilerek isimlerinin yazılmayacağı belirtildi ve elde edilen veriler katılımcıların kimlik bilgileri kullanılmadan araştırmada kullanıldı.

² Ali Yıldırım - Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005, ss. 158-159.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmada kullanılan mülakat formu rüya yoluyla dini tecrübe yaşadığını iddia eden tasavvuf geleneğine mensup yetişkin bireylere uygulanmıştır. Bu sebeple araştırma mülakat uygulanan rüya yoluyla dini tecrübe elde etmiş tasavvuf grubuna sahip yetişkin bireyler ile sınırlıdır. Mülakat yaptığımız katılımcılar farklı eğitim seviyelerine mensuptur. 40 katılımcıdan oluşan katılımcıların yaş aralığı ise 22 ile 67 arasında değişmektedir.

Araştırmanın cinsiyet açısından bir sınırlılığı olmamakla birlikte rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış erkeklerin tecrübelerini paylaşma noktasında bayanlardan daha istekli olmaları ve mülakat için ulaşma daha rahat olması sebebiyle katılımcıların çoğunluğu erkeklerden oluşmaktadır. Araştırma mülakata katılan katılımcıların verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ile oluşturulmuştur.

5. Evren ve Örneklem

Araştırmanın ideal evrenini Çorum genelinde tasavvuf geleneğine mensup rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış yetişkin tüm bireyler oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Çorum ilinde ikamet eden rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış Halveti-Uşşaki tarikatı mensubu yetişkin tasavvuf üyeleri oluşturmaktadır. Görüşülen bireyler farklı eğitim seviyelerine mensup rüya kaynaklı dini tecrübelerine sahip yetişkin bireyler arasından, haftalık yapılan zikir programlarından sonra tesadüfi örneklem yoluyla seçilmiştir.

Bu araştırma 2017 yılının Şubat- Ekim ayları arasında Çorum ilinde kamet eden Halveti-Uşşaki tarikatı mensubu olan kırk katılımcı üzerinde gerçekleştirilmiştir. Mülakatlar katılımcıların belirledikleri sessiz bir ortamda yapılmıştır. Mülakat esnasında katılımcılardan izin alınıp, görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Mülakat sonrasında bu kayıtlar bire bir yazıya geçirilmiştir.

6. Veri Toplama Aracı

Araştırmamızda özgün bir mülakat formu kullanılmıştır. Toplam 10 soru hazırlanmış olup, sorular rüyaların günlük yaşantıda yol göstericiliği ve hangi açılardan yol gösterici olduğu, rüyaların kimlere yorumlatıldığı ve nedenleri, rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış grup üyelerinin tarikat dersi rüyaları ile normal rüyalara verdikleri önem, tarikat üyelerinin rüyalara yükledikleri anlam, rüya kaynaklı dini tecrübenin bireylerin duygu ve davranışları üzerinde bıraktığı etkileri ve öznel dindarlık algıları üzerinde meydana getirdiği değişimi ve bu değişimin devamlılık süresini tespit edecek şekilde hazırlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

RÜYA KAVRAMI ve TASAVVUFTA RÜYA KAVRAMI

1. RÜYA KAVRAMI

İnsanlar gördükleri rüyaların yorumların her zaman merak etmişlerdir. Rüyaların, sadece geçmiş yaşantıları için değil, gelecekleri için de çeşitli bilgiler verme noktasında haberci niteliklere sahip oldukları düşünülmüştür. İnsanlık tarihi kadar eski olan rüya kavramı; rüyanın tanımı, mahiyeti, yorumu ve bilgisel değeri açısından incelenmektedir.

1.1. Rüya Kelimesinin Sözlük ve Terim Anlamı

İnsan hayatının büyük bir bölümünü oluşturan uyku sürecini değerlendiren günümüz psikologlarından Ornstein, insanın uykuda geçirdiği bu süreci, bireyin kendisini keşfetmesi noktasında tasavvufun bir fırsat olarak görmesine atıfta bulunurken kişinin uykudan geri kalan zamanını zenginleştirmesine imkân verecek psikolojik ve kültürel zenginlikten yoksun olması sebebiyle Batı düşüncesi için üzüntülü olduğunu belirtir.³

Arapça bir kelime olmakla birlikte “Rüya, “Ra-E-Ye” fiilinden “Fa’la” kalıbında bir mastar olarak uykuda bir şeyi görmeyi ifade eder. İsim olarak ise uykuda görülen şey anlamında kullanılır.⁴ Tasavvuf ıstılahında ise rüya, kalbe gelen havadır ve hayalde tasavvur edilen hallerdir. Uykuda, şuurun tamamının kapanmadığı bir zamanda zuhur eder ve buna yakaza adı verilir.⁵

Rüyâ gören kişinin misâli, şiddetli karanlıkta lambanın ışığı altında bulunan bir insanın üzerine güneş doğduğu zaman misâli gibidir. Güneşin ışıkları lambanın aydınlığına galip gelir, bu nedenle güneşin ışıklarına göre lambanın aydınlığı çok küçük bir alanı kaplar. Bu durumda uyuyan kişinin durumu lambanın aydınlattığı alan içinde bulunan kimsenin durumuna benzer. Uyanık bir kimsenin hali ise, gündüz olduğunu bizzat gören kişinin hâli gibidir.⁶

³ Robert E. Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, çev. Erol Göka-Feray Işık, İnsan Yay., İstanbul 1990, ss. 168-169.

⁴ İbni Manzûr, *Lisanu’l –Arab*, c.14, s.297; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, c. III, s. 817.

⁵ Abdulkerim Kuşeyrî, *er-Risâletü ’l-Kuşeyriyye*, tah. Maruf Zerrîk – Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993, s. 365.

⁶ Kuşeyri, *er-Risâletü ’l-Kuşeyriyye*, s. 467.

Rüya, ruhî âlemden dünya sahnesine semboller şeklinde gelen ilham olarak da kabul edilir. Bazı mutasavvıflara göre, rüya ruhun uykuda misâl âleminde gördüklerini kişinin uyandığında hatırlaması ve anlatmasıdır. Meselâ Gazâlî rüyayı, insanın ruhu ile levh-i mahfuz arasındaki perdenin uyku durumunda kalkması sonucu levhte yazılı olan şeylerin insan kalbine doğması olarak tanımlamıştır. İbn Sînâ da rüyaların sadece metafizik âlemden nefsimize gelen şeyler olmadığını, ayrıca insanın bedenî halinden de kaynaklanabileceğini söyler. Aç olan bir kişinin rüyada yiyecek görmesi, üşüyenin ise rüyada ateş görmesi buna örnek olarak verilebilir.⁷

Âlimler, rûhsal bir hâdiseler olan rüyanın tanımında farklı görüşler ifade etmişlerdir. Bu nedenle farklı disiplinlerde rüyanın farklı şekilde tanımlandığı görülmektedir. Meselâ; İbn-i Haldun rüyayı ruhani bir şey olarak değerlendirir ve uykuda olan insan ruhunun, manalar âlemine dalması neticesinde manevi âlemden kendisine yansıyan varlıkların şekil ve suretini bir anda görmesinden ibaret olduğunu düşünür.⁸

İsmail Köksal (2008)'e göre ise rüya, misal âlemindeki kaderi ilgilendiren levhaların, aynen veya farklı biçimler halinde uykuda ruhumuza yansımalarıdır.⁹ Yine Fatih Çıtlak da rüyayı, kişinin idrakini şekillendiren, idrak etmesi için kendisine gösterilen hâdiselerin doğru anlaşılması ve yerli yerince tertip ve tabîr edilmesi için Allah Teâlâ'nın kullarına bahşettiği en önemli eğitim şekillerinden biridir.¹⁰ diye açıklamıştır.

Yaratılış gereği insan ruhu sadece bu âlemle değil aynı zamanda daha yüce ve aşkın âlemlerle de ilişkilidir; bu kabiliyette yaratılmıştır. İnsan manevî âlemle irtibatını yoğun tutmaya çalışırsa o âlemle ilgili birçok şeye manen vakıf olabilir. Ancak bu durum bedensel arzuların ve çeşitli ihtiyaçların tasallutu altında olan insan için oldukça zordur. Uyku halinde ise ruh beden ile bağlantısını nispeten azalttığından göreceli olarak serbest kalmakta ve böylece vatan-ı asliyesi yani ruhlar âlemi ile ilişkiye geçebilmektedir. Melekut âleminde mazi, bugün ve geleceğe dair bilgiler mahfuzdur. Ruh kendisini ilgilendiren

⁷ Necdet Tosun, *Rüyalar Âlemi*, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2016, s. 244.

⁸ İbn-i Haldun, *Mukaddime*, Çev: Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul 1996, c.I, s.251.

⁹ İsmail Köksal, “Rüyaların Fikhi Boyutu”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 2008, 2. Sayı, s. 36.

¹⁰ M. Fatih Çıtlak, *Rüyalar Âlemi*, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2016, s. 88.

bilgileri alarak hayal dünyasına aktarır. Hayal âleminde kalıba giren bu görüntüler insanlar için ortak hisse dönüşür. Bu durumda kişi rüya görmüş olur.¹¹

Rüyalar, kendimizi görebileceğimiz aynalar gibidir. Saklı benliğimizi yansıtır ve kendi doğamızın gerçek yüzünü açığa vururlar. Rüya sayesinde bu tanıdık ama yabancı ülke bilinir hale gelebilir. Uyandıığımızda rüyalarımız geri dönüp içeri girebileceğimiz bir kapı aralığı, ruh arazisine atılabilecek bir adım özelliğine sahip olabilir. Her maneviyat yolcusu için, kendi yolunu bulması gereken arazi özelliği taşır. Manevî rehber; bizi ruhun büyük okyanuslarından, dağlarından ve nehirlerinden aşarak derinliklerdeki gizli mahzenlerine götürür. Batı anlayışını bu noktada eleştiren Llewellyn Vahughan-Lee, Batı geleneğinin uzun zamandır, sadece dış dünyaya baktığını, iç âleme giden seyahati unuttuğunu söyler. Ona göre gerçek güzellik ve gizem insanın iç dünyasındadır. Henri Frederic Amiel de rüyaları, insan denen hapishaneden kısmi bir kaçış olarak tanımlar.¹²

Rüyanın psikolojide ve tıptaki tanımları ise şöyledir:

Rüya hızlı göz hareketleri (REM: “rapid eye movement”), uyanıklıktakine benzer beyin dalgaları ve fizyolojik etkinlikte artmayla ortaya çıkan ve REM uykusu olarak adlandırılan dönemde görülür. REM uykusu, uyku sürecinde yaklaşık doksan dakikada bir ortaya çıkar. Uzunluğu on dakikadan başlar, giderek artar. On yaşından altmışlı yaşların ortasına değin, insanda uykuda geçen zamanın yaklaşık dörtte birini REM dönemi oluşturur. Bu süre çeşitli ilaçların alınmasına, ya da uyuyan REM sırasında uyandırılmasına bağlı olarak, geçici olarak kısalırsa da, kişi fırsat buldukça REM uykusu oranını, buna bağlı olarak gördüğü rüya sayısını artırır.¹³

Rüya, REM uykusu esnasında, ancak diğer zamanlarda da gözlenen öykümsü imajlar, hisler, algılar dizisi. Ya da uyku sırasındaki zihinsel etkinlikler; uykuda kurulan hayaller, bilinçdışının uyku sırasındaki sembolik dışavurumları vs.¹⁴

Göze görünen hayallerin takibi için gözün yaptığı hızlı hareketleri belirten elektro ensefalografik dalgaların yazılmasıyla, nerofizyolojinin modern teknikleri düş faaliyetinin

¹¹ Bünyamin Açıkalin, *Kur’ân-ı Kerîm’de Rüya Kavramı*, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1996, s. 14; Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015, s. 15.

¹² Çıtlak, *Rüyalar Âlemi*, s. 9.

¹³ Ana Britannica, *Rüya Maddesi*, Ana Yay., İstanbul, 1990, C.18, s.558.

¹⁴ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yay. Ankara, 2009, s.622.

incelenmesine tatbik edilmiştir. Rüyalar 10-15 dakikalık sürelerle aşağıyukarı beş altı defa uykunun “aykırı” evrelerinde (hafif uyku) meydana gelir görünmektedir.¹⁵

1.2. Uyku ve Rüya

Rüya gibi, bilimsel çalışmalar açısından oldukça soyut kalan ve aynı zamanda da merak uyandıran bir konunun önce kavramsal çerçevesine bakıldıktan sonra da nasıl ve ne şekilde oluştuğu üzerinde durulması bizce konunun derinlemesine anlaşılmasını kolaylaştırıcı bir etkidir. Rüyaların kavramsal çerçevesinin verilmesinin ardından, nasıl ve ne zaman oluştuğu bizler için önem taşımaktadır. Çünkü tüm insanlar rüya görmektedirler ve bu olay uyku sırasında olmaktadır. Bu nedenle önce kısa bir şekilde uykunun oluşumu üzerinde durulacak ardından rüyanın nasıl oluştuğu, hangi uyku evresinde tecrübe edildiği bilimsel deneyler ışığında açıklanacaktır.

Her gece uyuyan insan dünyayla tamamen bağlantısını koparır. Bilimsel, psikolojik ve fizyolojik bazı verilere rağmen hala uykunun temel amacı tam olarak bilinmemektedir. 20. yüzyıla kadar uykunun sadece hatırlanan rüyalardan ibaret olduğu düşünülüyordu. Günümüzde, beyin hareketlerinin gözlemlenebilmesinin sonucu belirli yeni bilgilere ulaşılmıştır. Eskiden uykunun amacının bedensel bakımdan dinlenmek olduğu düşünülürdü. Bu anlayışa göre uyku gün içersindeki yorgunluğun sonucuydu. Fakat uyku dışında dinlenme esnasında da kasların rahatladığı öğrenilince uykunun tek amacının bedensel dinlenme olmadığı anlaşılmıştır. Ayrıca uykudaki insanlardan alınan fotoğraflarda kasları çalıştırmak için gecede yirmi defa dönme, gerinme gibi hareketler yapılarak uyku sırasında tamamıyla hareketsiz olunmadığı ortaya çıkmıştır. Bu araştırmalar uykunun bedensel dinlenmeye kıyasla ruhsal dinlenmeye daha çok yaradığı görülmüştür. Bununla birlikte uyku esnasında beyin tepkileri izlenmiş, bu sırada beynin uykuda tamamen kapanmadığı çalışmaya devam ettiği gözlenmiştir. Bu yüzden uykunun ruhsal dinlenmeyi sağladığı tezi de sonlandırılmıştır. Teknolojik gelişmelerle birlikte yapılan uzay yolculukları sayesinde insanın kendini izole edebilmesi durumunda uykuya olan ihtiyacın

¹⁵ Ana Britannica, *Rüya Maddesi*, s. 783.

azaldığı, dolayısıyla kişinin dış dünya ile bağlantısını azalttığında da uyku ihtiyacında da azalma olduğu görülmüştür.¹⁶

Araştırmalarda rüyanın uykuyu koruduğu ve kişiyi sağlıklı hale getirdiği tespit edilmiştir.¹⁷ Yapılan bu tespitlere göre genellikle insan bir gecede 4-8 arasında rüya görmekte ve görülen bir rüyanın yaklaşık süresinin 20 ile 90 dakika arasında olduğu bulgulanmıştır. Günümüzde uyku esnasında birisinin rüya görüp görmediği belirlenebilmektedir. 1953 yılında Kleitman rüyaların görüldüğü anı tespit etmek için elektroensefalografi (EEG)'yi bir metot olarak kullanmıştır. Gözler kapalı fakat uyanık halde bulunan bir kimsenin beyni ritmik olarak saniyede 8-13 saykılık dalgalar yaymaktadır.” Alfa” ritmi ismini alan bu dalgalara mukabil, derin uykuda yavaşlayan ve frekansları saniyede 1/2 ile 2 arasında olan dalgalara “Delta” ritmi denilmektedir. Gözlemler göstermektedir ki normal uyku süresinde ortalama her 89 dakikada bir Delta ritmi dalgalar yerine Alfa ritminde dalgalar ortaya çıkmakta ve bunlar bir müddet sonra kaybolarak yeniden Delta ritmi devam etmektedir. İşte Alfa karakterindeki dalgalar ortaya çıktığı zaman denek uyandırılırsa o anda rüya görmekte olduğunu beyan etmektedir. Uyuyan bir kimsenin göz hareketleri, göz kapağı üzerine ve göz kasları hizasına yerleştirilmiş bulunan elektrotlarla EEG üzerinde kaydedilmektedir. Eğer çok dikkat edilirse göz kapağı altındaki bu hareketler aletsiz olarak çıplak göz ile de seçilebilmektedir.¹⁸

Uyku düzeylerine bağlı olarak REM (Rapid Eye Movement – Hızlı Göz Hareketi) ve NREM (Non REM - Hızlı Göz Hareketi Olmayan) olmak üzere iki çeşit uyku vardır. NREM uykunun gece boyunca farklı düzeyleri bulunur. Birincisi 90 dakika devam eder ve ardından 10 dakikalık bir REM durumu gelir. Gece içinde ise NREM ve REM durumlar birbirini takip eder. İlk başta NREM durumları uzundur. Uyku ilerledikçe süreler kısalır, REM durumları uzar. REM uykusu, kişinin yüz kaslarındaki ve ellerindeki hareketlerden anlaşılabilir. REM uyku durumunda eller ve kollar hareketsiz kalırken, kan basıncı ve kalp atışları çoğalır, gözler hızla sağa sola doğru hareket eder. Bu durumda uyandırılan birinin

¹⁶ Nerys Dee, *Rüyaları Anlamak* (Çev: Nilüfer Kavalalı), İlhan Yayınevi, İstanbul, 1997, ss. 17-19.

¹⁷ Sabri Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu*, Baha Matbaası, İstanbul, 1971, s.52.

¹⁸ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu*, ss. 56-57.

rüya gördüğü araştırmacılar tarafından tespit etmişlerdir. Bununla birlikte az da olsa NREM döneminde de rüya görüldüğü söylenmiştir.¹⁹

Rüya araştırmalarında uykudan sonra bazı rüyalar hatırlanıp bazıları hatırlanmasa da tüm bireylerin her gece belirli sürelerle rüya gördüğü anlaşılmakla birlikte rüyaları artırmak, azaltmak ve uygulanacak uyarılarla rüyayı başlatmanın mümkün olmadığı anlaşılmıştır. Uykunun beşte birlik bölümü rüya ile geçirilmekte ve beş saat uyuyan bir kişi 60 dakika kadar rüya görmekle birlikte fizyolojik bir ihtiyacı karşılamaktadır.²⁰ Bununla birlikte yeni doğan bebeklerde bile rüya olgusu tespit edilmiştir. Rüya sırasında insanlar için ortaya çıkan farklılıklar hayvanlarda da görülmüştür. Uyumaya devam eden hayvanlarda REM evresi olduğu bilinmektedir.²¹ Rüya araştırmalarında organizmanın rüya görmesi engellenememekte ve engellenirse bu durumu telafi etme yönünde çalışmaya devam etmektedir. Bu durum, denekler üzerine yapılan çalışmalarla desteklenmiş ve ispat edilmiştir. Uzun zaman rüya görmeleri engellenen denekler davranış bozukluğu gösterirken, REM evresi dışında uyandırılan deneklerde davranış bozukluğu görülmemiştir. Rüya görürken uyandırılıp uykuları bölünen deneklerse pekçok davranış bozukluğuyla karşılaşmıştır.²²

Churcland (1985)'in formüle ettiği bilgisayar teorisine göre (neurocomputational) beyindeki bilgiye ait sinyaller talamus ve korteks arasında bir dolaşım ağı meydana getirir ve bu ağ sayesinde sinyal talamus ve korteks arasında ileri ve geri gönderilir. Bu ağ hareketi tekrarlama ve geri bildirimi sağlamasının yanı sıra bilinçli zihinsel farkındalığa da temel olur. Bu ağ aynı zamanda duygusal girdilerin yokluğunda da etkinliğini sürdürür. Uyku sırasındaki bilinç kaybı bu yapıyla açıklanabilmesinin yanı sıra bu yapı rüyalar sırasında tekrar gözlemlenebilir.²³

Bu deneylerin neticesinde ilmi olarak rüyaların bireylerin hayatlarını düzene sokup, yaşam için çok önemli bir ihtiyaç olduğu anlaşılmıştır. Yine yapılan deneyler neticesinde rüya görürken uyanmanın derin bir uykudan uyanmaktan daha da zor olduğu tespit

¹⁹ Dee, *Rüyaları Anlamak*, ss. 19-21.

²⁰ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu*, s. 64.

²¹ Özbaydar, *age*, s. 77.

²² Özbaydar, *age*, s. 68.

²³ J. Friedenberg, G. Silverman, *Cognitive science: An introduction to the study of mind*, California, 2006, s. 55.

edilmiştir. Bu durum insanın uykudan daha fazla rüyaya ihtiyaç duyduğunu göstermiştir. Yani bu deneyler rüyanın insanın yaşamını devam ettirebilmesi için gerekli ihtiyaçlardan biri olduğunu ortaya koymuştur.²⁴

Rüyaların görülmesi ile ilgili bilgilerden sonra rüyaların hatırlanıp hatırlanamaması durumunu değerlendirebiliriz. Rüyaların hatırlanması beynin dışını örten kabuğun çalışması ile ilgiliyken, hatırlanamaması ise, uyku sırasında beyin kabuğunun yeterli seviyede çalışmamasından kaynaklanmaktadır. Sabah bir zorunlulukla dıştan gelen bir etkiyle uyandığımızda aslında en uzun rüyamızı terk ediyoruz. Bu nedenle son rüyamızı hatırlıyoruz. Yapılan araştırmalar her rüyadan sonra bilemediğimiz bir nedenle uyandığımızı, ardından yeniden uyuduğumuzu ve gün içinde yaşadığımız problemlerle uğraştığımızı ortaya koyuyor. Bu konu psikolojik faktörler göz ardı edilerek açıklanamaz. Örneğin geç yatan ve geceleri zor uyandırılanlar rüyalarını hatırlayamadıklarını belirtirken, çok çabuk uyuyabilenler her gece rüya gördüklerini dile getiriyorlar. Bu durumda kişilik rüyaların hatırlanması ya da unutulmasında oldukça önemlidir.²⁵

²⁴ Hasan Avni Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, Gazi Üniv: Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990, s. 78.

²⁵ İbrahim Türek, *Rüyalar*, Varlık Yay., İstanbul, 1965, ss. 56-57.

1.3. Rüyanın Mahiyeti ve Rüya Hakkında Çeşitli Görüşler

1.3.1. Rüyanın Mahiyeti

Rüyaların insan için dikkat çeken tarafı, uzun sürmemeleri ve devamlı hareket halinde olmalarıdır. Yaşantımızda günlerce devam edebilecek bir olay rüyada saniyeler içerisinde yaşanmış gibi görünebilir.²⁶

Rüyanın mahiyeti üzerine yapılan rüya analizleri, antik çağlardan beri aşkın bilginin önemli bir parçasını teşkil etmiştir. Rüyalar gerek İslam öncesi cahiliye Arapları gerekse Hristiyan Araplar için de önemliydi. Nitekim rüyalar geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen Hint mistisizminde önemli bir yere sahiptir.²⁷

Antropolojik çalışmalar, Babil ve Asurlar'dan Eski Mısır, Çin,²⁸ Eski Yunan İslam öncesi Türk²⁹ inançlarına kadar tarihin her döneminde ve tüm toplumlarda yeme, içme, evlilik vb. diğer ortak alışkanlıklarda olduğu gibi rüya çalışmalarının ve yorumlarının toplumun ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.³⁰

Aynı şekilde birçok kutsal metinde de rüya konusuna yer verildiği görülmektedir. Tevrat (Eski Ahit), İncil (Yeni ahit) ve Kur'an'da yer verilen rüyalar, dinlerin tarihini şekillendirmede önemlidir.³¹

Rüyanın psikolojik açıdan önemi son iki yüz yılda daha da iyi anlaşılmıştır. Rüyalar psikolojik bir fenomen olarak ele alınıp işlenmeye başlanmıştır.³² Örneğin Freud tarafından kurulmuş olan psikoloji ekolünün rüya ile ilgilenmesinin nedeni bireyin kişiliğinin bilinmeyen tarafları hakkında bilgi edinmek içindir. Jung, rüyanın, Freud'un ortaya koyduğu ekolün öne sürdüğü gibi sadece refule edilmiş unsurlara değil, aynı

²⁶ Abdulvahit İmamoğlu, *Psiko- Sosyal Açıdan Rüya ve İstihare*, Değişim Yay., İstanbul 2004, ss.1-2.

²⁷ Muammer Cengil, *Tasavvufi Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013, ss. 216-217.

²⁸ Umay Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1986, ss. 94-97.

²⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1971, s.75.

³⁰ Peter Shepherd, *Transforming the Mind*, 2001, ss. 181-182.

³¹ Sevdâ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 2001, s. 231.

³² Dee, *Rüyaları Anlamak*, s. 47.

zamanda ilham verici unsurlara da işaret ettiğini düşünerek rüyaya farklı bir açılım getirmiştir.³³

Günümüz psikoloji akımlarından Transpersonel Psikolojide de rüya yorumlaması önemli bir metottur. Rüya yorumu bireyin bilinçdışının ve bilinç hallerinin keşfi, bilinç durumundaki değişimlerin takibi, kontrolü, yönlendirilmesi ve eğitiminde kullanılır. Birey rüya vasıtasıyla kendi bilinç hallerinden haberdar olur. Transpersonel psikolojide, özellikle sufi psikoloisinde, rüyalar insan hayatına yön veren ilahi senaryolar olarak değerlendirilir.³⁴

Batılı âlimler rüyayı gün boyunca yaşadıklarımızın bilinçaltında görülen hali olarak tanımlarken Doğulu âlimler bu görüşle birlikte rüyayı ilahi ve uyarıcı bir mesaj olarak görüp rüyaya değer vermişlerdir.³⁵ Bununla birlikte rüyanın kişinin iç dünyasına işaret etmesi bakımından mürşidin, salikin rüyalarını dinleyip, buna göre saliki yönlendirmesi durumuyla karşılaştıracak olursak modern psikolojinin tasavvufa göre çok daha geri planda kaldığını söyleyebiliriz.³⁶

Kur'an'da uykunun tarifi şöyledir: “Geceleyin uyumanız ve gündüzün O’nun lütfundan istemeniz de O’nun delillerindendir.”³⁷ İslami bir rüya tanımı yapılırsa, “Allah’ın melek aracılığıyla hakikat ya da kinaye olarak kişinin bilincine getirdiği kula özel bir görüş, düşünüş ve vicdani hisler ya da şeytanın söylemlerinden oluşan karışık hayallerden oluşmaktadır.”³⁸

İslam’da görülen bir rüya, kulun nefsinin, kendi manevi âleminde bir anlık, olayların gerçeklerinin suretlerini müzakere etmesi olarak düşünülebilir. Bu konuda İbn-i Kesir, “Şüphesiz ki nefis, ruhani olduğu zaman olayların görünüşleri onda gerçekten mevcut olur.”³⁹ Der.

³³ Bk. Yüksel, *Türk-İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 83; Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev. Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1997, s. 34.

³⁴ Ali Ayten, *Din Psikolojisi Dine Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar*, İz Yayıncılık, İstanbul 2013, s.157.

³⁵ Osman Fatih Belbağı, *Rüya: Hakikat Penceresi mi Hayal Perdesi mi?*, Gül Yurdu Yay., İstanbul 2006, s.13.

³⁶ A. Cahid Haksever, *Ya’kub-ı Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 2009, s. 216.

³⁷ Rum, 30/23.

³⁸ Belbağı, *Rüya: Hakikat Penceresi mi Hayal Perdesi mi?*, s.19.

³⁹ İbn-i Kesir, *Hadislerle Kur’an-ı Kerim Tefsiri*, (Çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1985, s. 4080.

İslâm'ın iki aslî kaynağı olan Kur'ân ve Sünnet'te rüyaya değinilmiştir. Kur'ân'da; bazı peygamberlerin rüyalarından söz edilmektedir.⁴⁰ Örneğin Hz. Muhammed'in bir rüyasının Allah tarafından doğrulandığı bilinmektedir.⁴¹

Hadisler incelendiğinde Hz. Peygamber'in rüyaları üç grupta ele aldığı belirtilmektedir. Bunların ilki; Allah'ın ilhamı ile edinilen sadık rüyalar, ikincisi şeytanın vesvesesinden doğan rüyalar ve üçüncüsü de nefsin hayal ve vesveseleri biçiminde gerçekleşen rüyalardan ibarettir.⁴²

Rüya araştırmalarının ilerlemesi ve rüya teorilerini daha da netleştirilmesi için konuya biraz daha yakından bakmakta fayda görüyoruz.

1.3.2. Rüya Hakkında Çeşitli Görüşler

Rüya ile ilgili yazılmış olan hemen hemen tüm kitaplarda çeşitli rüyaların varlığına yer verilmiştir. Bu nedenle birçok rüya türü karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu çalışmada hepsine yer verilmesinin imkânsız olacağı düşünülerek genel bir çerçevede ve hemen hemen herkes tarafından varlığı kabul edilmiş olan rüya türleri üzerinde durulacaktır. İslam kaynaklarında rüya ayırımına ise tezimizin düzeni bağlamında ilerleyen sayfalarda İslam Dininde Rüyaların Çeşitlerini ele alırken değineceğiz.

1.3.2.1. Biyolojik Açıdan Rüya

Rüya, fizik kanunlarının dışında canlı, hareketli ses ve şekillerin (imajların) karışımıdır. Bu ses ve şekiller hafızadan irade dışı bir uyandırıcı etkisi ile şuura dökülmeye başlar. Hafızadaki şekil ve sesleri harekete geçiren bu uyandırıcı organizmamızın herhangi bir noktasındaki biyolojik değişiktir.⁴³

Fizyolojik rüyalar da denilen bu çeşit rüyalar, tamamen ruh ve madde ilişkisinden kaynaklanan canlılığın gerekliliğinden doğarlar. Bu tür rüyalar, kaynağı beden olan ve bedendeki değişimlerden etkilenen rüyalardır. İnsan bedeninde oluşan her türlü işlevin

⁴⁰ Yusuf, 12/5, 43, 100; el-İsrâ, 17/60; es-Sâffât, 37/105.

⁴¹ Feth, 48/27.

⁴² Buhârî, Talih- 26; Müslim, Ru'yâ, 6.

⁴³ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 78.

bilinçaltıyla ilgilidir. İşleyişteki bir noksan, biyolojik bedenin dışına bir mesaj iletirken, bilinçaltına da bir ileti gönderir.

Örneğin sıcak olan odanın havası pencerenin açık olması nedeniyle sabaha karşı serinlemiştir. Bu serinleme kişiye etki ederek soğuk bir mekânda veya bir dağ başında bulunduğu hissini oluşturur ve kişi rüya görmeye başlar. Ya da gördüğü bir rüyada odanın soğukluğunun etkisiyle kar yağmaya başlar. Aslında bu kişiye verilen üşüyorsun mesajıdır. Duyu algılamaları rüyayı etkiler. Isı, temas rüyalarda değişikliklere neden olur. Mesela rüya esnasında parmakla dürtülen bir kişi kılıçla yaralandığını zannedebilir. Yani duyu organlarımız uykuda bile bizi uyarırlar. Yine rüyasında bir uzvuna zarar geldiğini gören kişi yandığında o uzvuna sarılmış olarak uyanabilir. Birçok hastalığın başladığı da rüyalarda çeşitli semboller vasıtasıyla kişiye bildirilebilir. Semboller rüyalarda kişiye birçok mesaj verebilir. Bilinçaltının verdiği bu mesajlar iyice değerlendirilip tetkik edilmelidir. Duyular da rüyaları etkiler ve kendinden birçok görüntü ilave ederler. Özellikle ciddi bir hastalık atlattıktan sonra iyileşme sürecinde bu tür rüyalar görülebilmektedir. Burada bilinçaltı ve bilinç birlikte hareket eder. Görünür fizyolojik iyileşmeye içten de içsel olarak iyilik ve esenlik hissi eşlik eder.⁴⁴

1.3.2.2. Metafizik Açıdan Rüya

Metafizik, idrakimizin ve bilgi donanımımızın ötesinde, aklın evrenin gizlerine yanıt bulma gayretidir. Bu anlayışa göre rüya da metafizik konuların kapsamındadır. İnanç sistemlerine göre ruhun Tanrı ile bir ilgisi bulunmaktadır. Bu nedenle rüyanın da bağlantılı olduğu düşünülür. Rüyayı metafizik açıdan açıklayan insanın başlangıç noktası sezgisidir. Rüyalar dünyevi yaşamın somut gerçekliklerinden münezzehtir. Orada mekân, zaman ve fizik kanunları göreceli hale gelmektedir. Bu durum İlâhi varlıkla ancak metafizik olarak ilişki kurulabileceğini işaret eder. Bu da sadece önsezi ile mümkündür. Bu durum rüyalarda canlı ve hareketli semboller olarak karşımıza çıkar.⁴⁵

⁴⁴ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, ss. 51-53.

⁴⁵ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 80.

1.3.2.3. Halüsinatif Rüyalar

Eter, kloroform, lüminal, nembütal gibi sinir sisteminin belirli yerlerine veya doğrudan uyku merkezine etkili bazı uyuşturucu ilaçlar, bedene girdikleri zaman dozlarına göre uyku hali veya onun daha derini olan narkoz halini meydana getirirler. Bu tür ilaçlar uyku dozunda verildiklerinde kişi uyku ihtiyacı duyar ve uyur. Bu durumda normal bir uykuda olduğu gibi şiddetli uyarılarla uyandırılabilir ya da belirli bir süre uyuduktan sonra kişi kendi kendine uyanabilir. Bu sonuç, uykuyu düzenleyen mekanizmanın bedendeki maddelerin etkisi altında kaldığını göstermektedir. Ancak bu uyuma her zaman sadece ilacın dozuna değil, aynı zamanda alt şuurun, şuurun ve üst şuurun haline ve kararına da bağlıdır. Şuurla ilgili değişiklikler meydana getiren bir diğer grup ise keyif verici uyuşturuculardır. Esrar sarhoşluğunun patolojik rüyasında normal yaşamdaki uyku rüyasının özellikleri görülebilmektedir. Bu durumdaki bir kişi bir bardak suya bakarak, okyanusların rüyasını görebilir veya rüyasında kendisini kuş gibi hissedebilir.⁴⁶

1.3.2.4. Telepatik Rüyalar

Rüyalarda kişi ya kendi şuuraltının ya da başkasının enerji alanı tarafından gelen uyarıcıların etkisine maruz kalır. Bu şekilde kişi, sözcükler olmadan ve başka bir kimse tarafından oluşturulan yolla telepatik bir iletişim sağlayabilir. Genellikle telepatik rüyalar, rüyayı görenin tanıdığı kişilerle ilgilidir. Bu tip rüyalar, kişinin o anda görüşmesi fiziksel olarak mümkün olmayan biriyle arada telefon kablosu varmışçasına iletişim kurmasını sağlar. Telepatik rüyayı yorumlamaktan ziyade neden görüldüğü üzerinde durulmalıdır.⁴⁷

⁴⁶ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, ss. 163-165.

⁴⁷ Patricia Telesco, *Düşlerin Dili*. (Çev: Feyza Karagöz). E Yayınları, İstanbul, 1999, ss. 23-24.

1.4. Farklı Dinlerde Rüya

Rüyanın kavramsal çerçevesi çizilip, rüya ile ilgili gereken psikolojik alt yapı oluşturulduktan sonra çalışmanın bu bölümünde Hristiyanlık, Yahudilik ve İslam'ın rüya hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Bilinmektedir ki rüyanın tarihçesi çok eskilere dayanmaktadır. Bu nedenle hemen hemen tüm dinler rüyalarla ilgilenmişlerdir. Bu meyanda rüya kelimesinin gerek insanlık tarihindeki serencamına kısa bir bakış atmak adına gerekse dini tecrübeye kaynaklık etmesi bakımından Dinler Tarihindeki yerine temas etmek, bağlam açısından anlamlı olacaktır.

Farklı dinlerde rüyalar söz konusu olduğunda özelde ilahi dinlerin peygamberlerinin görmüş olduğu rüyalar ehemmiyet arz eder. Zira rüyayı değerli kılan, ona dini bir meşruiyet zemini kazandıran unsur, peygamberlerin rüya yoluyla vahiy alması, rüyanın ümmetlerinin ve kendi hayatlarının kaderi üzerinde belirleyici bir rol oynamış olmasıdır.

Peygamber rüyalarının varlığı, çağlar boyunca geçmişte olduğu ve gelecekte devam edeceği üzere insanlığı rüyaları araştırmaya sevk edecektir.⁴⁸

1.4.1. Yahudilikte Rüya

Hiç şüphe yok ki Yahudilikte rüya dendiği zaman Yahudilerin kutsal kitabı Tanah'ta geniş yer bulan, Kur'an'da ayrıntılı olarak yer alan Hz. Yusuf'un gördüğü rüya ve başına gelenlerdir.⁴⁹ Hz. Yusuf'un rüya tabirciliğindeki yeteneği ve bu sayede zindandan çıkarılması ve devamında gelişen olaylar rüyanın aktif bir rol oynadığı en meşhur ayetlerdir. Kur'an'da Yusuf kıssasında yer alan bu olaylar, diğer semavi dinlerdeki rüya yorumunu da etkilemiştir.

Yahudi rüya geleneğinde rüya yaklaşımları; yalnızca peygamberlerin ilahi mesajları ihtiva eden rüyalar görebileceği düşüncesi ile bunun aksini iddia eden yani, peygamberler haricindeki insanların da bu tarz rüyalar görebileceği düşüncesi olmak üzere, bu iki düşünce etrafında şekillenmiştir. Maimonides, karmaşık hayallerden oluşan peygamberler dışındaki insanların gördüğü rüyalarının herhangi bir yenilik ihtiva etmediğini, ama peygamberlerin gördüğü rüyaların ise ilahi kaynaklı olması ve bir takım yenilikleri

⁴⁸ Abdu'l Hakim El- Afifi, *Bilimsel ve Dini Açıdan Rüyalar ve Kabuslar*, Rağbet Yay., İstanbul, 2011, s. 127.

⁴⁹ Yusuf Suresi.

barındırması nedeniyle dikkate değer olduğunu ifade eder.⁵⁰ Çünkü Maimonides’e göre peygamberler dışındaki insanların rüyaları uyku sırasında ortaya çıkan hayal gücünden etkilenirler.⁵¹ Tanrının kulları ile irtibatını vahiy, ilham ve rüya ile devam ettirdiğini, dolayısıyla rüyanın nihâî amacının tanrı ile kul arasındaki irtibatı sağlamak olduğunu ifade eden Solomon Almoli ise her insanın ilahî kaynaklı rüyalar görebileceğini söyler.⁵²

1.4.2. Hristiyanlıkta Rüya

Pagan ve Yahudi kökenli âlimlerin rüya konusundaki eski inançlarını, Hristiyanlığı kabul etmeleri ile yeni dinlerine taşımaları ve Hristiyanlığın, yayılmış olduğu Roma ve Bizans kültürünün baskın olduğu coğrafyadaki rüyaya dair inanç ve uygulamalarla etkileşime girmesi gibi faktörler Hristiyanlığın rüyaya bakışını büyük ölçüde etkilemiştir.⁵³

Hristiyan inançlarına göre rüyanın mahiyetinin İncil kaynaklı olduğu görülmektedir. Mesela İncil’de İsa’nın doğumu sırasında rüya motifi görülmektedir: “Meryem ve Yusuf nişanlıdır. Meryem’in Ruhulkudüs’ten hamileliği fark edilince Meryem’i toplumda rencide etmeden ayrılmak niyetindedir. Bu durumda melek rüyada ona görünerek dedi ki: Sen Davut oğlu Yusuf, Sen Meryem’i kendine hanım olarak almaktan korkma; lakin Meryem’de doğmuş olan Ruhulkudüs’ten bir oğlandır ve ismini İsa koyacaksın ve o kavmini günahlardan kurtaracaktır. Yusuf uyandığında Rabbinin söylediğini yaptı...” Bu misalde görüldüğü gibi rüya yönlendirici bir özelliğe sahiptir ve yapılması istenen şey melekler aracılığıyla rüyada söylenmektedir.⁵⁴

Hristiyanlıkta rüya Allah’ın varlığının delillerinden biri olarak kabul edilmiş, mucize ve rüyanın Allah tarafından kendi varlığını insanlara bildirmek için gönderildiği ileri sürülmüştür.

Romalı Neoplatonist filozof Macrobius (M.S. 360- 422) rüyaları şöyle tasnif eder:

- Visium: Yarı uyku esnasında görülen ve vehimlerden oluşan rüyalar.

⁵⁰ Abraham Arzi, In Medieval Thought Encyclopedia Judica VI (Edt. Fred Skolnik, Keter Publishing House), Jerusalem, 2007, p. 8, 9.

⁵¹ Eric Fromm, *Rüyalar, Masallar, Mitler*, Çev.: Aydın Arıtan, Kaan Ökten, Say Yay., İstanbul, 2015, s.135.

⁵² Joel Covits, *Visions in the Night: Jungian and Ancient Dream Interpretation*, Inner City Books, Canada, 2000, p. 13.

⁵³ Özer Çetin, *Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma*, Emin Yay., Bursa, 2013, s. 54.

⁵⁴ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 17.

- İnsomnium: Bedensel ve zihinsel sıkıntılara bağlı olarak ortaya çıkan rüyalaradır. Ona göre, bu iki grup rüya dikkate alınmamalıdır.

- Visio: Bir bilge, anne-baba, din adamı veya Tanrı olacakları rüya görene bildirir, önerilerde bulunur ve bu rüya aynen gerçekleşir.

- Somnium: Allegorik içerikli yorum gerektiren rüyalaradır. Bunlar da kendi içinde beşe ayrılır.

- 1.Kişinin kendisiyle ilgili olanlar.
- 2.Kişinin bir başkası hakkında gördüğü rüyalar
- 3.Kişinin çevresiyle ilgili gördüğü rüyalar.
- 4.Yaşadığı toplumu ilgilendiren rüyalar.
- 5.Evrensel rüyalar.⁵⁵

1.4.3. İslam’da Rüya

Bu bölümde, rüyanın dini temelleri ele alınacaktır. Konu uzun olduğundan dolayı yalnızca İslam dini açısından ele alınacaktır. İslam dini açısından rüyayı irdelemeye temellerini ortaya koymaya çalışırken öncelikli olarak İslam’da rüya ile ilgili kavramlar ve çeşitleri açıklanacaktır. Sonrasında İslam âlimleri ve filozoflarının görüşlerine yer verilecek ve ardından rüya istihare ilişkisi izah edilmeye çalışılacaktır.

İslam’da rüya gerek vahyin geliş yollarından biri olarak, gerek Kur’an’ın geçmiş peygamberlerin rüyalarına ve yer yer İslam peygamberinin rüyalarına değinmesi hasebiyle muhkem bir konuma sahiptir.

Hadislerde nakledilenlerden yola çıkarak Hz. Muhammed’in kendi rüyaları ile, ashabın rüyalarını gelip Hz. Muhammed’in yorumuna sunması gibi vesilelerle de Müslümanları irşad etmede rüyaları sık sık kullandığını görüyoruz. Bu da rüyanın asr-ı saadette bireyi ve toplumu dönüştürmede fonksiyonel olarak cari olduğunu gösterir.

İslam’daki rüya anlayışının bireyi dönüştürmede duygusal ve davranışsal düzeyde değişim meydana getirmesinde, İslam coğrafyasının kadim kültürlerin etkisinde

⁵⁵ Susan Parman, *Rüya ve Kültür, Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi*, Çeviren: Kemal Başlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 58.

kalmasından ziyade gücünü Kur'an'dan ve Hz.Muhammed'in uygulamalarından alan bir temeli mevcuttur.

Bu temeli kavramak, beş duyu organının devre dışı kaldığı, somut gerçekliğin ortadan kalktığı bir varlık alanı olan rüyanın, Müslüman bireyin sosyal ve dini hayatındaki etki gücünü fark etmek ve rüyanın Müslüman bireyin değerler dünyasındaki yerini ve dönüştürücü gücünü tespit etmek adına önem arzeder.

Örnekleminizin de Müslümanlardan oluşuyor olması ve İslam'da rüya mefhumunun kapsamının anlaşılmasının çalışmamızı daha anlaşılır kılacağından hareketle bu başlığı "İslam' da Rüya ile İlgili Kavramlar", "İslam'da Rüyanın Çeşitleri" , "İslâm Âlimlerine Göre Rüya" , "İslam Filozoflarına Göre Rüya" ve "İstihâre - Rüya İlişkisi" alt başlıkları ile desteklemeyi uygun gördük.

1.4.3.1. İslam' da Rüya ile İlgili Kavramlar

1.4.3.1.1. Hulm

Hulm, sözlükte "hilm" kelimesinin masdarıdır; nefsi, kızgınlıktan koruma anlamındadır. Bu kelimeye, akıl anlamını verenler de olmuştur.⁵⁶ İstilahta ise hulm, kişinin rüyasında gördüğü ancak birbirinden ayıramadığı şekiller, tahayyüller, şahıslar; işittiği sesler ve uyandığında tüm bu gördüklerinden çok az bir şey hatırladığı düşlerdir.⁵⁷

Hulm ve rüya kavramları arasında birkaç fark vardır: Hulm, kişinin uyku halinde gördüğü şekil ve sûretlerdir. Ancak rüya, görülen şekil ve sûretlerin birbiriyle uyumlu ve anlamlı olduğu düşlerdir. Hulmde de birtakım şekiller ve sûretler görülür fakat bu görüntülerin bir anlamı ve yorumu yoktur. Bu sebeple, uykuda görülen karışık ve anlamsız düşler hulm olarak isimlendirilmiştir.⁵⁸ Elmalılı'ya göre tabir ve tevil edilemeyen rüya, nefsânî ya da şeytânî bir olaydır. Yani hakikatte rüya ancak sâdık rüyaların adıdır, bu nedenle yalan olanları için ahlâm denilmelidir. Bunlardan ikiside, uyku halinde hayalî semboller şeklinde görüldükleri için, dış yüzünden bakarsak rüyaya bir hulm, hulmede bir

⁵⁶ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996, s. 17.

⁵⁷ Serkan Başaran, *Sünnette Rüya*, Sakarya Üniversitesi SBE, , Sakarya 2003, s. 13.

⁵⁸ Başaran, *a.g.e.*, s. 14.

rüya denilebilir. Bu nedenle, halk içinde her ikisi de rüya olarak adlandırılır.⁵⁹ Ancak, hakikat lisanında rüya, sâdık olanların ismidir. Kâzib olanlarına ahlâm denilmelidir.⁶⁰

1.4.3.1.2. Adğâs-u Ahlâm

“Dağs” sözlükte; katmak, karıştırmak, içinden çıkılmaz hale getirmek, iyice batırmak, kötüleştirmektir. “Dağs”ın çoğulu ise “adğâs”tır.⁶¹

Bu terim terkip olarak Kur’ân-ı Kerîm’de geçmektedir. İlgili âyet: “*Dediler ki: Bunlar karmakarışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.*”⁶² Şeklindedir. Adğâs-u ahlâm “adğâs” ve “ahlâm” kelimelerinin birleşiminden meydana gelmiş bir terkidir. Kur’ân’da “adğâs-u ahlâm” şeklinde izafe edilerek “*ot demeti gibi karmakarışık hayaller ve evham karışımı düşler*” anlamında kullanılır.⁶³

Adğâs-u ahlâm, uyanıklık halinde yaşanan sıkıntılardan, psikolojik rahatsızlıklardan ve uyumadan önce yenilen yemeklerden de kaynaklanabilir. Kâbus gören uykusundan sıkılmış ve korkmuş olarak kalkar. Hatta bu hal uyandıktan sonra bir müddet devam eder.⁶⁴

1.4.3.1.3. Menâm

Menâm, Arapça “nevm” kelimesinden türetilmiştir ve uyku anlamına gelmektedir.⁶⁵ Bununla bağlantılı olarak âlem-i menâm kelimesi de uyku âlemi anlamına gelmektedir.⁶⁶

1.4.3.1.4. Ehâdîs

Ehâdîs kelimesi, Arapça bir kelimedir ve İnsana uykudayken veya uyanırken, işitme veya vahy olarak ulaşan haberler, sözler mânâsına gelmektedir.⁶⁷

⁵⁹ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İsmail Karaçam, sad. Emin Işık, Feza Gazetecilik, İstanbul, c.5, s. 47.

⁶⁰ M. Yusuf Güven, Osman Fatih Belbağı, *Rüya : Hakikat Penceresi mi? Hayal Perdesi mi?*, İstanbul 2006, s. 32.

⁶¹ Yazır, *age*, s. 10.

⁶² Yusuf, 12/44.

⁶³ Açıkalin, *Kur'ân-ı Kerîm'de Rüya Kavramı*, s. 62.

⁶⁴ Başaran, *Sünnette Rüya*, s. 15.

⁶⁵ Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, s. 613.

⁶⁶ Devellioğlu, *age*, s. 27.

⁶⁷ Devellioğlu, *age*, s. 208.

1.4.3.1.5. Büşrâ

Büşrâ kelimesi, Arapça bir kelime olup, sevinçli, müjdeli haber ve olumsuzluğu haber verme manâlarına gelmektedir.⁶⁸

1.4.3.2. İslam’da Rüyanın Çeşitleri

Dini literatürde rüyanın farklı tasnifleri vardır. Genel olarak üç çeşit rüyadan söz etmek mümkündür:

1.4.3.2.1. Sadık Rüya (Rahmânî Rüya)

Doğrudan Allah tarafından ya da melek aracılığıyla kulun kalbine yansıyan ve gayba ait anlamları bulunan rüyalarlardır. Bu tür rüyalara “sadık rüya” ya da “salih rüya” denilmektedir. Yine bu kavramlar yerine İslami literatürde Rahmani ya da ruhani rüya terimleri de görülmektedir.⁶⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.) ’den rivayet edilen şu hadiste; “*Ey insanlar! şu biline ki, peygamberlik müjdelerinden geriye, Müslüman’ın gördüğü veya Müslüman’a gösterilen Salih (doğru) rüyadan başka bir şey kalmamıştır.*”⁷⁰ Diyerek peygamberlerin Allah’tan aldıkları mesajların rüya ile gerçekleştiğini belirtir.

Hiz. İbrahim ve Hiz. İsmail (as)’ın kıssaları Peygamberlerin rüyalarının birer vahiy olarak anlaşılmasında en etkili delillerden biridir. Öyle ki, Kur’an’ın ifadesine göre İbrahim, oğlu İsmail’i rüyada boğazlarken görmüş ve oğlu İsmail’e bunu anlatmış, İsmail’in bu duruma razı olduğunu gördükten sonra kurban etmeye götürürken semadan bir kurbanlık geldiği söylenmektedir. Hiz. İbrahim’in rüyasında İsmail’i boğazlıyor olarak görmesi bu rüyadan sonra tüm müslümanları ilgilendirecek dini bir vecibeye işaret etmektedir. Çünkü peygamberlerin görmüş oldukları rüyaların vahiy türünden olduğu kabul edilir.⁷¹

⁶⁸ Açıklan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Rüya Kavramı*, s. 60.; Devellioğlu, *age*, s. 119.

⁶⁹ İmamoğlu, *Psiko- Sosyal Açından Rüya ve İstihare*, ss.32-33.

⁷⁰ Müslim, *Salat* 207.

⁷¹ Fahreddin Razi, *Tefsir-i Kebir (Mefatihü’l- Gayb)*, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 625.

Hız. Aişe'nin rivayetiyle, Hız. Peygamber'e vahyin ilk gelişı uykú halinde sadık rüya şeklinde gerçekleşmiştir. Bu konuda peygamberlerin rüyaları sadık rüyalar olup kesin bilgi içerirler. Diğer kişilerin rüyalarıysa, rüya gören kişinin haline göre vehim veya karışık hislerden hakikate kadar çeşitli mertebelerde olabilir. Konuyla ilgili bir hadisinde Hız. Peygamber “*Rüyası en doğru olanınız, en doğru sözlü olanınızdır.*”⁷² Buyurarak rüyadaki sembollerin gören kişinin maneviyatıyla orantılı olarak gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Sadık rüya için Hız. Peygamber, nübüvvetin kırk altı cüzünden biri demiştir.⁷³ Bu hadisi İmam Zebidî şöyle şerh etmiştir:

“Sadık rüya, sıhhat ve isabet itibariyle peygamberliğin kırk altı parçasından birine denktir. Resul-i Ekrem'e rüya-i salih ve sadika suretiyle vahiy, altı ay devam etmiştir. Peygamberimizin nübüvvet ve risalet hayatı yirmi üç sene devam ettiğine göre, rüya tarikiyle vahiy müddeti, nübüvvetleri zamanının kırk altı cüzünden bir cüzü olur. Bu cihetle salih mü'minin gördüğü rüya, sıhhat ve isabet itibariyle nübüvvetin kırk altı cüzünden bir cüzüne muvafık olur demektir. Yalnız buradan, sadık rüyanın peygamberliğin bir parçası olarak kaldığı, peygamberlik kadar kuvvetli bir mahiyet taşıdığı neticesi çıkarılmamalıdır. Aksi takdirde sadık rüyayı vahiy ve nass derecesine çıkarmış oluruz ki, bu çok tehlikelidir.”⁷⁴

Bu konuda İbn-i Kesir de şöyle söyler:

“Sadık rüyaların doğruluğuna delalet ve sıhhatine şehadet eden birtakım deliller bulunmaktadır. Öyle ki, rüya gören şahıs uykú sırasında (bu deliller ve işaretler vasıtasıyla) Allah tarafından kendisine bir müjdenin verildiğini hisseder. Birinci alâmet, rüya görenin derhal uyanmasıdır. Diğer bir alâmet bu idrakin devamlı ve sabit olmasıdır. Çünkü bu rüya bütün teferruatıyla hafızasına nakşedilmiştir. Hiçbir şekilde yanılma ve unutma hali ona yol bulamaz. Şayet bir rüya, uykudan uyandıktan sonra ancak düşünülerek ve üzerinde durularak hatırlanabiliyor ve hatırlanınca da birçok tafsilatı unutuluyorsa o çeşit rüya aslı olmayan ahlâm (karışık) denilen rüyalardandır.”⁷⁵

Diyerek sadık rüyalar konusundaki düşüncelerini belirtmektedir.

⁷² Müslim, Rüya 6.

⁷³ Buhari, Tabir,3,4; İ.Mace, Rüya,1; Darımi, Rüya, 6

⁷⁴ Ez-Zebidi, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, (Çev: Kamil Miras), D.İ.B.Yay.,7. Baskı,Ankara 1984, c. 12, s.273.

⁷⁵ Kesir, *Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, ss. 4086-4087.

1.4.3.2.2. Cismânî Rüya

Genellikle uykunun ilk saatlerinde görülen ve gündelik hayatın devamı biçimindeki rüyalarından meydana gelir. Bir motorun durmasından sonra nasıl ki pervanesi bir süre dönüyorsa uykunun başlangıç anında da kişinin sinir ve duylar gibi biyolojik sistemleri de bir süre faaliyetlerini devam ettirirler. Mesela bir insan iş yerinde eksik bıraktığını düşündüğü işinin rüyada devam ettiğini ya da tamamladığını görebilmektedir. Bu tip rüyalara gündelik rüyalar da denir ve genelde önemli görülmezler.

1.4.3.2.3. Nefsânî Rüya

Hız Peygamber, İblis'in uykuda insanla oynadığını bildirdiği için bu tür rüyaların, bir kişiyi mahzun etmek için şeytan tarafından gösterildiği düşünülür. Bu nedenle onun şeytana nispet edilmesi uygundur. Bu rivayet de konumuzu işaret etmektedir: Bir kişi Hız Peygamber'e gelerek bir rüya gördüğünü belirtti. Rüyada bu kişinin başı kopmuş ve kendisi başını takip etmiştir. Anlatan kişiyi dinleyen Hız Peygamber: *"Şeytanın seninle uykuda iken oynadığını anlatma"* demiştir.⁷⁶ Yine ihtilam rüyaları da Müslüman'ı korkutmak için şeytanın sebep olduğu rüyalarındandır. Bu sebeple bu tip rüyaları anlatmamak ve yorumlatmamak gerekir. Şu hadis bu durumu işaret eder: *"Rüya Allah'tan, hulm (düş) ise şeytandandır."*⁷⁷

Bilim adamları, bu rüyaları derin uykuda olan insanın duyu organlarının devreden çıktığı anda, kişinin kendisinden geçerek gördüğü rüyalar olarak değerlendirmektedirler. Bu rüyalar aslında insan bilincinde saklı kalmış duyu ve isteklerin dışı vurumu sonucu ortaya çıkan rüyalarlardır. Tepkisel olan bu rüyalar günlük işlerimize bir tepki niteliği gösterirler. Mesela hayatta ezilmiş başkaları tarafından üzülmüş bir kimse uykusunda kendisini üzenleri alt ettiği rüyalar görebilmektedir.

Mevdudi (1990) konuyu şöyle açıklamaktadır:

"... Adgas-ü ahlâm'a gelince: Bu tür rüyalar çeşitli sebep ve etkenlerden dolayı değişik türden olmaktadır. Mesela, bu tür rüyaların bir bölümünde, şeytan yolunu şaşırmış, dalalette kalmış veya inancı zayıf bir insana gelerek bir bâtılın hak olduğunu yahut bir hakkın bâtıl olduğunu

⁷⁶ Müslim, Rüya 14.

⁷⁷ Buhari, Bedil Halk 1358.

telkin etmektedir. Ve ona öyle bir takım şeyler göstermekte, bir takım sözler söylemektedir ki bunlar onu saptırmakta, yoldan çıkarmaktadır. Bu rüyaların bir bölümünde de, insanın vehimleri, düşünceleri, korkusu, nefreti, hırsı veya istekleri rüyasında gözünün önünde canlanmaktadır. Bir başka bölümde ise; insan hastalığının etkisi ile bazı şeyler görmektedir.’’⁷⁸

1.4.3.3. İslâm Âlimlerine Göre Rüya

İnsan ruhu içinde yaşadığımız fiziki âlemle ilişkisi olduğu gibi, manevi âlemlerle de ilişki içerisinde; insanlar bu kabiliyette dünyaya gelmiştir. İnsan manevi âlemle olan ilişkisini arttırırsa, pekçok şeylere erişebilecek kapasitededir. Ancak bu durum fiziki ihtiyaçları olan insan için hiçte kolay değildir. Bununla birlikte ruh uykuda iken beden ile ilgisini azalttığı için daha serbest kalarak aslî âlemi olan ruhlar alemiyle ilişki kurmaktadır. Ruh bu âlemden kendisi ile ilgili bilgileri alarak hayal dünyasına göndermekte ve kişinin hayal dünyası bu görüntüleri uygun kalıp içerisinde insanın ortak hislerine göndermektedir. Böylece biz de rüya görmüş olmaktadır.⁷⁹

Kalp, karşiki aynada olanları kabul eden bir ayna, levh de bütün mahlûkların kendisinde bulunduğu bir aynadır. Kalbin şehvetler ve şehvet duyuları ile uğraşması, melekût âleminden olan Levh-i Mahfûz’daki şeyleri görmesine engel olur. Şayet bir etki ile o engel kaldırılırsa, manevî âlemin esrarından birtakım şeyler kalbe yansır. Bu, bazen devam edebileceği gibi, bazen de hızlıca gelir geçer. Yine uyanık bulunduğu sürece kişi mülk ve şehâdet âleminden gelen şeylerle meşguldür ki, bunlar melekût âlemi için birer perdedir. Levh-i Mahfûzdan kalpte yansımış olanları hayal kuvveti olarak ve onu bir misal ile hikâye ederken tahayyülât da onu daha iyi korur. Uyanınca da ancak hayalinde olanları hatırlar. Rüya tabircisinin, gördüğü sembollerle bu hayalleri arasında bir ilişki kurması gerekmektedir.⁸⁰

⁷⁸ Mevdûdî, *Meseleler ve Çözümleri*, (çev. Yusuf Karaca), Risale Yay., c.4, İstanbul 1990, ss.10-11.

⁷⁹ Açıklan, *Kur’ân-ı Kerîm’de Rüya Kavramı*, s. 60.

⁸⁰ Ebu Hamid Hucetülislam Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi’-d-Dîn*, terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975, c. IV, s. 903.

İslâm âlimlerinin rüyalar ile amel edilemeyeceği konusunda ortak kanatları bulunmakla⁸¹ birlikte İslam dininde de rüyalara değer verilmektedir. Bunun neticesi olarak da şeriata aykırı olmayan rüya uyarıcı olması bakımından değerli görülmüştür.⁸²

Tasavvuf ekollerinde rüyaların başlangıçtan beri önemli bir yer tuttuğu görülmekle birlikte mutasavvıf âlimlerin de rüyaya önem verdiği kaynaklarda belirtilmiştir.⁸³ Büyük İslam mutasavvıflarından Muhyiddîn-i Arabî, Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eseri kalbine gelen havadır ve gördüğü rüyaların ilhamı ile yazdığını dile getirmiştir. Yine İbn Arabi “Fususul-Hikem” adlı eseri halka söylemek için rüyada Hz. Peygamber’in elinden aldığını eserin giriş bölümünde dile getirmiştir.⁸⁴ Yine İslam tasavvufunun önde gelen isimlerinden olan Erzurumlu İbrahim Hakkı “Marifetnâme” isimli eserinde rüyada görülen hayvanlarla nefsin sıfatları arasında ilişki oluşunu dile getirmiştir. Örneğin, kaplanın kibri, kurdun hasedi sembolize ettiğini belirtmiştir.⁸⁵

1.4.3.4. İslam Filozoflarına Göre Rüya

Pekçok filozof için rüya, hayal ufkundan ortak duyuya düşen şekillerin izlenimidir. Sâdık rüya rûhun melekût âlemiyle ilişki kurmasıyla olur. Vucudumuzun yönetiminden açığa çıkan ruh, ilişkili olduğu melekût âlemine çıkar, oradan çeşitli manalar alır. Muhayyilemiz bütün bunları uygun biçimlere sokarak müşterek duyuya gönderir, rüya bu şekilde görülür.⁸⁶

İbn Sina, İbn Rüşd, Farabî, Gazalî, İbni Arabî ve İbn Haldun gibi İslam düşünürleri rüyayı, ruhun ve fiziksel bedenimizin ilişkisel bir fenomeni olarak adletmelerinin yanısıra, insanın madde ötesi âlemle bir “iletişim şekli” olarak da tanımlarlar.⁸⁷

⁸¹ Ebu İshak İbrahim b. Musa eş-Şâtübî, *el-Muvafakat*, çev.; Mehmet Erdoğan, İz Yay., c.2, İstanbul 1990, s. 266.

⁸² Eş-Şâtübî, *el-İtisam bi'l-Kitab ve's-Sunne*, c. I, Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, Mısır 1578 (h.), s. 260.

⁸³ Süleyman Uludağ, *İslâm Açısından Musiki ve Rüya*, İrfan Yay., İstanbul 1976, ss. 290-293

⁸⁴ Muhyiddin İbn Arabi, *Fususul-Hikem*, çev.; Nuri Gençosman, MEB Yay., İstanbul 1992, s. 19.

⁸⁵ Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, Sadeleştiren: Turgut Ulusoy, İstanbul 1987, ss. 99-100.

⁸⁶ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-din*, c. I, s. 206.

⁸⁷ Nilüfer Evginer, *Psikolojik ve Dini bir Fenomen Olarak Rüya*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 72.

Farâbî, vahiy ve rüya olayına psikolojik açıklamalar getirmiştir. Ona göre rüyalar gizlenen hatıraların, doyum arayan ya da doyumsuz kalmış arzuların, yönelimlerin, çeşitli bedenî ve ruhî hallerin bir ifadesi olarak gerçekleşir.⁸⁸

Farâbî'ye göre rüya ile vahy aynı psikolojik mekanizma içerisinde oluşur. Ona göre Peygamberin yaşadığı vahy tecrübesini anlamak için rüyalar anahtar görevi görür. Çünkü her iki olay da hayal gücü vasıtasıyla gerçekleşir.

Rüyalar saklanmış hatıraların, tatmin arayan ya da tatminsiz kalmış arzuların, insandaki mizaç ve eğilimlerin, çeşitli hallerimizin ifadesi olarak gerçekleşir. Bundan dolayı ruh halimiz sakinse rüyada ya su görür ya da yüzeriz. Rüyalar bazen bazı arzuların gerçekleşmesini yahut bir korkudan sakınmayı da temsil ederler. Uyuyan bir kişi belli heyecanlara tepki ile yatakta sağa sola döner, yatağını terk eder ya da bilmediği bir kimseyle dövüşür veya onu kovar.⁸⁹

İbn Sînâ bu konularda Farâbî'nin görüşlerini temel almakla birlikte onları daha da geliştirerek, ayrıntılı bir teori ortaya koymuştur. Ona göre bazı psikolojik yaşantılarımızın kaynağında yer alan hayal gücü, düşüncelerimizi ve psikolojik eğilimlerimizi semboller halinde ifade eder, onlara canlılık kazandırır.⁹⁰

İbn Sînâ rüyaların sadece madde ötesi âlemden nefsimize intikal eden etkilere dayanmadığını, insanın maddi formundan kaynaklanan rüyaların olduğunu vurgularken⁹¹ rüyadaki davranışları da açıklar. Biz uyanıkken dikkatimiz duyum idraklerine, uyku sırasında da kendi hayallerimize yöneliktir. Aynı şekilde uyanıkken olduğu gibi uykuda da dikkatimizi akla ve düşünceye yönelttiğimiz de olur. Uykuda dikkatimizi bu tür şeylere yönelttiğimiz zaman da, tıpkı kendimize ait olduğunun bilincine sahip oluruz.⁹²

İbn Arabî rüyâda görülenlerin bazı durumlarda gören kişinin bazı durumlarda ise görülen şeyin yine bazı durumlarda ise her ikisinin irâde ve niyetiyle alakalı olabileceğini ifade eder. Bu irâdemize bağlı olabileceği gibi, irâdemiz ötesinde de vukuu

⁸⁸ Hüseyin Certel, *Din Psikolojisi*, Berikan Yayınevi, Isparta 2014, s. 52; Mustafa Doğan Karacoşkun, *Din Psikolojisi El Kitabı*, Grafiker Yayınları, Ankara 2015, s. 81.

⁸⁹ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013, ss. 32-33.

⁹⁰ Hökelekli, age, s.36.

⁹¹ Ali Durusoy, *İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdaki Yeri*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993, ss. 106-114.

⁹² Peker, *Din Psikolojisi*, s. 43.

bulabilmektedir. Eğer rüyâ bizim irâdemize bağlı bir şekilde meydana geldiyse, bir kasıtın sonucu ortaya çıkmışsa, kast eden kastettiğini bilir. Böyle rüyâlar, birçok sufiye göre imkan dâhilindedir.

İbn Arabî, istediği her vakitte, hem rüyâ hem de yakaza halinde pîrlerin yüzlerini görebildiğini, pîrlerin İbn Arabî'nin önünde göründüğünü ve bu sayede onlarla her zaman hasbihal edebildiğini söyler. Hiçbir kasıt olmadan vukuu bulan rüyalar ise, görülen şeyin yahut kimsenin kendisini gören kişi hakkındaki veya görenin gördüğü şey hakkındaki bilgisi sadece rüyanın ortaya çıkışından sonra bilinebilir. Bu durumda, bu rüyaların hepsi de sâlih rüyâlar topluluğuna dâhil edilebilirler. Rüyâların en makbulleri de bunlardır. Sonuç olarak böylesine şekillenen bir rüya, hayâl âleminde var olanı direkt anlamlandırmamızdan başka bir şey değildir.⁹³

Gazzâlî (ö.505/1111) rüyâyı, Kâinatın efendisinin yaratımdaki sonsuz sanatı ve insanın tuhaf fitratı olarak görür. Çünkü rüya, melekût âleminin kesin kanıtıdır. Kalbin anlamasını anlamayanlar bunların hepsinden bihaberdir. Kalp madde âleminin aslını görebilen bir ayna misalidir. Allah'ın var ettiği ve var edeceği her şey levhte mevcuttur. Tamamı oradadır. Ama sade gözlerle onları göremeyiz. Ayna misali olan levhte bütün eşyanın aksi yansımıştır. Fakat levhtekilerin bizim zihnimizdeki yazılarla aynı olduğunu düşünmek yanıltıcıdır. Bir aynanın karşısına bir diğeri konulursa o aynadaki şekiller, yüzler oraya da akseder. Aynalar arasına bir engel konulduğu vakit görüntü yansımaz.⁹⁴

İslâm felsefesinde, rüya deyince incelenmesi gereken isimlerden biri de İbn Haldun'dur. İbn Haldun, iki ciltlik "*Mukaddime*" isimli eserinin çeşitli bölümlerinde rüya konusunu incelemiştir.

İbn-i Haldun, *Mukaddime*'de rüyayı ruhani âlemin idrakı ve ruhanî bir imge olarak tanımlar. Kişinin uykuda olmadığı anlarda dünyevî işlerle iştigal ederken ruhanî hâllerine kafa yormadığını söyler. İnsan, sadece uyku durumundayken fiziksel gailelerinden uzakta kalabilir. İbn-i Haldun rüyaları, *rüya-yı salih*a ve *adgâs-ı ahlâm* diye iki kısma ayırarak izah eder. *Vahyi* de salih ya da sadık rüya olarak sınıflandırır.⁹⁵

⁹³ Ebu'l-Alâ el-Affî, *Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar*, çev.: Ekrem Demirli, İstanbul 2000, ss. 202-203.

⁹⁴ el-Gazzâlî, *İhyâu ulûmi'd-dîn*, s. 490.

⁹⁵ İbn Haldun, *Mukaddime*, (haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2004, c. I, ss. 295-306.

İbn Haldun’a göre rüya; ruhsal bir durumdur. Uyku vaziyetinde insânî olan ruhun, manâ âlemine intikali ile gaipten kendisine yansıyan mevcudatın türlü formlarını anlık bir şekilde idrakından başka bir şey değildir. Nefsin bedenle bağı sadece bir ilgiden ibarettir. Bu da vücudu arındırır. Nefs bu gelişimin sonunda rûhsal bir varlık şekline bürünerek duyu organlarının yardımına ihtiyaç duymadan anlamlandırır. Nefis tende varoldukça bu kabiliyet onda mevcuttur. Bu yetenek özel ve genel olarak iki kısma ayrılır. Özel olanı, velilerdeki kabiliyettir. Geneliyse, rüya görmek –rüyada gaybi âlemlerle ilişki kurmak gibi bütün insalarda görülebilecek yeteneklerden ibarettir.⁹⁶

Herkes rüyasında tekrar tekrar birçok hal ve olaylar müşahade eder, uykusundan kalkarak bunu anladığında nefsin uykudayken gaybı idrak etmiş olduğuna kesin bir sûrette hükmeder. Bu halin vukuu yani gaybî şeyleri bilmek uykudayken caiz ve mümkünse, uyku dışındaki hallerde dahi, bunun vukuu imkânsız değildir. Çünkü bu hal ve vakaları idrak eden kuvvet birdir ve özellikler her halde geneldir. Tanrı, lütuf ve fazlı ile insanları doğru yola sevk eder. Görülen rüyaların çoğu istekle görülen şeyler değildir.⁹⁷

İslâm filozoflarının kahir ekseriyetine göre rüya nefsin kuvvetleri ile direkt ilişkilidir. Nefsin haricî ve batini olarak adlandırılan iki gücü vardır. Harici kuvvetler fiziksel duyularımızla algılanan kuvvetlerdir. Bu kuvvetlerin, rüya ile direkt bir bağı mevcut değildir. Nefsin dahili kuvvetleri ise, hayal, vehim, ve hâfızadan ibaret olup, rüya ile direkt ilişkisi olan kuvvetlerdir.

İslâm filozofları bu kuvvetleri; beş duyu ile algılanan şeylerin suretlerinin toplandığı ortak duyum (hissi müşterek); duyularımızla idrak ettiklerimiz imgelerin, müşterek duyudan kaybolduktan sonra dahi koruyan bir kayıt cihazı misali olan hayal; dış duyularla algılanan sûretler üstünde tasarrufta bulunan bir güç unsuru; aklın kabul ettiği bazı şeylerde akıla zıt kuvvet olan vehimdir; vehmin anladığı sûretleri koruyan kuvvet olan hâfıza olarak tanımlamışlardır.⁹⁸

⁹⁶ Ayşenur Malakçı, *Kelâm ilmi Açısından Rüyanın Bilgi Değeri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009, ss. 61-62.

⁹⁷ Malakçı, *age*, s. 62.

⁹⁸ İsmail Erdoğan, “İslâm Filozoflarının Rüyanın Mahiyeti Hakkındaki Görüşleri”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2003, c. 16, Sy. 1, s. 65.

1.4.3.5. İstihâre - Rüya İlişkisi

İstihâre “hayır” veya “hiyare” kökünden gelmektedir. “Hayır” kelimesi talep etmek mânâsında kullanılmıştır. Sözlükte “*hayırlı olanı isteme*” anlamında kullanılır. Terim olarak ise “*bir iş veya davranışta Allah katında hayırlı olanı, kılınan iki rekat istihare namazı ve duâ ile talep etme*” anlamında kullanılır. Herhangi bir işte önce istihare sonra istişare yapılması tavsiye edilir.⁹⁹

İstihâreye, iyi ya da kötü olduğunu kestiremediğimiz bir iş olduğunda ihtiyaç duyarız. Hayırlı olduğunu kesin olarak bildiğimiz bir işte istihâreye başvurmayız. İstihâre namazı, hadiste vakit bildirilmediği için kerâhat vakitleri harici her zaman kılınan bir namazdır.¹⁰⁰

Âlimlerin sünnet veya müstehap saydıkları istihârenin meşruluğu şu hadise dayandırılır:

“Biriniz bir işi yapmaya niyet edince farz dışında iki rekat namaz kılın arkasından şu duayı yapsın: Allah’ım senden senin ilmin ve kudretinden hayır beklerim. Senin büyük lütfundan talep ederim. Sen kadirsin, benimse gücüm yetmez. Sen bilirsin, ben bilmem. Sen bütün gizlilikleri bilersin. Allah’ım şu benim işim dinim için dünyam ve ahiretim için senin ilminde hayır diye yer almışsa onu bana nasip et. Onu kolaylaştır. Eğer şu işim dinim için dünya ve ahiretim için senin ilminde kötü diye yazılmışsa onu benden, beni de ondan uzaklaştır. Hayır neredeyse onu nasip et ve gönlümü ona yönelt.”¹⁰¹

Sonuç olarak istihârede istediği iş için kişi yapması gereken tüm araştırma ve istişarelerini tamamlayıp elinden gelen tüm çabayı gösterdikten sonra hakkında hayırlısı neyse onu vermesi için Allah’a dua eder. Böylece istihare hem kulluk şuurunu canlı tutması hem de sonuca razı olarak ruh sağlığını koruması bakımından pekçok amaca sahip metafizik bir konudur. Yapılan araştırmalarda istihârenin, İslâm dünyasında sıkça rastlanan bir olgu olduğu görülmektedir.¹⁰²

⁹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009, s. 322.

¹⁰⁰ F. G. Hopkins, *Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Yapısı ve İşlevi*, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, MİFAD Yay., c. 2, s. 1976.

¹⁰¹ Salim Ögüt, “İstihâre” md., *DİA*, XXIII, ss. 333-334.

¹⁰² Malakçı, *Kelâm ilmi Açısından Rüyanın Bilgi Değeri*, s. 64.

1.5. Modern Psikolojide Rüya

Rüyalar duyularımız vasıtasıyla dış âlemden edindiğimiz idraklerdir. Ruhumuzdaki güzellikleri, arızaları, farklılaşmaları ve kişiliğimizi yansıtan sinyallerdir. Rüyalarımızdaki mesajların tahlil edilmesi, ruhumuzdaki değişimleri ve aynı zamanda da değişmeyen karakterimizi ortaya çıkarır.

Rüyaların insanları etkilemesi hususunu da dört başlıkta ortaya koyabiliriz:

“1- Rüya insan karakterinin ve ruhunun içyüzünü açığa vurur. Gizli arzular, hisler ve temayüller rüyalarda sembollerle ifade edilir.

2- İnsan rüyasında, hayatında karşılaştığı en önemli meseleleri halletmeye çalışır. Bu mücadele, insan uyanırken böyle bir meselenin varlığını hissetmediği halde mevcuttur.

3 - İfşa edilen hakikatler kolayca kabul edilmedikleri için rüyaların anlatılmasında güçlük çekilir. Bunun sebeplerinden birisi de insan zekâsının rüya sembollerinin manasını kolayca kavrayamamasıdır.

4- Yeterli derecede sabır, zekâ ve cesaret sahibi olduğunda rüyaları anlamakta fazla bir güçlük çekilmez.”¹⁰³

Rüya konusu din, felsefe, edebiyat, tasavvuf ve psikoloji gibi birçok ilim dalının ilgi alanına girmektedir. Bundan dolayı her ilmî disiplin rüyayı, geçmişten günümüze kadar kendi yöntemlerince açıklamaya çalışmıştır.¹⁰⁴ Rüya analizleri antik çağlardan günümüze kadar aşkın bilginin önemli bir parçasını teşkil etmiştir.¹⁰⁵

Rüyalar gerek İslam öncesi cahiliye Arap toplulukları için gerekse Hristiyan Araplar için de oldukça önemliydi.¹⁰⁶ Nitekim geçmişte olduğu gibi günümüzde de halen rüyaların Hint mistisizminde önemli bir yere sahip olduğunu görmekteyiz.¹⁰⁷

Antropolojik çalışmalar Babil ve Asurlar’dan Eski Mısır, Çin, eski Yunan¹⁰⁸ İslam öncesi Türk¹⁰⁹ inançlarına kadar tarihin her döneminde ve tüm toplumlarda yeme, içme, evlilik vb. diğer ortak alışkanlıklarda olduğu gibi rüya yorumlarına da rastlandığını

¹⁰³ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, ss. 78-79.

¹⁰⁴ Erdoğan, “İslâm Filozoflarının Rüyanın Mahiyeti Hakkındaki Görüşleri”, ss. 62-71.

¹⁰⁵ Muammer Cengil, *Tasavvufi Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, s. 216.

¹⁰⁶ Imran N. Hosein, *Dreams in Islam*, Masjid Darul Qur’an, USA 2001, ss. 21-24.

¹⁰⁷ Sri Swami Sivananda, *Philosophy of Dreams*, The Divine Life Society, India 2000, ss. 1-2.

¹⁰⁸ Günay, *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, ss. 94-96.

¹⁰⁹ Bahaeddin Ögel, *Türk Mitolojisi*, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1971, s. 75.

göstermektedir. Her dönemde rüyaların toplumların ayrılmaz bir parçası olarak her alanda etkili olduğu görülmektedir.¹¹⁰

19. yüzyıla gelindiğinde ise rüyalar psikolojik bir fenomen olarak ele alınıp incelenmeye başlanmıştır.¹¹¹ Bilimsel olarak rüyaların incelenmesi ise yirminci yüzyılın başlarına rastlar. Deneysel parapsikolojik çalışmalar ilk adımlarını 1882 yılında İngiliz Psişik Araştırma Derneğinin (SPR) kurulması ile atmıştır. Aralarında Freud ve Jung'un da bulunduğu ilk psikoterapistlerin de çoğu bu derneğin üyesi olarak “rüyalar” ve “halüsinasyonlar” üzerine psikolojik araştırmalar yapmışlardır.¹¹²

Psikoloji ilminin bilincin farklı bir durumu olarak söz ettiği rüya, “*bilinç dışına giden kestirme yol*” ve “*isteklerin doyurulmasının gizlenmiş biçimi*”¹¹³ olarak ifade edilmektedir. Rüyanın psikolojiyi ilgilendiren tarafı, bazı insanların rüyalarıyla hayatlarına yön vermeye çalışmalarıdır. Rüyaı kendi hayatlarında etkili kılmayan ve ona değer vermeyenlerin hayatında da rüyanın kendiliğinden etkili olduğu psikanalistler tarafından kabul edilmektedir.¹¹⁴

Yapılan çalışmalar gören kişi tarafından hatırlanmasa bile herkesin rüya gördüğünü ve rüyaların uykunun %20,0'ını kapsadığını ortaya koymaktadır.¹¹⁵

Günümüz psikoloji araştırmalarında, rüyalara iç dünyamızı aydınlatmaları noktasında bir araç olarak başvurulduğu görülmektedir.¹¹⁶ Goethe ile aynı dönemde yaşayan Lichtenberg, bir kişinin karakterinin ve özelliklerinin, sözleri ve hareketlerinden ziyade rüyalarından daha iyi anlaşılabilceğini belirtmektedir.¹¹⁷

Şüphesiz, rüyaların da bir fizyolojisi, bir nörofizyolojisi vardır; fakat gerek imajlar olarak gerekse sembolik muhtevaları bakımından rüyalar psikolojinin konusudur.¹¹⁸ Burada rüyaların kolay anlaşılamayacağı gerçeğini gözden kaçırmamak gerekir. Zira rüyaların çok

¹¹⁰ Peter Shepherd, *Transforming the Mind*, 2001, ss. 181-182.

¹¹¹ Dee, *Rüyaları Anlamak*, s. 47.

¹¹² Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, ss. 127-128.

¹¹³ Clifford T. Morgan, *Psikolojiye Giriş*, çev. Hüsnu Arıcı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara 1981, s. 352.

¹¹⁴ İmamoğlu, *Psikososyal Açıdan Rüya ve İstihare*, s. 1.

¹¹⁵ Özbaydar, *Rüyaların Fonksiyonu Üzerine Bir Deneme*, s. 64.

¹¹⁶ Parman, *Rüya ve Kültür, Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi*, s. 175.

¹¹⁷ Alfred Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, çev. Ayda Yörük, Türkiye İş Bankacılığı Kültür Yayınları, Ankara 1994, s. 226.

¹¹⁸ Özbaydar, *age*, s. 81.

azını kolayca anlayabiliriz. Rüya, bir insanda belirli bir etki bıraktıktan sonra, çarçabuk unutulur ve o kişi, rüya yorumlamada da ustalaşmamışsa, rüyada gizlenmiş şeyi anlayamayabilir. Mesela rüyayı, bir yerde ateş yandığını gösteren bir dumana benzetirsek usta bir oduncu bu dumanı dikkatle seyredip, ne çeşit bir odunun yandığını bize kolayca söyleyebilir. Psikiyatr da, rüyalarını yorumladığı insanın özellikleri ile ilgili sonuçlara ulaşabilir.¹¹⁹

Bilimsel olarak XIX. yüzyılın sonlarına doğru rüya konusunda ayrıntılı incelemeler yapılmaya başlanmıştır. Bu konuda ilk araştırma, Alfred Maury tarafından yapılmıştır. XX. yüzyılda ise psikoloji ve fizyoloji bilim dallarının araştırmacıları tarafından sürdürülmüştür. Bu konuda akla ilk gelen isim Freud'dur. Freud'dan sonra, Alfred Adler aşağılık duygusunu vurgu yaparak, rüyalarımızın geçmişten daha çok geleceğimizin planlanmasına yardımcı olabileceğini iddia etmiştir. İsviçreli Carl Jung ise toplumsal bilinçaltının etkilerini dikkate alarak simgelerin kişi için özel bir anlamı olduğunu söylemiştir.

Sonuç olarak rüya, bir kişinin hayattaki problemlerine çözüm aradığını göstermekle kalmaz tüm bu problemleri nasıl ele aldığını da göstermiştir.¹²⁰

Rüyaya dair verdiğimiz bu ön bilgilerden sonra modern psikolojide rüyayı araştırmalarının merkezine koyan ve kuramlarını ortaya atarken ondan büyük ölçüde yararlanan psikoloji tarihinin en önemli isimlerinden olan Freud, Jung, Fromm ve Adler'in rüya hakkında elde etmiş oldukları sonuçlara bakalım.

1.5.1. Freud ve Rüya

İnsan davranışının temelini cinselliğin ve saldırganlığın oluşturduğunu iddia eden Freud'un rüya kuramı aynı zamanda inşa etmiş olduğu psikanaliz ekolün de temelini oluşturmaktadır.

Modern çağda rüyalar üzerine en kapsamlı çalışmayı başlatan şüphesiz Sigmund Freud'dur. Freud'un, rüya âleminin anlaşılmasına büyük katkısı olmuştur. Psikolojiye birçok yenilikler getirmiş teorileri sayesinde Freud, o zamana kadar anlayamadığımız

¹¹⁹ Adler, *İnsan Tabiatını Tanıma*, ss. 236-237.

¹²⁰ Adler, *age*, ss. 237-238.

ruhsal olayların işleyiş mekanizmasını aydınlatmıştır. Psikolojinin, psikanalizin etkisiyle kişinin kendini tanımaya ve değiştirmeye yönelik araştırmaya yönelmesi; bilinçaltının, insan karakterini belirlemedeki öneminin anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu şekilde, rüyaların daha ayrıntılı araştırılması hem daha tutarlı hem de daha tatmin edici sonuçlara ulaşmaya yardım etmiştir.¹²¹

Freud, ‘‘rüyalar bilin d şına giden bir kral yoludur’’¹²² diyerek rüyanın  uuraltına giden en açık bir yol olduğunu iddia etmiştir. Hatta o rüyalarda bireyin çocukluk dönemine kadar giden belirtilerin varlığını savunmuştur. Ona göre rüya, bastırılmış ya da unutulmuş isteklerin tatmin imkânı bulduğu bir araçtan başka bir şey değildir.¹²³

Freud rüyaların oluşumunda ruhun bir etkisi olmadığını ve o rüyaların yasaklanmış istekler ile bu isteklere ket vuran şeyler arasındaki bir uzla ı sonucu ortaya çıktığını iddia etmiştir.¹²⁴

Freud için rüyânın yorumlanması, bir rüyânın anlamının belirtilmesidir. Yani ruhsal faaliyet alanındaki bir zincirin önemli halkasını ortaya çıkaracak farklı bir şeyin rüyânın yerini alması demektir.¹²⁵ Ona göre rüyanın açık ve gizli olmak üzere iki manası vardır. Rüya g r ld  u şekliyle açık manayı ifade ederken, rüyada görülen olaylar ve eşyaların sembolik manaları ise gizli manayı ifade eder ve rüyaların yorumlanmasında asıl olan ikincisi olan sembolik yani gizli manadır.¹²⁶

Rüyalar,  uuraltına itilmiş arzuların sembollerle ifade edilmesi olduğu için, rüyaların yorumu ile bireyde çatışma meydana getiren olaylar, dürtü ve ilişkiler anlaşılabilir.¹²⁷

¹²¹ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, s. 139.

¹²²  mit Horozcu, *Din Psikolojisi Ders Kitabı*, Ra bet Yay., İstanbul 2015, s. 80.

¹²³ Peker, *Din Psikolojisi*, s. 50.

¹²⁴ Sigmund Freud, *D  lerin Yorumu*,  ev. : Emre Kapkın, Payel Yay., I.Baskı, İstanbul 1996, c.I, s.114.; Bülent Akot, ‘‘Freud’un Rüya Yorum Metodu’’, *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2010, c. 10, sayı: 1, ss. 222-223.

¹²⁵ Sigmund Freud, *Rüya Yorum Metodu*,  ev.: Ayşegül G nk t, Ataç Kitabevi, İstanbul 1964, s.5.

¹²⁶ Habil  ent rk, ‘‘Freud’un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım’’, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 1996, Sayı:3, s. 252.

¹²⁷ Peker, *age*, s. 241.

Freud, rüyâ gören kimseye sorular sorarak rüyânın kaynağına ulaşabilmektedir. O, bu metoda serbest çağrışım metodu ismini vermiştir. Serbest çağrışım metodunda rüyâlarda saçma ve bağlantısız görülen karmakarışık hayaller şuur dışının maskeli görünüşünden ibarettir. Freud, tüm meselenin bunları tefsîr edebilmek olduğunu belirtmiştir.¹²⁸

Freud, rüyâ yorumunda uyulması gereken kuralları şöyle açıklamıştır:

a) İster akla yakın, ister saçma olsun, rüyânın yüzeysel anlamı üzerinde durmaya gerek yoktur.

b) Çalışmalarımızda her öge için, aslının yerine geçen fikirleri bularak bunlar üzerinde kafa yorulmalıdır.

c) Aramakta olduğumuz bilinçdışı düşünceler kendiliğinden meydana çıkıncaya kadar beklenmelidir.¹²⁹

Freud'a göre rüya, ego için kabul edilmez, katlanılamaz olan duygusal yüklerin bilinç altına itilmesi, fakat bunların deşarj olmak için kılık değiştirerek, süper egonun sansürünün zayıfladığı uyku durumunda tekrar bilince çıkma durumudur. Freud'a göre kılık değiştirmenin yani sembolizasyonun zorunluluğu, süper egonun sansürünün zayıflamış ama tamamen ortadan kalkmamış olmasındandır.¹³⁰

Freud ayrıca serbest çağrışım tekniğini (düşünce ya da sözcüklerin kişinin irâdî denetimi olmaksızın birbirini izlemesi, özgür çağrışımı) kullanarak rüya yorumlayan ilk kişidir. İlk defa Freud tarafından ortaya atılan ve herkes tarafından kabul gören noktalar şunlardır:

1. Rüyalar bir anlam taşır. Böylece o zamanın biliminin savunduğu anlamsızlık fikri tarihe karışmış o günden bu yana artık hiç kimse bu görüşü savunamamıştır. Freud'a göre rüyanın görülen ya da açık içeriği onun örtülü ya da gizli içeriğinden farklıdır ve rüyayı yorumlamak demek, örtülü olan temel içeriğe ulaşmak demektir.

2. Rüyaların uykumuzun bekçisi olduğu fikri daha sonraları araştırmalar tarafından doğrulanmakla kalmamış; uykunun rüya için gerekli olması gibi, karşı ucu ifade eden teorilerin de ortaya atılmasına yol açmıştır.

¹²⁸ Kemal Ayas, *Dinde İlimde Rüya ve Rüya Tabirleri*, Raşit Bütün Matbaası, II. Baskı, İst. 1949, s.20.

¹²⁹ Freud, *Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi*, çev.: Ali Seden, Altın Yay., İstanbul 1978, s.180.

¹³⁰ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, s. 140.

3. Freud'a göre rüyaların belli başlı özellikleri; oluşumlarındaki yoğunlaşma, yani bir sembol ya da sahnenin bir değil birçok anlama ve içeriğe sahip olması; yer değiştirme, yani rüya parçalarının alabora ve ters yüz olması, ayrıca ruhsal ağırlık noktasının yer değiştirmesidir.¹³¹

1.5.2. Carl Gustav Jung ve Rüya

Rüyalarla ilgilenen ve rüya analizlerine önem veren bir diğer psikolog da Jung'dur. Jung, açıklanamayan psişik fenomenleri incelerken, onların ruhsal ızdıraplarla ilişkisini de göz önüne almış yani daha başlangıçta Freud'un yaklaşımından farklı bir yol izlemiştir ve yeni bir teori ortaya atmıştır: Kollektif şuur altı teorisi. Jung'a göre şuur altı, sadece içinde kişisel tecrübelerin olduğu, baskı altına alınan belli belirsiz bir yer değildir; orası ayrıca dünya hafızasının bir bölümüne, yaşamaya devam imkânını sunma görevini de yüklenmektedir. Şuur altı, dünya hafızasına ait çeşitli sembollerin, onların ihtiyaçlarına uygun olarak bizim varlığımızda da ortaya çıkmasına hizmet etmektedir.¹³²

Jung, Freud'un görüşlerinden üç noktada uzaklaşmaktadır; bunların birincisi rüyaların temelini oluşturan ferdî bilinçaltı değil, toplumsal bilinçaltıdır. Yani, insanların geçmişten günümüze bilinçaltına yerleşmiş imgelerdir. İkincisi, rüyaların özellikle cinsî arzuları tatmin ettiği görüşüdür. Üçüncüsü ise, rüyaların uykunun bekçisi olduğu düşüncesidir. Jung'a göre rüyalar aslında uykuyu rahatsız etmektedir.¹³³

İnsan kollektif alt şuurun ve hayat enerjisinin bir ürünüdür. Bundan dolayı da onlarla yaratıcı bir gücün bulunması tabidir. İnsanı insan kılan bu güçler üzerinde bizim herhangi bir kontrolümüz yoktur. Biz arzu etsek de etmesek de hayat ileri doğru akıp gitmektedir. Başarabileceğimiz en büyük şey, hızla akan bir ırmak gibi, birazcık seyre koyulmaktır.

Jung'a göre dini fikirlerin çoğu da, kollektif alt şuurdan şuur seviyesine çıkan fikirlerdir; dini amellerin çoğu ise, bu fikirlere verilen şuurlu bir tepkiden doğmaktadır.

¹³¹ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, ss. 141-142.

¹³² Yücesoy, *age*, s. 150.

¹³³ Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949, s. 79.

Konuya bu noktadan bakıldığında ilahi dinlerin vahiy tecrübeleri, kolektif alt şuurdan doğan muhtevalardır¹³⁴ diyen Jung'un rüya ile ilgili görüşleri şu şekilde tasnif edilebilir:

1-Rüyalar kişiliğin bilinmeyen yönlerini ortaya koyarak gizli uyumsuzlukları meydana çıkarabilir. Örneğin uysal ve çekingen bir insan rüyasında kendisini şiddet ya da anormal cinsel zevkler peşinde koşan biri olarak görebilir.

2-Rüyalar bazen gizli istekleri dile getirirler. Örneğin, aç adam rüyasında harika bir sofrada yemek yediğini görebilir.

3-Rüyalar ters yönden çalışabilirler. Örneğin küçük gördüğümüz birisini normalden daha yüksek bir mevkide görebiliriz.

4- Geleceğe ait rüyalar da bulunmaktadır. Bu bağlamda bazen rüyaların tehlikeler konusunda uyarıda bulundukları da görülür.

5-Rüyalar bazen çok önceden yaşanmış ve daha sonra unutulmuş olanları da tekrar hatırlatabilirler.

6-Yakın arkadaşlar veya aynı ailenin üyeleri, özellikle anne, baba ve çocuklar birbiriyle daha önceden paylaşmamış olsalar bile aynı rüyayı görebilirler.

7-En etkili rüyalar, bilinçdışından kendiliğinden meydana çıkıp, kişiye tümüyle yabancı olan bir şeyi ilgi çekecek berraklık içinde gösteren rüyalardır.

8-Rüya, analitik tedavi için önemlidir. O, iç ve dış şatların rüya sahibi tarafından fark edilemeyen yönlerini sergiler. Bir hastanın analizde söylediği ilk rüya genelde onun sorununun özetini, hatta sorunun nasıl çözülebileceği üzerinde bir ipucu da ortaya koyar.¹³⁵

Jung rüyaları ciddiye almaktadır. Onlar doğanın sesidirler ve üzerimizde etkileri oldukça fazladır. En ilginç ve anlamsız olan rüyalar bile doğru bir düşünce ve yaklaşımla ele alınırsa genellikle anlaşılabilir. Hatta bazıları öyle açık bir resim sergilerler ki, bunları anlamada kişi çok az zorluk çeker. Eğer rüyalardaki fikirler dikkatli bir şekilde incelenirse onun bilinçdışı etkisinin de farkına varılabilir.¹³⁶ Rüyaların dilinden anlamayanlara çeşitli

¹³⁴ William M. Watt, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yayınları, Ankara 1982, ss. 150-152.

¹³⁵ Frieda Fordham, *Jung Psikolojisi*, çev. Aslan Yalçın, Say Yay., İstanbul 1994, ss. 133-137.; Cengil, *Tasavvufi Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma*, ss. 221-222.

¹³⁶ Fordham, *age*, s. 73.

imajlar karışık gelebilir, ancak bilinçdışının hiçbir zaman bilincin olması gerektiği gibi kesin olmadığı hatırlanmalıdır.¹³⁷

Rüyalar kolektif bilinçdışını tanımanın başlıca yollarından biridir. O, bu nedenle 80 Bin'in üzerinde rüya yorumu yapmıştır. Ona göre rüyalar bireyleşme için çok önemlidir, fakat insanlar rüyaların birbiriyle ilişkili gerçeklere işaret ettiğinin farkına varamamaktadır. Kişi rüyalarının içeriğinin farkına vardıkça, değişecek ve olgunlaşacaktır. Bununla birlikte şayet çocukların rüyaları iyi analiz edilirse gelecekteki kişiliklerinin nasıl şekilleneceği de belirlenebilir.¹³⁸

1.5.3. Fromm ve Rüya

Rüya konusunda görüşlerini aktaracağımız bir diğer psikolog da rüya konusunda uzun yıllar alan araştırmaları yapan ve rüyayı insan yaşamının vazgeçilmez unsurlarından biri olarak gören Erich Fromm'dur. O, rüyaları hatırlanmayan bir dil olarak görmüştür. Geçmişin insanlık için rüya ve hayallerin düşüncelerimizin en etkili ifadeleri içerisinde olduğunu belirtmiştir. Fromm'na göre rüyanın sembolleri ya evrensel geleneksel ya da tesadüf eseri oluşmuştur. Bu tür tesadüfî semboller bireysel çağrışımlar ile ilgilidir. Geleneksel semboller tek anlamlıyken evrensel semboller evrensel anlamlara sahiptir. Bu konuda yapılan çalışmalar rüyanın sadece bilinçaltındaki beyin olaylarına bağlı olan ve istisna kabul edilecek basit bir olay olmadığını göstermektedir. Rüyalar fizik ötesi bir olay olup iç dünyamızdan doğmaktadır. Zaman ötesi özellikleriyle bilinçaltımıza yansarak bize ulaşmaktadır. Bununla birlikte yine bilinçaltında şekillenmektedir.¹³⁹

Fromm rüyaları unutulmuş bir dil olarak görmektedir. Fromm rüyalara gereken önemin verilmemesinin sebebinin onların bizi rahatsız etmesi olduğunu söylemektedir. Rüya yansıyan kişi bizim gündüz yaşamımızda tanıdığımız kişiden farklı olmakla birlikte o kişiyle uyumlu da değildir. From bu konuda şunu der: “*Çelişkili gerçek şudur ki,*

¹³⁷ Fordham, *Jung Psikolojisi*, s. 81.

¹³⁸ Horozcu, *Din Psikolojisi Ders Kitabı*, s. 125.

¹³⁹ M. Yusuf Güven ve Osman Fatih Belbağı, *Rüya : Hakikat Penceresi mi? Hayal Perdesi mi?*, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul 2006, s. 22.

rüyalarımızda daha az mantıklı ve daha az terbiyeli olmamıza rağmen daha akıllı ve daha mantıklıyız.’,¹⁴⁰

1.5.4. Adler ve Rüya

Freud’un rüya ile ilgili görüşleri sonrakiler için bir temel olmuş, zamanla rüyayla ilgili birçok görüş ortaya atılmıştır. Alfred Adler de Freud’un öğrencisidir ve rüyalarla ilgilenen, rüya analizlerine önem veren bir diğer psikologdur. İnsan Tabiatını Tanıma isimli eserinde, rüyalar konusunda düşüncelerini ifade etmiştir. Rüyalara bakarak kişinin hayata bakışını anlayabileceğimizi söylemiştir. Fromm, bir kimsenin genel olarak hayata karşı takınmış olduğu tavrı bilebilirsek, bugün ile yarın arasında nasıl bir köprü kurduğundan haberdar olursak, rüyaların kurduğu köprülerin özelliklerini de anlayabiliriz ve buradan çeşitli sonuçlar çıkartabiliriz demiştir. Diğer bir ifadeyle rüyaların temelini hayat karşısında takınılan genel tavrın belirlediğini söylemiştir. Adler: “*İnsanın kişiliği hakkında bir sonuca varılması için, içinde bulunduğu ortamda ele alınması ve öyle tanınmaya çalışılması gerekir.*” diyerek insanın sosyal bir varlık olduğuna işaret eder ve bunun için de rüyaların incelenmesi gerektiğini düşünür. O’na göre, rüya bir olağanüstü bir olaydır ve uykuyu etkiler.¹⁴¹

Adler, uçmak, yüksekte düşme, sorunlar ve sınavları sık görülen düş temaları olarak sıralar. Çoğu insanın bu temalara ait ortak düşler gördüğünü¹⁴² ve gördüğü düşlerle kalkıştığı işlerin aynı yaşam üslubunu içerdiğini söyler.¹⁴³

Adler, çocukların eylemlerinde onların yaşama verdikleri anlamı görmemizin imkânsız olduğunu ancak bu noktada düşler ve çağrışımlardan yararlanabileceğimizi söyler. Çünkü düşte de, uyanırken de kişilik aynıdır, ne varki düşte toplumdan gelen isteklerin baskısı azalır ve kişi kendisini saklamaya pek çalışmaz.¹⁴⁴

Adler, düş yorumuna ilişkin kapsamlı ve bilimsel nitelikte iki kura olduğunu söyler. Düşleri anlayıp yorumlayabileceğini ileri süren iki okuldan birisi Freud’un psikanalizi,

¹⁴⁰ Sooz Holbeche, *Rüyaların Gücü*, çev.; Mehmet Harmancı, Say Yay., İstanbul 1994, s. 91.

¹⁴¹ Hakkı Şinasi Çoruh, *Rüya Dünyamız: Rüya nedir? Rüya Tabiri Nasıl Yapılır ve Büyük Rüyalar*, Kitapçılık LTD Şirketi Yayınları, İstanbul 1968, s. 118.

¹⁴² Alfred Adler, *Yaşamın Anlam ve Amacı*, Çev: Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul 1997, s. 102.

¹⁴³ Adler, *age*, s. 108.

¹⁴⁴ Adler, *age*, s. 21.

diğeri ise bireysel psikolojidir. O, bu iki okuldan sadece bireysel psikolojinin düşleri mantıkla tam bir uyum içinde yorumladığını söyler.¹⁴⁵

Adler'e göre, rüyanın amacı, bir duygu durum oluşturmaktır. Bu duygunun da net olmaması gerekmektedir. Bir duygu olarak var olan rüya, görenin bireyselliğinden ortaya çıkmaktadır. Adler, rüya mekanizması konusunda vardığı sonucun Psikanalizin metodundan çok farklı olduğunu söylemektedir. Psikanaliz için rüyanın, bilinçdışına giden görkemli bir yol olduğunu ve bunun da uyanık düşünceyle bir çelişki oluşturduğunu söylemektedir. Fakat Adler böyle bir çelişkinin olmadığını belirtmekte ve bilinçdışının da bilincin karşıtı olmadığını vurgulamaktadır. Yani, orada da bir çelişki yoktur. Demek ki, nevrozun bilinçle bilinçdışı arasındaki çatışmadan doğduğu yolundaki Freud'un görüşüne sağlıklı demek mümkün görünmemektedir.¹⁴⁶

¹⁴⁵ Adler, *Yaşamının Anlam ve Amacı*, s. 89.

¹⁴⁶ Alfred Adler, *Psikolojik Aktivite*, (Çev: Belkıs Çorakçı) Say Yay., İstanbul, 2001, ss. 261-263.

2. TASAVVUFTA RÜYA

Tekke ve tarikatlara baktığımızda ise salikin yaşadığı dini tecrübeyi âdetâ şekillendiren, onun ruhuna, kabiliyetlerine, kapasitesine göre en sağlıklı manevi deneyimi yaşamasını sağlayan şeyhin bu eğitimi uygularken, en çok kullandığı araçlardan birinin rüya olduğunu görüyoruz.

Tasavvuf geleneğinde pek çok dervişin maneviyat yolculuğunda attıkları ilk adım bir rüya ile olmuştur. İlerleyen dönemlerde hangi mertebede olduklarına dair bilgi edinmekte, yapmış oldukları amellerin ruh ve vicdan aynasındaki yansımalarını görmekte sık sık başvurdukları bir yol olmuştur rüya.

Tasavvuf geleneğindeki bu faaliyetin özünün İslam dinince sakıncalı bulunan rüya ile amel etme yanlışlığına düşmek yerine, insan denen varlığın doğumdan ölüme kadar yalnız yürüdüğü hayat yolculuğunda onu harekete geçiren manevi dinamikler hakkındaki farkındalığını en üst düzeye çıkarmasının bir tezahürü olarak değerlendirmek bu kültürü anlamada bize yardımcı olacaktır.

Kısaca rüyanın ve beraberinde rüya tabirinin tasavvufi sistemlerde nasıl bir işlev üstlendiğini görmek rüya yoluyla gerçekleşen dini tecrübeler açısından hayati önem arz etmektedir.¹⁴⁷

2.1. Sufilerin Rüya Hakkındaki Görüşleri

İslâm medeniyet tarihinde, rüya konusuna ençok ilgi duyan tabaka mistik yaşantıya bağlanmış sûfi tabakadır. Tasavvuf ekolü taraftarlarına göre rüya, dünya ve ahirette var olan şeylerin müşahede edilmesidir.¹⁴⁸

Rüya sözlükte, “*düş, uyku halinde zihinde beliren düşünceler ve olaylar*” manasındadır. Tasavvuf literatüründe ise rüya, kalbe gelen hatır ve muhayyile ile tasavvur edilen bir haldir. Rüya, uyku esnasında bütün his ve bilinç hallerinin tamamıyla yok olmadığı bir bir anda görülmektedir. Rüya, insanların kalplerinde var olan şeyin hayal ve tasavvur yolu ile idrakinden ibarettir.¹⁴⁹

¹⁴⁷ Sarı, *Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Olayları Üzerine Bir Araştırma*, s. 42.

¹⁴⁸ Taner Cücü, “İslâmda Rüya-Amel İlişkisi”, *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara, 1977, c. XVI., sy. 2, s. 96.

¹⁴⁹ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi: Tasavvuf İlmine Dair*, s. 365-367.

Kuşeyrî'ye göre rüya, kalpte ortaya çıkan hatıralar ile hayalde canlanan görüntülerden ota çıkarmaktadır. Kişinin duyuları tamamen uykuya geçmediği zaman, kişi rüyasında gördüğü şeyleri hakikat zannetmektedir. Oysa gördüğü bu şeylerin, kalbe yerleşmiş olan hayal ve tasavvurlar olduğu bilinmektedir. Dış duyuların kişinin üzerindeki etkisi kalktığında bu tasavvurlar, gün ışığına çıkmakta ve rüyayı gören kişide netlik kazanmaktadırlar. İnsan uyandığı vakit fiziki âlemi algılamaya başlayarak bu hal onda zayıflamaktadır. Bu hal karanlıkta yanan mumun ışığının, güneşin doğmasıyla oluşan aydınlanma ile bastırılmasına benzemektedir.¹⁵⁰

13. yy.da yaşamış olan Mevlana Celâleddin-i Rûmî de, uyku ve rüya hakkında çeşitli bilgiler vermekte ve uyku sırasındaki fizik ve astral bilgiler arasındaki bağların gevşediğini, bedeni bırakarak astral âlemde dolaştığımızı, bu sırada varlığımızın gerekli tesirlerle yüklendiğini ve tesir dengesinin elden geçirildiğini, fiziki bedene uzun bir kordonla bağlanmış olduğumuzu şu cümlelerle anlatmaktadır: “*Rüya denilince şaşılacak şeyler açığa çıkar.Gönül uykuda pencere kesilir. Adam uyur, ruhu güneş gibi gökyüzünde parlar. Bedense yorgan altındadır.*”¹⁵¹

Rüya, hayal denilen misal mertebesinde. Hayal, bazen metafizikten ve insanlardan etkilenir. O durumda da o manalara uygun semboller belirir. Bazı hallerde de hayal sadece cüz’i manaları algılayabilen vehim güçlerin etkisi altında kalır. O durumda da hayalde bunlara uygun semboller görülür.¹⁵²

Âlûsî de rüyayı açıklarken tasavvufçuları ve felsefecileri karşılaştırmış ve mutasavvıflar hakkında şunları söylemiştir:

“Onlara göre rüya, hayal olarak isimlendirilen sınırlı hazret-i misâlin hükümlerindendir. Bu hayal semavi akıllardan ve küllî-cüz’î manaları idrak eden, kavrayan nâtık nefislerden etkilenir. Burada bu manalara uygun görüntüler ortaya çıkar. Aynı şekilde sadece cüz’î manaları kavrayan vehmî kuvvetlerden de etkilenir. Orada da kendisine uygun görüntüler ortaya çıkar. Bu durum bazen nefsin kötü mîzacı sebebiyle bazen de nefsin, görüntülerden bir görüntü icat etmek için vehmî kuvvetlere yönelmesi sebebiyle olur. Meselâ kişi kendisinin yanında bulunmayan sevgilisinin görüntüsünü kuvvetli bir şekilde hayal eder de,

¹⁵⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, s. 365.

¹⁵¹ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalara*, s. 114.

¹⁵² Ateş, *İnsan ve İnsanüstü Varlıklar*, s. 355.

sevgilisi hayalinde canlanır ve onu görür. İşte bu ehl-i inâyet için ilâhî vahyin başlangıcıdır. Çünkü vahy ancak meleğin inmesiyle olur. Melek önce hazret-i hayale, sonra da hisse iner.”¹⁵³

Tasavvufi terbiyede, önemli bir yere sahip rüya hakkında, Gazzâlî'nin görüşlerini¹⁵⁴ paylaşan İbnü'l-Arabî, bir vahiy türü olan sâdık rüyadan hareketle, rüya esnasında geleceğe ait şeylerin görülebileceğini iddia eder, ancak o, bu çeşit rüyaların mutasavvıfların söylediğinin aksine, yalnızca veli kullar için değil, herkes için geçerli olduğunu iddia eder.¹⁵⁵

Mutasavvıfların bakış açısına göre ilim iki çeşittir: “*İlm-i zâhir ve ilm-i hakikat.*” Mutasavvıflar özellikle bunların ikincisini daha çok önemserler ve irfan derler. İrfanın kaynağı ise ilhamdır. Bu hal bazen uyanıkken çok defa da uyku esnasında rüya şeklinde ortaya çıkar.¹⁵⁶

Genel olarak tasavvuftaki anlayışa göre uyku esnasında rüyayı gören kişinin ruhudur. Ruhun durumu ve manevi haline göre, göreceği rüya da o hali anlatacaktır. Yani tasavvuf yolunda ilerleyen ruhun manevi derecesi, nefsin kat ettiği mertebe ile ilgili olacaktır.¹⁵⁷ Mutasavvıflar, rüyayı hakka varmak üzere yola çıkan sâlikin bulunduğu hal ve sıfatların bir işareti olarak görürler. Mutasavvıflar nefsin yedi derecesi olduğunu belirtir. En aşağı mertebesi nefs-i emmâre, en yukarı mertebesi de nefs-i kamiledir. Mutasavvıflar salikin görmüş olduğu rüyaları bulunduğu nefis mertebesine göre yorumlarlar.¹⁵⁸

Rüyayı uyuyan kişinin zihninde beliren düşünce ve olaylar olarak ifade eden¹⁵⁹ tasavvufçular, rüyanın ortaya çıkış şeklini açıklamak yerine, yalnızca gerçekleşmiş olan rüya ve bu rüyanın açıklaması ile meşgul olmaktadır.¹⁶⁰ Bazı mutasavvıflar ise, yazdıkları eserlerin, kendilerine rüyada verilmiş bilgilerden ortaya çıktığını söylemeleri sebebiyle,

¹⁵³ Açıklan, *Kur'ân-ı Kerîm'de Rüya Kavramı*, s.12.

¹⁵⁴ Bkz. Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn*, III, s. 35.

¹⁵⁵ Bkz. Ramazan Biçer, “Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin Gazzâlî'nin Tasavvufî Görüşlerine Eleştirel Yaklaşımı”, *EKEV Akademi Dergisi*, III, sy. 2, s. 217.

¹⁵⁶ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981, s. 232.

¹⁵⁷ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, s. 113.

¹⁵⁸ Ateş, *İnsan ve İnsanüstü Varlıklar*, s. 378.

¹⁵⁹ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 443–444; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 600–601.

¹⁶⁰ Ömer es-Sühreverdî, *Tasavvufun Esasları*, (*Avârifü'l Meârif*), trc. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz Mustafa Uzun, İstanbul, t.y., s. 516-517.

rüyaya daha özel bir önem vermektedirler.¹⁶¹ Rüya mutasavvıflara göre, ruhsal âlemin açık delillerindendir. Rüyanın hakikati üzerine konuşmayı, mükâşefe ilminin inceliklerinden görmüşlerdir.¹⁶²

İnsanlığa gönderilen tüm kutsal kitaplar rüyalarla doludur. Yaratıcı insanlarla rüyalarda konuşur. Hem Tevrat (Eski Ahit) ve İncil’de (Yeni ahit) hem de Kur’an’da bulunan rüyalar, dinler tarihini şekillendirmede önemli rollere sahiptir.¹⁶³

Ku’an-ı Kerim’de yedi rüyadan bahsedildiğini görmekteyiz. Bunlar: ‘Hz. İbrahim’in oğlu Hz. İsmail’i kurban etmesi ile ilgili olarak gördüğü rüya’,¹⁶⁴ ‘Hz. Yûsuf’un on bir yıldızı, güneşi ve ayı kendisine secde ederken gördüğü rüya’,¹⁶⁵ ‘Hz. Yûsuf’un zindan arkadaşı olan iki gencin gördüğü rüya’,¹⁶⁶ ‘Mısır melikinin gördüğü ve Hz. Yûsuf’a tabir ettirdiği rüya’,¹⁶⁷ ‘Hz. Peygamber (s)’in Bedir savaşı öncesi gördüğü rüyalar’,¹⁶⁸ ve ‘İsra Suresinde geçen rüyadır.’¹⁶⁹ Yine rüyalar ve yorumlarıyla ilgili kaynaklar içerisinde Hz. Peygamber’in kendisinin gördüğü rüyaları ve ashabının rüyalarını tabir ettiği ve ettirdiği de görülmektedir.¹⁷⁰

Tasavvufi yaşamda rüyalar asırlardır önemli bir yere sahiptir.¹⁷¹ İbn Arabî, Fütûhât-ı Mekkiyye adlı eserini kalbine doğan feyizler ve gördüğü rüyalardan esinlenerek yazdığını belirtmekle birlikte ‘‘Fususul-Hikem’’ adlı eserinin giriş kısmında da eserini halka anlatmak için Hz. Peygamber’den rüyasında aldığını söylemiştir.¹⁷² İmam Gazzali ise rüyaları melekûta bir delil olarak görmüştür.¹⁷³ ‘‘Marifetnâme’’ adlı eserin yazarı Erzurumlu İbrahim Hakkı da rüyada gördüğümüz hayvanat ile nefsin sıfatları arasında bir ilişki bulunduğunu ve kaplanın kibri, kurdun hasedi sembolize ettiğini belirtmiştir.¹⁷⁴

¹⁶¹ Uludağ, ‘‘Rüya’’ md., *DİA*, XVIII, 309.

¹⁶² Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi’d-dîn*, III-IV, s. 902.

¹⁶³ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, s. 231.

¹⁶⁴ Sâffât, 37/101-103.

¹⁶⁵ Yûsuf, 12/4.

¹⁶⁶ Yûsuf, 12/36.

¹⁶⁷ Yûsuf, 12/43-49.

¹⁶⁸ Enfâl, 8/43.

¹⁶⁹ İsra, 17/60.

¹⁷⁰ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, ss. 117-132.

¹⁷¹ Uludağ, *İslâm Açısından Musiki ve Rüya*, ss. 290-291.

¹⁷² İbn Arabî, *Fususul-Hikem*, s. 19.

¹⁷³ Gazzali, *İhyâu ulûmi’d-dîn*, s. 1066.

¹⁷⁴ İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, ss. 99-100.

2.2. Tasavvufî Terbiye Açısından Rüyâ

Tasavvuf kültüründe rüyalar, salikin manevî yolculuğundaki yükselişinin ve ilerlemenin göstergelerinden birisi olarak değerlendirilmiştir. Sufilere göre rüyalar manevi âlem ile fiziki âlem arasında köprü olan misal âleminde görülür, bu nedenle rüyaların dili semboliktir.

Tasavvufta rüyalar kaynaklarına göre: ‘‘ *sâdık rüyalar, kâzib rüyalar; Allah’tan olan rüyalar, şeytandan olan rüyalar; zarar veren rüyalar, zarar vermeyen rüyalar; gerçek rüyalar, yalancı rüyalar; enfüsî rüyalar, âfâki rüyalar* ’’¹⁷⁵ şeklinde başlıklar altında incelenmektedir. Tasavvufta sadık rüyaların doğruluğunu gösteren deliller şunlardır: ‘‘*Rüya gören derhal uyanır; idrak devamlı ve sabittir. Çünkü bütün rüya teferruatıyla onun hafızasına işlemiştir. Görülen rüya uyanıldığı zaman da aynı tazeliğini ve canlılığını korur ve vahyin belirtileri aynı zamanda sadık rüyanın da belirtileridir.* ’’¹⁷⁶

Tasavvufî menkıbeler genellikle rüyalara dayalı anlatılır. Mutasavvıflar rüya yoluyla ölen insanların ruhlarıyla görüşüp onların ahiretteki halleri hakkında bilgi verebilirler.¹⁷⁷

Rüyanın psikolojik açıdan önemi son iki yüz yılda daha da iyi anlaşılmıştır. Örneğin Freud, insan kişiliğinin bilinmeyen yönlerinin aydınlatılmasında rüyalara önem vermiştir. Jung, rüyanın, Freud’un ortaya koyduğu ekolün öne sürdüğü gibi yalnız refule edilmiş unsurlara değil, ilham verici unsurlara da işaret ettiğini söyleyerek, rüya konusuna farklı bir yönden yaklaşmıştır.¹⁷⁸ Fakat kişinin iç halini yansıttığı için mürşidin, salikin rüyalarını dinlemesi ve rüyalarına göre saliki yönlendirmesi durumuyla karşılaştırma yapıldığında modern psikolojinin tasavvufa göre oldukça geride kaldığını söylemek mümkündür.

Tasavvuf tarihinde rüya konusu ayrı bir öneme sahiptir. Tasavvuf düşüncesine göre kişi uyanık olduğu sürede ruhu bedeninde haptir. Ancak uyuduğunda ruh aslî vatanı olan

¹⁷⁵ Yücesoy, *Uykudaki Bilgelik Rüyalar*, s. 110.

¹⁷⁶ Yücesoy, *age*, s. 113.

¹⁷⁷ Uludağ, *İslâm Açısından Musiki ve Rüya*, ss. 404-405.

¹⁷⁸ Bk. Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 83; Carl Gustav Jung, *Psikoloji ve Din*, çev.: Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1997, s. 34.

ledünnî âleme yani ilâhî kaynağına gider. Manevi âlemi tanımanın verdiği huzurla ruh dinlenir. Melekût âlemindeki şeyleri şehadet âlemindeki misalleriyle görür.¹⁷⁹ Bu durumda uyku ve uyanıklık, insan varoluşunun iki ayrı kutbunu oluşturur. Uyanıkken hareket ve karar alma gibi görevler mevcuttur. Hâlbuki uykunun görevi kişinin kendisini tanıyarak kendisini muhasebe etmesidir.¹⁸⁰

Rüyanın günlük kullanımdan farklı bir söyleme sahip oluşu, üzerinde durulması gereken bir başka husustur. Uyku anında ruh, uyanık haline oranla çok farklı bir mantık kullanır. İnsan uykusunda sadece gerçekle ilgili olan ve bir anlama sahip şeylerle ilgilenmemektedir. Bu nedenle rüyaların dili genellikle semboliktir.¹⁸¹ Örneğin, bir insan korkak olarak düşünüldüğünde bunun rüyadaki yansıması belki de tavuk biçiminde olacaktır. Dolayısıyla normal bir mantık ve dış gerçeklik açısından tam olarak kavranamayabilir.¹⁸² Bu sebeple rüya yorumlama ilmi, özel bir alan olup herkesin rüyayı doğru yorumlaması beklenemez. Ayrı bir eğitim ve kabiliyet isteyen rüya yorumlamada gerçekten yetkin kişiler hakîkî keşif ehli sûfilerle peygamberlerdir.¹⁸³

İnsan rüya dışındaki yaşamında dünyaya nesnel bir şekilde yaklaşmaktadır. Hâlbuki uykudayken dünya öznel bir gözle görülmektedir. Bu nedenle uyku kişinin gerçekten özgür olduğu bir zamandır.¹⁸⁴ Özgür olunan bu zamanda bilinçaltımız, rüyalar yoluyla ortaya çıkmaktadır. Aslında tasavvuf, insanın uykuda açığa çıkan bilinçaltına, uyanıkken de ulaşmak ister ki buna tefekkür denilmektedir. Jung'un “bireyleşme” adını verdiği¹⁸⁵ kişinin kendini tanıma merhalesine ulaşan, başka bir ifadeyle bilinçaltını keşfetmek için uykuya ihtiyacı kalmayan kişinin, rüyaya ve yorumlarına, başka bir ifadeyle rüya gibi özgürlük alanlarına ihtiyacı kalmaz. Çünkü artık benliği, dünyalık endişelerinden kurtulmuş, vuslat etmiştir.

¹⁷⁹ Kübrâ, *Risâle ile 'l-Hâim*, s. 89. Benzer düşünceler için bk. Llewellyn Vaughn-Lee, “Bir Sûfî Geleneğinde Rüya Çalışması”, *Jung Psikolojisi*, s. 136.

¹⁸⁰ Fromm, *Freud Düşüncesi*, s. 193.

¹⁸¹ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 80-81.

¹⁸² Erich Fromm, *Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları*, (Çev: Aydın Arıtan), Arıtan Yay., I. Baskı, İstanbul 1981, s. 193.

¹⁸³ Yüksel, *age*, s. 97.

¹⁸⁴ Fromm, *age*, s. 150.

¹⁸⁵ Jung'un konuyla ilgili yaklaşımları için bk. Pir Vilayet İnayet Han, “C. G. Jung ve Sufizm”, *Jung Psikolojisi ve Tasavvuf*, çev. K. Yazıcı-R. Kutlu, İnsan Yay., İstanbul 1997, s. 46; Jolande Jacobi, *C. G. Jung Psikolojisi*, çev. Mehmet Arap, İlhan Yay., İstanbul 2002, ss. 99-115, 145-148.

2.3. Bilgi Kaynağı Olarak Rüyâ

Sufilere göre maneviyât ehli melekût âlemindeki gizlilikleri keşf edebilirler. Bu keşf, bazen ilhâm, bazen sâdık rüya ile bazen de açık olarak, yani rüyadaki gibi keşf yoluyla olur. Kişi manevi bir âleme çıkar, orada maddenin hakikatini seyreyler ve manalarını anlar. Bu nedenle tasavvufçular rüyanın, kulun Allah'la olan bu iletişiminden sonra edindiği bir bilgi kaynağı olduğunu düşünürler.¹⁸⁶

Tasavvufçular, rüyayı bir bilgi edinme yolu olarak görürler. Konuyla ilgili Erzurumlu İbrahim Hakkı şöyle der:

“Kalp ve ruh temizliği içinde uykuya dalan bir kimsenin ruhu, bedeni terk ederek âlem-i melekût’a kadar yükselebildiğinde akl-ı evvel ile karşılaşır ve ruhlar âleminin idrak melekesi ve vasıtası olan bu akl-ı evvel ile maddi olaylar dünyası ile sırf ruhlar dünyası arasında bir dünya olan ve bütün varlık ve olayların kendisinde yaşadığı Berzah âlemini idrak edebilir ve bu şekildeki bir idrakle insan ruhu idrakinin konusu olan varlık veya olay hakkında bilgi sahibi olabilir.”¹⁸⁷

İbn-i Hazm İbrahim Hakkı’nın buradaki iddiasına karşı şöyle söyler:

“Peygamberlerin rüyaları dışında herhangi bir konuda bir kişinin rüyası ile (dini ve sosyal alanda) hüküm vermek kesinlikle caiz değildir. Çünkü rüya, (zannî bir ilim olması sebebiyle) sözü öldürür. Rüyanın doğru olup olmadığını tespit etmenin imkânı yoktur. Rüyalarda bazen zıddı ile kıyas vardır. Dinde ise kıyas, benzeri ile yapılır. Bu sebeple rüyalarla dini hükümler çıkarılamaz, dini hayat ihsas edilemez, bu hakikatlere terstir.”¹⁸⁸

Bu konuda farklı görüşler olduğu görülmekle birlikte bilgi edinme yolları açısından rüyayı incelerken şu gerçeği gözden kaçırmamak gerekmektedir; rüyalarda görülen her şeyin gerçekleşme oranı, tüm rüyalara kıyaslandığında son derece zayıftır. Rüyalarda aracılığıyla bilgi edinmek, Kur’ân’a göre insanın ulaşması gereken bir amaç değildir. İnsanın asıl sorumluluk alanı, fiziki alemdir ve önemli olan kişinin uyanırken Allah’ı

¹⁸⁶ Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-dîn*, I, 206.

¹⁸⁷ İbrahim Hakkı, *Marifetnâme*, ss. 99-100.

¹⁸⁸ İbn-i Hazm, *El-İhkam*, Kahire, c. 4, s407, h. 1404, m.1984.

sürekli hatırında tutarak olumlu bir aktivite içinde hayatını yaşamasıdır. Çünkü uyku insanın sorumluluğunu düşürmektedir.¹⁸⁹

Sonuç olarak ilmî bir delil olmadığı için rüyaya bakarak bir hüküm vermek yanlıştır. Rüya gören kişi, başka insanları rüya ile kazandığı bilgilere davet edemez. Ancak rüyada gördüğü şeyler İslam'ın ölçülerine uyuyorsa, görenlerin kendileri isterlerse onlara göre hareket edebilirler. Zaten böyle yaptıklarında İslam'ın ölçülerine göre davranmış olurlar. Örneğin gördüğü rüya, hadislerde olduğu gibi sadık rüyaysa rüyadaki mesajı doğru yorumlayarak yaşamına tatbik edebilirler.¹⁹⁰

2.4. Tasavvufî Rüyâ Yorumu

Mutasavvıflar, rüya konusuna verdikleri önemden dolayı rüya ve rüya tabirleri ile ilgili birçok eser ortaya koymuşlardır. İlk sûfî müelliflerden biri olan Kelâbâzî *Ta'arrûf'ta*, Kuşeyrî ise *Risale* adlı eserinde rüya konusuna müstakil bir bölüm ayırmıştır.¹⁹¹

Tasavvuf ekollerinde mürşit, müridin rüyasını ilham yoluyla yorumlar. Mürşidin salikin manevî seviyesini bilmesi, rüyâyı doğru mana vermesi demektir. Rüyâyı dinleyen mürşidin kalbine cevaplar Allah tarafından ilham olarak yansır. Bazen mürşidler iyi olmayan rüyâları da iyiye yorarlar, Allah da rüyâyı yapılan yorum üzerine zuhur ettirir.¹⁹²

Sûfîlerin nazarında rüyâların ehil olmayan insanlara anlatılmaması gerektiği konusu, genel bir kanıdır. Zira her insan rüyâ tabir etme konusunda yetenekli değildir. Rüyâ yorumunun özel bir eğitim gerektirdiğinin en güzel kanıtlarından biri de bugün rüyâ analiziyle uğraşan psikanaliz, gestalt, psikodinamik gibi psikoloji ekollerinin varlığıdır.¹⁹³

Sufiler, nefsin yedi farklı basamağında görülen rüyâları, yedi ayrı daire içinde özetlemişler, objektif yorum bakımından kolaylık sağlamışlardır. Nefsin yedi kademesinin her birinde görülen sıfatlar başka başka olduğundan dolayı, salikin her kademedede gördüğü rüyâlar ve yorumları da başka olacaktır. Her salikin kendi azmine bağlı olarak rüyâda

¹⁸⁹ Halis Albayrak, *Kur'an'da İnsan- Gayb İlişkisi*, Şule Yay., İstanbul 1993, s. 223.

¹⁹⁰ Bülent Akot, *Rüya Tecrübesinin Psikolojik Ve Dini Temelleri*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara-2005.

¹⁹¹ Çelebi, "Rüya" md., *DİA*, XXXV, 309.

¹⁹² Robert Frager, *Aşktır Asıl Şarap*, çev.: Ömer Çolakoğlu, Gelenek Yay., 2. baskı, İstanbul 2004, s. 63.

¹⁹³ Lynn Wilcox, *Sûfizm ve Psikolojisi*, İnsan Yay., İstanbul 2001, s. 42.

gördüğü sembole bakılarak salikin nefsin yedi kademesinden hangisinde olduğu anlaşılabilir.¹⁹⁴

Rüya yorumcuları, sağlıklı bir rüya yorumunun yapılabilmesi için bazı konulara dikkat edilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bunlardan bazıları şunlardır:

-Rüya görene göre rüyanın yorumu değişir. Dolayısıyla yorumu yapan rüya göreni iyi tanımalı ve ona göre yorumunu yapmalıdır.

-Rüyaların çabuk unutulması nedeniyle bu sebepler bilinmeli ve bunlar dikkate alınarak yorumlar yapılmalıdır.¹⁹⁵

Rüyaların doğru çıkanları, geçmiş ve gelecekte haber verenleri olduğunu bizlere birçok örnek göstermektedir. Bu sonuca kendi yaşantılarınızla da ulaşmanız mümkündür. Ayrıca, hiç bir anlamı olmayan, kaşık görünümlü rüyalar da vardır. Yine, bazı gerçekleri sembollerle anlatan rüyalar da vardır. Asıl önemli olan 'rüyalarla amel edilebilir mi?' İşte, cevaplanması gereken soru budur. Kanaatımızca, kişinin sadece kendisini ilgilendiren ve başkalarının yaşamını etkilemeyecek, onlara müdahale etmeyecek tarzda rüya ile amel etmesinde bir sakınca olmaması gerekir. Bu, bireyin kendisiyle barışık yaşamasına ve ruhî olarak huzur duymasına sebep olabilir. Başkalarının yaşamını etkileme, topluma yön verme vb. durumlarda rüya ile amel etmek anlamsız olur. Eğer, rüya ile amel edilecek olursa, hayatın gerçeklerinden uzaklaşılır ve rüya aleminde yaşanır; bu sorunun yaşam boyutudur. Hukuki ve dini anlamda da (Peygamberlere rüyada. Gelen vahiy hariç olmak üzere) rüya yorumuna göre amel edilmez.¹⁹⁶

¹⁹⁴ Hafız Hulusi Efendi, *Tasavvufî Derecelere Göre Rüya Tabiri*, Pamuk Yay., İstanbul 2005, ss. 27-28.

¹⁹⁵ Halil Apaydın, “Rüya ve Fonksiyonu”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Samsun 1997, sayı: 9, s. 281.

¹⁹⁶ Apaydın, “Rüya ve Fonksiyonu” s. 282.

2.5. Mürîdlerin Gördüğü Rüyâlar

Uyku, insan yaşantısının yaklaşık üçte birlik kısmını oluşturan önemli bir süreci kapsamaktadır. Bu konuda, günümüz psikologlarından Ornstein, insanın uykuda geçirdiği bu süreyi, tasavvufun, bireyin kendisini keşfetmesi için bir fırsat olarak görerek kişinin hayatının kalan kısmını değerlendirmesine fırsat sunacak psikolojik ve kültürel sistemlerden yoksun olması nedeniyle de Batı düşüncesi adına üzüldüğünü söylemektedir.¹⁹⁷

Rüya ve yorumu, psikoloji alanında olduğu gibi tasavvuf ekolünde de önem verilen konulardandır. Pekçok tasavvuf ekolünde rüya yorumları asla indirgemeci olmayıp teolojiktir ve genelde rüya sahnelerine sembolik manalar yüklenerek yapılmaktadır.¹⁹⁸

Bazı tasavvuf ekollerinde rüyanın sülûkda önemli bir yeri vardır. Mesela tanınmış sufilerden Niyazi Mısırî'nin gördüğü bir rüyadan sonra Mısır'dan Anadolu'ya gelip burada Halvetiyye'ye intisap ettiği bilinmektedir.¹⁹⁹

Salık sülûk sırasında rüyâlarını mürşidine anlatarak tâbir ettirir. Rüyâlarına mürîdin kendisinin mana vermesi yanlıştır.²⁰⁰ Sonuçta saliki, nefsinde gizlenen ve bilinçaltına ait bir arzu rüyasında etki altına alabilir. Nefsinde, bilinçaltında gizli kalmış duyguları salık tespit edemeyebilir. Mürşide konu arz edilirse mesele daha kolay çözümlenebilir. Rüya Hak'tan ise bu mürşidin keşfiyle anlaşılır. Değilse ve nefsteki saklı bir arzudan kaynaklanıyorsa buna da mürşid aracılığıyla önlem alınır. Mürît manevi olarak genişler. Mürîtte meydana gelen bu ağırlığı mürşit, Allah'a sığınmanın sıhhati ve kemâli sayesinde kendisi üstlenir.²⁰¹

Çok önemli anlamlar içermesine ve salikle ilgili bilgi vermesine rağmen İmâm-ı Rabbânî rüyâlar konusunda bizleri uyararak rüyalara ihtiyatla yaklaşmamızı söyler. “*Sülûk yolunda rüyâlara ve uykulara pek itimad yoktur. Zirâ bir insan sırf rüyâda gördüğü için bir sultan veya bir kutub olamaz. Uykuda değil, ayık halde iken kutub veya sultan olursa kabul edilir.*”²⁰² Rüya ne zaman anlatılır ve yorumlanırsa o zaman vücûda gelir. Rüyâ, ehil bir

¹⁹⁷ Ornstein, *Yeni Bir Psikoloji*, ss. 168-169.

¹⁹⁸ Muhammed Ecmel, “Sufî Ruh Bilimi”, *Sufî Psikolojisi*, Yayına Hazırlayan: Kemal Sayar, İnsan Yay., 3. Baskı, İstanbul 2003, s. 88.

¹⁹⁹ Annemarie Schimmel, *Halifenin Rüyaları*, çev.: Tuba Erkmen, Kabalcı Yay., İstanbul 2005, s. 202.

²⁰⁰ Sühreverdî, *Avârif*, s. 516.

²⁰¹ Sühreverdî, *age*, s. 517.

²⁰² Rabbânî, *Mektûbât*, s. 287.

yorumcuya anlatılmalıdır. Yorumlayacak ehil kişi bulunamazsa güzel şekilde yorumlayacak bir kişiye söylenmelidir.²⁰³ Çünkü düşler salikin mânevî seviyelerini gösterir. Bu sebeple düşler sürekli gıybet edenlere değil de temiz bir ağza sahip rüyaları iyiye yoracak kişilere anlatılmalıdır.²⁰⁴

Sülukta salikin ilgi ve alakasının sürekli bir noktada toplanması beklenir. Bu ilgi ve alakanın yok olmaması için soru sorulması uygun bulunmaz. Fakat salikin gördüğü rüyalarla birlikte kalbine gelen şeyleri mürşidine söylemesi salikin sorunlarını çözmek için kurtuluş yolunu sormasında sakınca görülmez.²⁰⁵ Doktor ve hasta arasında mahremiyet söz konusu olamayacağı gibi salik ile mürşidinin arasında da çekimserlik ya da mahramiyet söz konusu olamaz.²⁰⁶

Sülûkunu tamamlayan kişinin makâmı “müşâhede” makâmıdır. Bu makamdaki kişinin sülûkunda rüyanın bir işlevi kalmamıştır.²⁰⁷ Kişi artık kendini bilme merhalesine ulaşmış, rüyaya ve yorumlarına ihtiyacı kalmamıştır. Zira benliği, bu dünyanın kaygılarından kurtulmuş, vuslata ermiştir.

²⁰³ Geylânî, Abdülkâdir, *Atıyye-i Sübhâniyye (Yüce Allah'ın İhsanı)*, Çev.: Cabbarzâde Mehmed Ârif, Haz.: Bekir Uluçınar, Alem Yay., İstanbul 1983, s. 57.

²⁰⁴ Frager, *Aşkır Asıl Şarap*, ss. 61-63.

²⁰⁵ Şakir Gözütok, *Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi*, Nesil Yay., İstanbul 2012, ss. 131-132.

²⁰⁶ İsmail Çetin, *Edeble Varış Lütûfla Dönüş*, Dilârâm Yay., Isparta 1982, s. 193.

²⁰⁷ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Dîvânı İnceleme*, H Yay., İstanbul 2008, s. 437.

2.6. Nefsin Mertebelerine Göre Rüya Türleri

Bu manevî eğitim sürecinde mürit ile mürşit arasındaki ilişki hayati önem taşır. Çünkü mürşit, müride insan-ı kâmil mertebesine ulaşmada rehberlik edecek kişidir. Rüyalar, müridin kendi tabiatına uygun mürşidi bulmasında da önemli bir fonksiyon icra eder.

Bu konuda peygamber veya ölmüş büyük bir insan rüyalar aracılığıyla yol gösterici bir rol oynar. O kişiye rüyasında kime intisap etmesi gerektiğini söyler. Tasavvuf bir seyri sülûk olması ve peygambere dek uzanan tarikat silsilesine, mürşitten el alma yoluyla dâhil olunması dolayısıyla, böyle bir irşat rüyasının belirleyici önemi vardır.²⁰⁸

Halveti-Uşşaki mürşitlerinden olan Hüsn-i Gülzârî'nin halifesi İbrahim İpek'in de intisabından sonra gördüğü ilk üç rüyayı şeyhine anlatıp çeşitli sorular sorduğu belirtilmektedir. Bununla birlikte Gülzârî'nin bir dervişinin rüyasını çok farklı tabir ettiği de söylenmektedir. Dervişin söz konusu rüyası şöyledir:

“Evcî köyünde evimdeyim ve zikirle meşgulüm. Bu sırada köye jandarmaların geldiği söyleniyor ve ben kaçıp samanlığa saklanıyor ve kurtuluyorum.”

Gülzârî dervişin gördüğü bu rüyayı şöyle yorumlar:

“Aile içerisinde eşler birbirlerini hoş karşılamalıdır. Erkek hanımına, hanım da beyine karşı gelmemelidir. Huzurlu bir yuva tesis etmek için eşler çaba sarfetmelidir.”

Bütün ilimlerin çıkış noktası Allah'ın ilmidir. Geçmişte kalan, yaşanan ve gelecekte olacak olan her şey O'nun ilminde vardır. Mahlûklar bu boyuttan varlık boyutuna geçerler ve başlarına gelecek şeyler, “Levh-i mahfuz” denilen ilâhi bir ekranda kayıtlıdır.²⁰⁹

Gülzârî'nin kurduğu Ruhzâriyye ekolünde nefsin terbiyesi esas alınmakta ve içerdiği manevi mesajlar ile salikin nefsinin durumunu ifade etmesi bakımından en önemli görülen rüyaların seher vakti görüldüğü belirtilmiştir. Ruhzâriyye'de sülûk sırasında görülen rüyalar dervişin gelişimini gösterdiği için oldukça önemlidir.²¹⁰

²⁰⁸ Schimmel, *Halifenin Rüyalari*, s. 203.

²⁰⁹ Eyyüp Kayacı, *Kızıl Toprakların Yetiştirdiği Kutup Hüsn-i Gülzârî Hayatı-Divanı ve Tasavvufi Görüşleri*, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2015, ss. 99-100.

²¹⁰ Kayacı, *age*, s. 102.

Salikin sülukta ilerlemesi katettiği manevi mertebelerle bilinir. Bunun yolu ise her mertebede görülen rüyaların bilinip, yorumlanması ile olmaktadır. Tasavvufta mürşit, müridinin evveliyatını bildiği için müridin bulunduğu mertebeyi bilir. Bununla birlikte salık de rüyaların yorumunu zamanla öğrenmekte ve nefsanî, hayvanî, şeytanî sıfatlardan hangilerinin kendisinde bulunduğunu bunlardan ruhi, akli, kalbi ve bedeni olanların miktar ve ilgisini iyice ayırt etme imkânı bulur.²¹¹

Hemen her tasavvufî kaynakta görebileceğimiz ve salıkların bilmesi gereken nefsin mertebeleri şunlardır:

- 1-Nefs-i emmâre
- 2-Nefs-i levvâme
- 3-Nefs-i mülhîme
- 4-Nefs-i mutmaine
- 5-Nefs-i raziye
- 6-Nefs-i marziyye
- 7-Nefs-ikâmîle (sâfiyye, samîme)

2.6.1. Nefs-i Emmare

Bu mertebe insan için en düşük olan mertebedir. Bu mertebe kötülüklerin ortaya çıktığı yerdir. Burada salikte küfrün sıfatları ve inadın nitelikleri vardır. Kişinin rüyasında evcil ve vahşî hayvanlardan, kuşlardan ve eti yenmeyen bütün hayvanlardan görmesi bu mertebede olduğunun işaretidir.²¹²

‘‘Kişi, rüyasında yukarda sıraladığımız havanlardan biri veya birkaçına alt olmuş görürse onların taşıdığı vasıflar kendisini alt etmiş demektir. Eğer onları kendi emri altına almış görürse onların taşıdığı vasıfları özünde zararsız hale getirmiş demektir.’’

Nefs-i emmare için söylediğimiz bu tabirler genel nitelikli olup herkes için geçerli değildir. Herkesin içinde bulunduğu sosyal, ekonomik ve psikolojik durumun rüyaya tesiri sözkonusu olduğundan rüyada görülen aynı şey farklı mertebelerdeki kişiler için farklı anlamlar taşıyabilecektir.

²¹¹ İrfan Gündüz, *Gümüşhanevi Ahmed Ziyaeddin*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984, ss. 145-147.

²¹² Hasan Avni Yüksel, *Türk-İslam Tasavvuf Gelenğinde Rüya*, s.192.

‘‘Bu mertebenin zikri "lailaheillallah", seyri "seyr-i ilallah", hali havf ve reca, yeri kalb, âlemi "âlem-i şehadet", varidi şeriat, rengi mavimsi, dairesi "daire-i su" dur, yani kötülüklerin meydana geldiği dairedir. ’²¹³

2.6.2. Nefs-i Levvâme

Nefs mertebelerinden ikincisidir. Salikin bu mertebeye ulaşabilmesi için nefs-i emmârenin şartlarını yerine getirmiş olması gerekir.

Yaptığı kötülüklerden sonra pişman olan ve kendini ayıplayarak tevbeye yönelen nefstir. İsmi Kur’an-ı Kerim’deki ‘‘Levvâme (pişmankâr) olan nefse kasem ederim. ’’²¹⁴ âyetinden almaktadır.²¹⁵

Levvâme’nin başlıca sıfatları ahlâksız arzu ve hevesler, hile, kibir, körükörüne tevekkül, üstün gelip ezme arzusudur. Bu mertebede derviş yeşil çimenler, sahralar, ağaçlar ve akar çeşmeler görmeğe başlar.

‘‘Nefs-i levvamenin hali muhabbet, lafzı Allah, nurunun rengi sarıdır. Yeri kalb, âlemi berzah, varidi ise tarikattır. Buradan kurtulmanın yolu ikinci isim olan Allah lafzıdır. ’’²¹⁶

2.6.3. Nefs-i Mülhime

Kötü sıfatları terkedip, güzel ahlak ile hallenen nefstir. Hakk Teala’nın yardımıyla yakîne ererek ızdıraplardan kurtulur. ‘‘Bu makamda beşeriyet fenâ bulup ‘‘Nur-ı Muhammedî’’ zuhur ettiğinden, nefis, hitâb-ı ilahiyeye mazhar olur: ’’²¹⁷

‘‘Ey itmi’nâna ermiş itaatkâr nefis! ’’²¹⁸

Bu mertebenin başlıca sıfatları; kanaat, cömertlik, ilim, tevazu, tevbe, sabır ve ağır şeylere katlanmadır. Burada derviş riyazet ve nefisle mücadeleye muhtaçtır.

²¹³ Yüksel, age, ss. 194-195.

²¹⁴ el-Kıyame 75/2

²¹⁵ H. Kamil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011, s. 235.

²¹⁶ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, ss. 197-198.

²¹⁷ Yılmaz, age, s. 236.

²¹⁸ el-Fecr 89/27.

Salikin bu mertebede ilerlediğinin ve nefs-i mülhimenin yerleştiğinin işareti salikin düşünde bağlar, bahçeler görmesi, denizleri yürüyerek aşması, havada uçuşması ve istediği yerleri engel olmadan görmesi ve meleklerle konuşmasıdır.

‘‘Nefs-i mülhimenin nurunun rengi kırmızı, yeri ruh, alemi hıyac 'tır (heyecan ve hayrettir). Kurtulmanın yolu üçüncü isim olan Huve ' dir. ’’²¹⁹

2.6.4. Nefs-i Mutmainne

Bu mertebeye ulaşmış salikin dünya ve masiva ile ilgili gönül bağları kopmuştur. Varlığını Hakk yoluna adayacak biçimde kalbi duyguya sahip olmuştur. Kendisinde iyi huylar ortaya çıkmaya ve meleklerin sıfatına bürünmeye başlamıştır.

‘‘Bu mertebenin başlıca sıfatları cömertlik, tevekkül, tahammül, hakikat, rıza ve şükürdür.’’ Bu makamda salik, rüyasında göklere çıkar, bazen de göklerde meleklerle sohbet eder, yeryüzünü bir baştan bir başa dolaşır ve bütün yaratıklarla konuşabilir.²²⁰

‘‘Bu mertebenin hali vuslat, seyri ma' allah, nurunun rengi beyaz, alemi Hakikat-i Muhammediye, yeri sır(gönüldeki gizlilik), varidi hakikat, kurtulmanın yolu dördüncü isim olan Hakk' dir. ’’²²¹

2.6.5. Nefs-i Raziyye

Hem kendisi hem de başkaları hakkında tecelli eden kaza hükümlerine hayır ya da şer olsun tereddüt etmeden teslim olan ve rıza gösteren nefstir. ‘‘Bu makam salikin esrâr-ı ilahiyeye muttali' olup şuhûd-ı kemâl ve vahdete erdiği makamdır. ’’²²²

Fecr sûresindeki ‘‘Dön Rabbine, sen O'ndan razı olarak’’²²³ Âyeti bu makama işaret sayılır.

Salikin mertebesi yükseldikçe görülen rüyaların şekli değişir. Düşlerin nitelikleri artarken niceliklerinde azalma görülür.

²¹⁹ Yüksel, age, s. 202.

²²⁰ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, ss. 202-203.

²²¹ Yüksel, age, ss. 203-204.

²²² Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s.236.

²²³ el-Fecr, 89/2.

‘‘Bu mertebede görülen melekler, Vildan, Huriler, Burak, cennet. Hulle, kevser, suları geçmek, havada uçmak, gemiye binmek. İslam askerlerini görmek nefs-i Raziyye’ye delalet etmektedir.’’

‘‘Nefs-i raziyyenin seyri fi’llah, nurunun rengi yeşil, alemlil.hut’tur. Varidi marifet, yeri sırrın sırrıdır. Bundan kurtulmanın yolu beşinci isim olan "hayy" dir.’’²²⁴

2.6.6. Nefs-i Marziyye

Allah ve kul arasındaki rızanın ortak bir vasfı olduğu, kulun Allah’tan, Allah’ın da kuldan razı olduğu mertebedir. Fecr süresindeki ayetin devamı olan ‘‘Rabbin de senden razı olarak’’ hükmü bu makamı işaret etmektedir.²²⁵

Bu makamda ortaya çıkan nesnelerin rüyada görülmesi "Cânib-i Hakk’a" daimi nazar sıfatıdır. ‘‘Meselâ güneş ruhun nurlarının sıfatıdır. Ay, kalp parlaklığına; yıldızlar, manevi yapısının nurlarına; ateş, nefsin fena bulmasına; yıldırım, gafletten uyarıya delalet eder.’’

‘‘Bu dairenin rengi siyah, alemlil şehadettir. Yeri hafû(gizlilik), seyri ani’llah, hâli hayret, vâridi şeriattir. Buradan kurtulmanın yolu altıncı isim olan kayyum’ dur.’’²²⁶

2.6.7. Nefs-i Kamile (veya Safiye)

Bu ertebede salık bütün marifet sıfatlarını kazanarak irşad makamına çıkar. Bu makam vehbîdir.²²⁷

Bu mertebede görülenlerden bazıları şunlardır: ‘‘Yağmur, kar, dolu, ırmak, çeşmeler, kuyular, deryalar. Meselâ, kar görse, rahmetin fazlalığına; yağmur görse, rahmetullah’a; ırmak ve çeşmeler görse Allah’ı bilmek konusunda ihlase delalet eder.’’²²⁸

‘‘Bu mertebenin seyri bi’llah (Allah ile ebedileşme), hali bekaa, alemlil hayret’tir. Yeri hafa(gizlilik), varidi şeyhin anlattıklarının hepsidir. Nurunun rengi yoktur (bütün renkler). Bundan kurtulmanın yolu yedinci isim olan Kahhar ile mümkündür.’’²²⁹

²²⁴ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, ss. 205-207.

²²⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 236.

²²⁶ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 207.

²²⁷ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 236.

²²⁸ Yüksel, *age*, s. 211.

²²⁹ Yüksel, *age*, s. 212.

Bu yedi makamı da geçen salik artık kemal mertebesine ulaşmış has kullardan olmuştur. Kamil mertebesine yükselmiş olan tasavvuf ehli artık cinlerin de rüyalarını tabir etmektedir.

Nefsin yedi mertebesinde görülen rüyalar tarikatların hemen hepsinde bazı farklar olmakla birlikte temelde ortaktır. (Kadirî, Nakşî, Halvetî, Bayramî ve bunların kollarında). Bu nedenle bu tarikatlerin birinden diğerine kolayca geçilebilir veya birden fazla tarikata intisab edilebilir.²³⁰

Bir salikin ilerleyebilmesi, yeni bir aşamaya geçebilmesi veya son nokta olan halifelik alabilmesi için mutlaka gaybi alemlerden haber vermesi gerekir ki bu da çok defa onun göreceği rahmanî (kabul edilen) düşlerde kendini gösterir.²³¹

Örneklem grubumuzu oluşturan Halveti-Uşşaki tarikatının şeyhlerinden Çorumlu Hüsn-i Gülzârî, nefsin mertebelerine de değindiği Divan'ında Atvâr-ı Seb'a diye isimlendirdiği nefsin her derecesinde, dervişin zikre devam etmesi gerektiğini söylemektedir. Derviş, nefs-i emmâre ve levvâme makâmlarında kötü sıfatlardan arınmak için zikr ederken, nefs-i mülhime ve mutmainne makâmında güzel huylarla donanarak onları kuvvetlendirmek için zikretmektedir. Râziye ve marziye makamlarında da güzel vasıfları sürdürmek için sâlik zikre devam etmektedir. Sâfiye makamına ulaşan sâlik artık birlik makamına ermekle maksûduna ermiştir bu nedenle şükrederek zikre devam etmektedir.

Gülzârî nefsin kötü sıfatları gidip yerine övülen vasıflar gelinceye kadar dervişin esmâları zikrederek mücâdelesini sürdürmesi gerektiğini söyler. Çünkü istenen neticeye ulaşmak için Atvâr-ı Seb'a denen bu yedi makamı geçmek gerekir. Gerçek tevhit ve mârifetullâha ancak bu şekilde ulaşmak mümkündür.²³²

²³⁰ Yüksel, *Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya*, s. 212.

²³¹ Apaydın, "Rüya ve Fonksiyonu", ss.269-270.

²³² Kayacı, *Kızıl Toprakların Yetiştirdiği Kutup Hüsn-i Gülzârî Hayatı-Divanı ve Tasavvufî Görüşleri*, ss. 68-69.

İKİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA SONUÇLARI VE DEĞERLENDİRME

1. MÜLAKATTA YER ALAN SUFİLERİN DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ

Tablo1: Katılımcıların Cinsiyet Durumu

Cinsiyet	N	%
Kadın	10	25
Erkek	30	75
Toplam	40	100

Tablo1’de araştırmaya katılan, rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış kişilerin cinsiyete göre dağılımı verilmiştir. Katılımcıların % 25’ini kadınlar, % 75’ini de erkekler oluşturmaktadır. Rüya tecrübesinin herkesin yaşamadığı, özel bir deneyim olması, araştırmada cinsiyet dağılımında eşitliği gözetmede bir engel teşkil etmiştir. Öte yandan bu tablo bize, tarikatta rüya olgusunun varlığının, kadınlara nazaran erkeklerde daha çok olduğunu göstermekle birlikte araştırmacının erkeklerle iletişim kurmasının daha rahat olması da sonuçta etkili olmuştur.

Tablo 2: Katılımcıların Yaş Durumu

Yaş Aralığı	N	%
22-30	10	25
30-60	28	70
60<	2	5
Toplam	40	100

Araştırmada yer alan katılımcıların yaş dağılımları 22-67 arasında değişmektedir. Katılımcıların % 25'ini 22 ilâ 30 yaş arasındaki bireyler, % 70'ini 30 ilâ 60 yaş arasındaki bireyler, % 5'ini ise 60 yaşın üstündeki bireyler oluşturmaktadır.

Orta yaş dönemindeki tasavvuf üyelerinin gelişen hayat tecrübesi ile kendilerini tanıma noktasında ilerlemeleri neticesinde rüyaları ilahi bir mesaj olarak algılama ve değerlendirmede etkili olduğunu düşünüyoruz. Zira artan hayat tecrübesi ile daha önceden görmüş olduğu rüyaların hayata yansımalarını tecrübe etmiş grup üyelerinin bu noktada edinmiş olduğu tecrübesi, onu ruhen ve zihnen rüya kaynaklı dini tecrübeye hazır hale getirmiş olabilir.

Tablo 3: Katılımcıların Eğitim Seviyesi

Eğitim Seviyesi	N	%
İlkokul	8	20
Lise	20	50
Ön Lisans	3	7,5
Lisans	6	15
Yüksek Lisans	3	7,5
Toplam	40	100

Araştırmaya katılanların eğitim durumu ilkokul seviyesinden yüksek lisans seviyesine uzanan bir çeşitlilik arz etmektedir. Katılımcıların %20'si ilkokul mezunu, %50'si lise mezunu, %7,5'i ön lisans mezunu, %15'i üniversite mezunu, % 7,5'i yüksek lisans mezunu bireylerden oluşmaktadır.

2. KATILIMCILARIN GÖRMÜŞ OLDUĞU RÜYALAR İLE İLGİLİ BULGULAR

2.1. Görünen Rüyanın Gerçek Hayatta Alınan Kararlara Etkisi

Tablo 4’de belirtildiği üzere rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış bireylerin % 87,5’i (35 katılımcı) hayatlarında aldıkları her hangi bir kararda gördükleri rüyanın etkili olduğunu ifade ediyorlar. Katılımcıların % 12,5’i ise karar aşamasında iken gördükleri rüyalardan etkilenmediklerini ifade etmişlerdir.

Tablo:4 Katılımcıların Görmüş Oldukları Bir Rüyanın Gerçek Hayatta Aldıkları Kararları Etkileyip Etkilememe Durumu

Rüyanın Karar Vermede Etkili Olma Durumu	N	%
Kararımı Etkiler	35	87,5
Kararımı Etkilemez	5	12,5
Toplam	40	100

Almış oldukları kararlarda rüyalarından etkilendiklerini dile getiren katılımcıların ifadeleri şu şekildedir;

24 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“İleride başıma gelecek bir olayı rüyamda görebiliyorum. Rüyama göre de hareket ediyorum. Psikolojik açıdan ve maneviyat bakımından rüyalarım bana yol gösterici oluyor.”

Bu kişi rüyaların hem dünyevi hem de manevi bakımdan kendisine yol gösterdiğini ifade etmektedir.

52 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Yurt dışında işçi olarak çalıştım. Tarikata ve şeyhlere kızardım ve asla kabul etmezdim. Eşim dervişti ama ben tarikata inanmıyordum. Eşimle tartıştıktan sonra kötü bir rüya gördüm. Rüyamda beni korkuttular ve her olumsuz konuşmamda kötü rüyalar görüyordum. Bu tesadüf olamaz dedim ve bu rüyalarla birlikte tarikate katıldım.”

67 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Allah’ın yardımı ve şeyhimin himmeti ile her adımında yol gösterici oluyor. Kendi çocuklarımanın manevi halleri de zaman zaman bana görünüyor ve onlarla konuşuyor ve onları iyiye güzele Allah’ı zikretmeye yönlendiriyorum. Çok faydasını gördüm o yüzden ömrümün şu son döneminde iyi ki tarikat almışım Rabbim her gün ne çok manevi nimetler veriyor rüyalarımnda ve inşallah ahirette de ver diye dua ediyorum.”

31 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Bayan

“Evet, kararlarımda yol gösterici oluyor. Bazı önemli işlerimde (yolculuk, evlilik vb) yol gösterici oluyor. Rüyalarımnda birlikte yakın çevremle istişare yaparak karar veriyorum.”

61 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Evet, yol gösterici olabiliyor. Gıybet ettim ya da bir günah işledimse bu yanlış, bunu yapma deniyor. Yanlışım rüyamnda söyleniyor. Hatamı düzeltmemde yardımcı oluyor. Gittiğim ve gideceğim mekânları çoğunlukla rüyamnda görüyorum. Bazen gittiğim bir mekan için bir daha oraya gitme deniyor ve gitmemem gerektiğinin sebebi de söyleniyor.”

39 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Oluyor. Tarikat; yani seyri sülûkte gördüğü rüyalar ile haline, davranışına dikkat hususunda büyük yardımcı dokunuyor. Kişinin Allah a olan aşkı, muhabbeti sevgisi artıyor. Görülmeyenleri görmek insanın aşkını ve haram-helal hususunda çeki düzen veriyor.”

35 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Tarikate girdikten sonra genelde yol gösterici oluyor. Şeyh efendimizin Çorum’a gelmeden önce rüyamnda görüyorum, işlerimi ayarlıyorum. Kendimi zikir halkasında gördüğüm zaman zikir günüm olmasa bile o gün bir şekilde zikir halakasına katılıyorum.”

37 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

“Hayır. Rüyalarımın günlük maddi yaşamımda yönlendirici bir rolü yok ama nadir de olsa rüyalarımızın maddi hayatımıza ilişki veriler taşıdığını da görmekteyiz. Bununla birlikte mensubu bulunduğumuz tasavvufî ekol manevi hayatım açısından rüya verilerine önem verdiği için ruhi yaşamımda yönlendirici etkisi bulunmaktadır.”

24 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Hayır. Çünkü biz dervişiz. Şeyhimiz istemem dünyayı verin alana, diyor. Dünyalık bir beklentimiz yok. Bizim gayemiz ille rıza ve nuru Cemalullâh’ı müşahededir.’’

Bu tablodan hareketle şöyle bir yorumda bulunabiliriz ki rüya yoluyla dini tecrübe yaşamış bireylerin çoğunda rüyalar dünyevi işlerde herhangi bir karar değişikliğine yol açacak denli etki gücüne sahiptir. Dünyevi hayatlarında herhangi bir karar aşamasında rüyalarından etkilenen bireylerin rüya kaynaklı dini tecrübe sonrasında davranış değişikliğine gidebildiklerini, hatta manevi hayatı kapsadığı gibi dünyevi hayatı da kapsayabilen radikal kararlar alabildikleri görülmektedir. Bu da rüya yoluyla gerçekleşen dini tecrübenin birey üzerindeki dönüştürücü etkisini bize göstermektedir. Katılımcılar günlük işlerini manevi hayatlarına göre düzenlemektedirler. Bundan dolayı da rüyalar karar vermede etkin rol oynuyor. Bu sonuçlar araştırmamızın *‘‘Görünen rüyaların gerçek hayatta alınan kararlara etkisi vardır’’* şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır.

2.2. Görünen Rüyanın İçeriğine Göre Katılımcılarda Bulduğu Değer

Tablo: 5 Katılımcıların Gördüğü Rüyaların İçeriğine Göre Değerlendirmeleri

Rüyaların İçeriği	N	%
Dini ve Tasavvufi	34	85
Diğer	6	15
Toplam	40	100

Tablo 5’e göre rüyayla gerçekleşen dini tecrübe olaylarında sufilerin %85’i (34 katılımcı) dini ve tasavvufi rüyaları değerli görüp, bu rüyaların yol gösterici olduğunu düşünüp diğer rüyalara fazla önem vermezken, % 15’i (6 katılımcı) diğer olguları yani gündelik rüyaları da önemli görmüşlerdir.

“Sadece dini ve tasavvufi rüyalarım önem veririm” ifadesini kullanan katılımcıların anlatımlarına baktığımızda şu ifadeleri görmekteyiz:

37 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

“Mensubu bulunduğumuz tasavvufi ekol manevi hayatım açısından rüya verilerine önem verdiği için, ders geçme rüya ile olduğu için önemli olmakla birlikte ruhi yaşamımda da yönlendirici etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle ders rüyaları benim için daha önemlidir.”

39 yaşında Lise Mezunu Erkek

“Seyr-i sülûkte gördüğü rüyalar ile haline, davranışına dikkat hususunda büyük yardımı dokunuyor. Kişinin Allah a olan aşkı, muhabbeti sevgisi artıyor. Görülmeyenleri görmek insanın aşkını artırıyor.”

22 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Günlük yaşamımızda yaptığımız işlerin karşılığı yanlış bir iş yaparsak ikaz olarak güzel bir iş yaptığımızda ise mükâfat ve sülugumuzu etkileyen icraatlar gösteriliyor.”

28 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Yanlış işleri farkında olmadan yaptığımızda gece rüya yoluyla uyarılabilirsiniz.”

23 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Günlük yaşantımızda olan eksikliklerimiz bildiriliyor ve bizler de ona göre kendimize çeki düzen veriyoruz. Böylece mutmainne yolunda ilerleyerek Hakk’a kul olmaya çalışıyoruz.”

23 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Tasavvuf peygamberimizin ahlakıyla ahlaklanıp onun gibi yaşamaktır. Biz Allah ve Rasulünün aşkı çerçevesinde hayatın yani dünya hayatının yaşayış biçimini kendimizi tasavvuf okulunda geliştirerek öğreniyoruz. Yani Allah’ın bizi kendi yazdığı kader çerçevesinde kaderimize boyun bükerek güzel yaşamamız gerekir. Bu yaşam için rüyalar da tarikatımızda çok önemlidir. Rüya âlemi ruhun âlemi olduğu için bu beden ülkesinde nefis denen mahlûğun hilelerini Allah dostunun himmeti ve duası ile biliyoruz. Ama bu işler burdan yazmakla anlatılmaz, yaşamak lazım.”

52 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Ben tarikata ilk girdiğim zaman rüyalara fazla önem vermiyordum. Şeyh efendiye rüyalar gerçek olsaydı her gün görürdüm seni diyerek güldüm. Çay içiyorduk Şeyh efendiyle daha öncede oturmuştuk hiç kızdığını görmemiştim benim sözüme çok kızdı ayetler okumaya başladı ve mana verdi. Ardından peygamberliğin 1/44 rüyadır sen nasıl inkâr edersin dedi çokça nasihat etti. O günden beri tarikat rüyaları benim için değerlidir.”

42 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

“Tarikat ehli olduğumuz, seyr-i süluk yolunda bulunduğumuz için rüyalardan biz hangi makamda olduğumuzu ve o makamın hakkını verip vermediğinizi gördüğümüz rüyadaki şekiller üzerinden hangi ahlaki boyutta olduğumuza yönelik işaretleri bularak, bunun neticesinde hataları hangi esmalarla düzelteceksek o esmayı talim yoluna gidiyoruz. Tarikat rüyalarına bundan dolayı önem veriyoruz. Olumsuz rüya gördükse Rasulullah’ın (Solunuza üç defa tükürün rüyanızı kimseye anlatmayın) buyurduğu gibi o rüyaların şerrinden kendimizi korumaya çalışıyoruz.”

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Sahih rüyalara inanıyorum. Nefsi emmareyi işaret eden bir rüya gördüğümde günaha meylettiğimi düşünüyor ve tövbe istiğfar getiriyorum. Yine aynı şekilde tarikat derslerimi artırdığımda gördüğüm güzel rüyalar beni bu hususta daha da cezbedip gayretimi artırmakla olumlu neticeler vermekte ve beni mutlu etmektedir.”

38 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

“Bazen öyle rüyalar görüldüğü olur ki gerçek hayatta öyle bir durum aklınızdan bile geçmez rüyanın gerçekten bir değeri olduğunu verilmek istenilen bir işaret mesaj olduğunu anlıyorsunuz bunun normal bir rüya olmadığı çok açık bir şekilde belli olmaktadır. Seher vakti oluyor. Sabah kalktığında ve hatta günlerce rüyanın manevi etkisi sizi sarabilir normal rüya gün içinde unutulurken gördüğüm bir ders rüyası 15 yıldır hala bugün görmüş gibi aklımdadır.”

“Dini ve tasavufi rüyalarım önem vermekle birlikte diğer rüyalara da önem veririm” ifadesini kullanan katılımcıların anlatımlarına baktığımızda:

23 Yaşında Lise Mezun Erkek

“İleride başıma gelecek bir olayı rüyamda görebiliyorum ve ona göre hareket ediyorum. Gündelik rüyalar psikolojik anlamda bazen beni rahatlatıyor. Mesela çok görmeyi istediğimiz birini rüyamızda görürsek rahatlayabiliriz. Ancak ders rüyaları daha önemli çünkü manevi açıdan yol gösterici oluyor.”

40 Yaşında Ön Lisans Mezun Erkek

“Yapılan ibadet, hizmetler olursa ders rüyaları da diğer rüyalar da hepsi güzel. Aykırı durumlarda uyarıcı olabiliyor. Rüyaya göre de huzur ya da huzursuzluk ortaya çıkıyor.”

Bu ifadelerden katılımcıların kendini önemseten rüyanın özelliğini tam olarak ifade ederek manevi yönden kendilerini etkileyen, dinen makbul görülen vakitlerde görülen, üst düzeyde bir yaşanmışlık hissi bırakan, ders rüyası dedikleri tarikat rüyalarını daha değerli bulduklarını görüyoruz. Tarikat rüyaları ile yaşam biçimlerinde değişiklik yapabilmekte, yanlışlarını azaltmaya çalıştıklarını anlıyoruz. Tarikat rüyalarına önem veren katılımcıların çok az bir kısmı da ders rüyaları dışındaki rüyalara da değer veriyorlar. Bu sonuçlar araştırmamızın “*Görünen rüyanın içeriğine göre katılımcılarda bulunduğu değer farklıdır*” şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır.

2.3. Rüya Yorumlama Konusunda Kendini Yetkin Bulma

Tablo:6 Katılımcıların Kendilerini Rüya Yorumlamada Yetkin Bulup Bulmama durumu

Kendi Rüyalarını Yorumlamada		
Yetkin Olup Olmama Durumu	N	%
Yorumlarım, kendi rüyalarımın dilini bilirim, zamanla öğrendim	4	10
Rüyalarımı kendim yorumlamam. Bu konuda kendimi yetkin görmüyorum	36	90
Toplam	40	100

Katılımcıların %10'u (4 katılımcı) kendi rüyalarının dilini zamanla öğrenerek bildiğini ve yorumladığını ifade ederken, % 90'ı (36 katılımcı) ise bu konuda kendini yetkin görmemektedir.

Rüyalarını kendisi yorumlayanlar bu konudaki yetkinliklerini şöyle açıklıyorlar:

33 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Kimseye yorumlatmadım ama anlattığım oldu. Kendim rüyalarımın mesajını anlayabiliyorum. Çünkü kendimi en iyi ben tanıyorum. Tarikat dersi çekmediğim için zakirlere de anlatmıyorum.”

55 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Zakirimize, halifemize ya da şeyhimize anlatırız. Bazı rüyaları ben de anladığım için artık anlatmıyorum. Rüyalarıma yapılan yorumları dinleye dinleye rüyaların bazı anlamlarını öğrendim.”

61 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Rüyalarım güzelse mürşidime anlatırım. Aydın olan rüyalar yeşil, beyaz ve sarıdır. Nefs-i Emmare rüyaları da siyahtır ve sıfatı eti yenmedik hayvandır. Bu rüyalar olumsuz rüyadır ve anlatmam. Hatamı anlamaya çalışır. Tevbe istiğfar ve kelime-i tevhid

zikrini çokça çekerim. Güzel bir rüya gördüğümde de Rabbim'e şükrederek şükür namazı kılarım.''

42 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

‘‘Mürşidin vazifelendirdiği zakirler ya da rüya rehberimize bir takım rüya yorumuyla ilgili sorular sorulup yorumlamalarını talep edebiliyoruz. Bazı rüyaların anlamını artık ben de biliyorum. Genellikle hayra yoruyorum.’’

Bu ifadelerden rüyalarını yorumlamada kendini yetkin gören katılımcıların sayısı az olmakla birlikte, genel bir rüya yorum yeteneğinden ziyade, kendilerini iyi tanıdıklarını, rüyalarındaki sembollerin kendi hayatlarında ve iç dünyalarında neye tekabül ettiğini anlayabildiklerini, yani kendi rüyalarının diline hâkim olduklarını anlıyoruz. Bu rüyalarını sürekli yorumlatmalarının bir neticesi de olabilir. Aynı zamanda katılımcılarda ‘‘rüyayı nasıl yorumlarsan öyle çıkar’’ düşüncesinin yerleşik bir inanç olarak varlığını da görebiliyoruz.

Rüyalarını yorumlamada kendilerini yetkin görmeyen katılımcıların genel çoğunluğu bu konuda yetenekli olmadıkları için yetkin gördükleri başka bir kişiye veya mensup oldukları tarikata mensup zakir, rehber ya da şeyhlerine veya tarikat içinde bu konuda güvendikleri kişilere rüyalarını yorumlattıklarını ifade ettiler.

37 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

‘‘Rüyalarımı genellikle mürşidime anlatırım çünkü en iyi yorumu o yapar. Rüyalarımı yaptığı yoruma dikkat ederim. Ayrıca çok nadir de olsa kâmil ve arif olarak tahmin ettiğim kimselere de rüya anlattığım oldu ve anlatmaya devam ediyorum.’’

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Rüyalarımı yorumlatmazdım. Tarikattan önce yakınlarıma rüyalarımı anlatırdım. Ancak tarikata girdiğimden beri tüm rüyalarımı yalnızca zakirime anlatıyorum. Çünkü tarikatın işleyişi böyledir. Bu bir yol ve bu yolda yapılan yolculuğun da kendine has kaideleri var. Rüya ve rüyaların yorumu da bu kaidelerden birisidir. Ayrıca tarikata girdiğimden beri zakirim yolun ne kadarını katettiğimi takip ediyor. Eski rüyalarımı da bildiği için bana daha çok faydalı oluyor. Farklı kişilere anlatsam belki halime tam vakıf olamazlar ancak zakirimin halime vakıf olduğunu düşünüyorum. Bir defasında benim gördüğüm rüyanın aynısını zakirim de görmüş eksik anlattın rüyamda ikimizin de aynı

rüyayı gördüğümüzü gördüm dedi ve eksik anlattığım rüyayı tamamladı. Tasavvufta hem hal olmak bu olsa gerek diye düşünmüştüm.”

22 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Zakirime ve halifemize anlatıyorum. Ehil olan, rüya ilmini bilen, sırrına erenlere, manevi yorumlayanlara yorumlatırım. Çünkü rüyalar dervişe hakikatten haber verirler.”

36 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Ehil kişilere arabamız bozulunca tamirciye gidiyor, marangoza değil.”

24 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Belli esmaya kadar zakirimize anlatıyoruz, sonra halifemize ve daha sonar Fatih Efendimize anlatıyoruz. Mutasavvıfların söylediğine göre rüya dervişin yol haritasıdır. Şeyhin ise namusudur. O kimlere yetki verir ise ona anlatılır.”

28 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Hal ehli insanlara çünkü daha önce o yollardan geçmiş bir insan daha güzel yol gösterir.”

49 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Rüyamı önceleri zakirime anlatıyordum şimdi halifemize anlatıyorum. şeyhimin talimatı öyle. ilk rüyalarımnda zakirimi çok görüyordum zakirime anlatıyordum, sevgiden dolayı zakirime büyük bir muhabbet oldu ve ayakta kaldık. Yoksa tarikatta kalmak zor rüya önemli.”

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Rüyalarımı tarikat büyüklerimize yani zakirlerimize veya halifemize anlatırız çünkü manevi bir yol olan tarikat dersleri sonucunda görülen rüyaların normal bir rüya gibi yorumlayamayacağı her bir ders icrasının farklı rüyalarının olduğu bunu en iyi bilecek kişinin bu dersleri geçmiş ve icra rüyalarını görmüş bir kişinin yapması gerektiğinden dolayıdır.”

Katılımcılar rüyalarını yorumlamada kendilerini yetkin görmüyor ve rüyalarını bulunduğu ekol içerisinde yorumlatıyorlar. İçinde bulundukları ekolün rüya konusunda bir sistematiği olduğunu öğrenmişlerdir. Rüyalarını yorumlatıp bu rüya yorumlara göre seyr ü süluk yolunda ilerlemektedirler. Bu sonuçlar araştırmamızın “*Katılımcılar rüya yorumlama konusunda kendini yetkin bulurlar*” şeklindeki hipotezini doğrulamamaktadır.

2.4. Katılımcıların Rüyalarını Yorumlatması

Tablo: 7 Katılımcıların Rüyalarını Kimlere Yorumlattığı İle İlgili Bulgular

KRKY İle İlgili Bulgular	N	%
Zakir, Halife ya da Mürşide	32	80
Kalbi Temiz, Kâmil ve Ehil Kişilere	4	10
Yorumlatmam	4	100
Toplam	40	100

Araştırmada katılımcıların %10'u (4 katılımcı) rüyalarını yorumlatmadığını, % 10'u (4 katılımcı) şeyhleri yanında kalbi temiz, kâmil ve ehil kişilere de yorumlatabildiğini, %80'i (32 katılımcı) ise rüyalarını zakire, halifeye ya da şeyhe anlattığını ifade etmiştir. Tablodan hareketle katılımcıların % 90'ının (36 katılımcı) genel olarak rüyaları tarikat içerisinde yorumlattığını görebiliyoruz.

24 Yaşında Lise Mezunu Bayan

“Zakirime ya da şeyhime anlatırım. Rüya ehli olduklarını düşünüyorum. Tasavvufta şeyhe itaat ve güven vardır. Doğru yorumlayacaklarını, doğruya ve güzele yönlendireceklerini düşünüyorum. Ayrıca rüyaya göre tavsiyelerde bulunuyorlar. Rüyamı anlattıktan sonra da hayır olsun diye dua ediyorlar.”

34 Yaşında Lise Mezunu Bayan

“Rüyalarımızı ilk başta zakirimize anlatırız. Çünkü şeyhimiz tarafından yetki verilmiş bu konularda tecrübeli insanlardır. Hay esması zikrinden sonraki rüyalarımızı halifemize anlatırız. Kahhar esması zikrinden itibaren rüyayı sadece şeyhimize anlatırız.”

37 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

“Rüyalarımı genellikle mürşidime anlatırım çünkü en iyi yorumu o yapar. Rüyalarımı yaptığı yoruma dikkat ederim. Ayrıca çok nadir de olsa kâmil ve arif olarak tahmin ettiğim kimselere de rüya anlattığım oldu ve anlatmaya devam ediyorum.”

28 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Hal ehli insanlara çünkü daha önce o yollardan geçmiş bir insan daha güzel yol gösterir.’’

34 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Kimseye yorumlatmadım ama anlattım. Kendim rüyalarımın mesajını az çok anlayabiliyorum. Çünkü kendimi en iyi ben tanıyorum. Tarikat dersimi çekmediğim için zakirlere de anlatmıyorum.’’

Tasavvufta müridin şeyhine teslimiyeti esastır. Şeyh, müridinin maneviyat kabiliyetini bilen ve ondaki manevi tekâmülün en doğru zamanda ve en doğru şekilde ortaya çıkmasını sağlamakla görevlidir. Müridini yönlendirmede ise rüyalar şeyh için en büyük yardımcıdır. Mürid rüyalarını şeyhine anlatır. Şeyh de müridi rüyaları doğrultusunda yönlendirerek, bu manevi yolculukta nerede durması, nerede hızlanması gerektiğini ve hangi zikirleri yapması gerektiğini ona bildirir. Bu sebeple tasavvufi gruplarda dini tecrübenin seyri rüyalar ile sıkıca irtibatlıdır. Katılımcılar da bu nedenle rüyalarını tarikat içinde yorumlattırmaktadırlar. Bununla birlikte katılımcılardan çok az bir bölümünün rüyalarını tarikat dışından ehil kişilere yorumlattıkları görülmekle birlikte çok az bir kısmının da grup içerisinde olmasına rağmen tarikat dersi yapmadıkları için çok az rüya gördükleri ve rüyalarını yorumlatmadıkları görülmektedir. Bu sonuçlar araştırmamızın *‘‘Katılımcılar rüyalarını başkalarına yorumlatırlar’’* şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır.

2.5. Katılımcıların Rüyaya Verdikleri Önem

Tablo: 8 Katılımcıların Rüyalara Yükledikleri Anlam Noktasında

Rüyanın Önemi İle İlgili Bulgular

Önem Derecesi	N	%
Önem Vermem	4	10
Önem Veririm	6	15
Çok Önem Veririm	18	45
Rüyaya Göre Değişir	12	30
Toplam	40	100

Araştırmada katılımcıların %10'u (4 katılımcı) rüyalarına önem vermediğini, % 15'i (6 katılımcı) önem verdiğini, %25'i (10 katılımcı) ise rüyalarını çok önemseddiğini ifade etmiştir. Katılımcıların 30'u (12 katılımcı) ise görülen rüyaya göre önem derecesinin değiştiğini ifade etmiştir. Tablodan hareketle katılımcıların % 90'ının (18 katılımcı) genel olarak rüyaları çok önemli bulduklarını görebiliyoruz.

“Rüyalarım önem vermem” ifadesini kullanan katılımcıların grup içerisinde sayılarının az olduğunu daha önce belirtmiştik.

37 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

“Rüyalarım genel itibariyle kendimce yorum yapmıyor ve önem vermiyorum ancak rüyalarım için kamil ve arif zevatın verdiği yorumlara ve ayrıca geçmiş zamanlarda kamil mükemmil zevatın yapmış olduğu rüya yorumlarına dikkat ederim, onları baz alırım.”

37 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Bazen çok yönlendirici olup rüyalara kendini kaptırmamak gerektiğini düşünüyorum. Sonuçta rüya olduğunu unutmamak gerek.”

28 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Her işimizi rüyaya göre yorumlamak yanlış olur. Sonuçta yaşadığımız bir dünya ve bu dünyanın da kuralları var.”

Rüyalarına önem verdiğini dile getiren katılımcılar ise önemden kastettikleri şeyi şöyle açıklıyorlar:

35 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Tarikat müntesibi olduğumuz için rüyalarımızı genelde tasavvufi açıdan değerlendiririz. Bizim için ders rüyaları önemlidir.”

33 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“İyi rüya veya kötü rüya, ders rüyaları, güzel mekanlar, zikir meclisleri ve dervişlerle bir araya gelip zikir yaptığımı görüyorum. Bu rüyaları görünce huzurlu ve mutlu oluyorum. Rüya benim için önemlidir.”

27 Yaşında Üniversite Mezunu Bayan

“Bir gün öncesi yaşadığın olayları ve ilerde hangi olayları yaşayacağını manevi rüyalar gösterir. Bundan dolayı rüyalar önemlidir.”

31 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Bayan

“Yaptığım işlere ve ibadetlerime göre rüyalarımı anlam yüklüyorum. Ders rüyaları ile normal rüyaları ayırt edemiyorum. Ansızın bir rüya görüyorsun, bilmediğin mekânları geziyor ve bilmediğin insanlarla karşılaşıyorsun. Bazen gündelik hayatımla ilgilimi diye düşünüyorum ama yorumlayamıyorum. Düşünmediğim şeyleri gördüğüm rüyaları hemen zakirime anlatıyorum ve anlamaya çalışıyorum.”

Bu ifadelerden rüyaları önemli bulan katılımcıların, rüyaların duygusal yönden insan üzerinde bıraktığı etkileri değerli bulduklarını görüyoruz. Rüya güzel ise ve katılımcılar üzerinde iyi bir etki bırakmışsa onları mutlu ediyor. Kötü bir rüya ise tevbe ederek bu etkiden kurtulmaya çalışıyorlar. Ayrıca rüyayı, kişinin kendi iç dünyasını anlamasında yardımcı olduğu için değerli bulanlar da mevcuttur.

Rüyaları çok önemli bulan katılımcıların ifadeleri ise şöyledir:

25 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Benim için gördüğüm rüyalar çok önemlidir ve herkese anlatmam çünkü herkes olur olmaz yorumlar yapıyor ve Peygamber Efendimiz rüyaları nasıl yorumlarsanız öyle olur diyor. Kısaca hayatıma yön veriyor. Tarikat rüyaları özel rüyalardır.”

Bu katılımcının ifadelerinden onun rüyalarına eylemlerine yön verecek derecede önem verdiğini görüyoruz.

37 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Manevi değeri var normal yaşantımızda yol gösterici olduğuna inanıyorum. Bazı rüyaların yaşantımızın değiştireceğini düşünüyorum. Ders rüyasına önem veririm. Normal rüyaya önem vermem. Abdestli yattığım zaman iyi bir rüya gördüm ve uzun zaman unutamadım. zakirimi çok görürüm.”

22 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Rüyalara çok önem veriyorum çünkü yolda ilerlememe veya gerilemelerimde yardımcı uyarıcı oluyor.”

42 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

“Kuran ve sünnet desteklediği için ve tasavvufta Kur'an ve sünnetin desteklediği rüya hakikatini baz alarak kendi salıklarına Allaha yakınlaşmaları noktasında yardım

ediyorsa benim buna verdiğim anlam en üst noktada olacaktır. Rüya insan iradesinin ulaşamadığı bir alandır. İnsan rüyasında istediği şeyi göremez alemi emirde kendine açılan bir kapı olan rüyaya yüklediğimiz anlam büyüktür beşerin iradesi değil burada Allah'ın iradesi söz konusudur bu yüzden tasavvufta anlam üst düzeydedir.’’

34 Yaşında Üniversite Mezunu Bayan

‘‘Rüyalar ilham kaynağıdır. Allah insanlara mesajlarını ilettiği gibi rüya ile de kullarına olan yakınlığını gösterir. Rüyalar insanın maneviyata açtığı bir penceredir.’’

Gördükleri rüyaya göre verdikleri önemin farklılık arz ettiğini ifade eden katılımcılar rüyayı önemli kılan unsurları şöyle ifadelendiriyorlar:

25 Yaşında Lise Mezunu Bayan

‘‘Şeyhler, padişahlar, devlet başkanları ve peygamberlerin rüyaları olduğunu ve Kur'an'da rüyaya yer verildiğini, dinimizde kişi için önemli olduğunu biliyorum. Allah doğru yola rüya ile iletebilir. Ya da yanlıştan dönmemiz için yine rüya ile uyarabilir. Ders rüyaları normal rüyalardan önemlidir. Çünkü normal rüya insanın o gün içinde yaşadığı veya kafaya taktığı şeylerin geceye yansımasıdır. Ders rüyaları ise Allah'a yapılan bir şükür ve duanın eseridir. Rüyalarda şeytani ve meleki olmak üzere çeşitler vardır. Ders rüyaları Allah'ın kulunu doğruya iletmek için gösterdikleridir. Ders rüyaları ilahi aşktan gelmektedir.’’

37 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Kendimi yorum yapacak bir durumda bulmuyorum Lakin ders atladığımız rüyalar manevi bir feyz veriyor ve çok önemlidir ancak diğer normal rüyalar malayani olduğundan pek etki bırakmıyor.’’

49 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

‘‘Önceden bazı yaşayacaklarımız hissettiriliyor ve geleceğe daha hazırlıklı olmaya çalışıyorum ders esnasında ya da düşüncede kalbime doğan hisler gerçekleşiyor ders rüyaları ve normal rüyaları ayırabiliyorum hiç unutmuyor bugün görmüş gibi hala aklımda 20 yıldır hiç unutmadığım rüyalarım var. Unutmadığım rüyalarım beni daha çok etkileyen rüyalardır. Ders rüyaları tarikatımızda çok önemlidir.’’

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Bazen öyle rüyalar görüldüğü olur ki gerçek hayatta öyle bir durum aklınızdan bile geçmez rüyanın gerçekten bir değeri olduğunu verilmek istenilen bir işaret mesaj olduğunu anlıyorsunuz. Bunun normal bir rüya olmadığı çok açık bir şekilde belli olmaktadır. Seher vakti oluyor. Sabah kalktığında ve hatta günlerce rüyanın manevi etkisi sizi sarabilir normal rüya gün içinde unutulurken gördüğüm bir ders rüyası 15 yıldır hala bugün görmüş gibi aklımdadır.’’

Bir rüyanın dini tecrübe açısından rüyayı gören için bir değerinin olması, şüphesiz kişinin kendi rüyasını nasıl yorumladığı ile de alakalıdır. Veya kişinin rüyasını yorumlamasını istediği ehil kişinin yorumları da o rüyanın mistik yönünü açığa çıkarmada yol göstericidir. Katılımcıların rüyalara yükledikleri anlamın yorumcunun yaptığı yorumla ilgisi de grubumuzda çok önemlidir.

Bu ifadelerden katılımcıların kendini önemseten rüyanın özelliğini tam olarak ifade edemeseler de manevi yönden kendilerini etkileyen, kendilerini Allah’a yaklaştıran üst düzeyde bir yaşanmışlık hissi bırakan, kendilerini mutlu eden, dinen makbul görülen vakitlerde görülen rüyaları daha değerli bulduklarını görüyoruz. Kendini önemseten rüyada söyledikleri şeyin ise bireyin tarıkatta ilerlemesine yardımcı olan tarikat dersi rüyalarının duygu dünyasında bıraktığı etkinin şiddetindeki yoğunluk olduğunu düşünüyoruz. Bu sonuçlar araştırmamızın *‘‘Katılımcılar rüyaya önem verirler’’* şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır.

2.6. Katılımcıların Ders Rüyaları İle Normal Rüyalara Verdiği Önem

Tablo: 9 Katılımcıların Ders Rüyaları ile Normal Rüyalara

Verdiği Önem ile İlgili Bulgular

Ders Rüyaları İle Normal Rüyalara Verilen Önem	N	%
Tarikat Ders Rüyaları Önemli	32	80
Normal Rüyalar Önemli	4	10
Her İkisi de Önemli	4	10
Toplam	40	100

Araştırmada katılımcıların %10'u (4 katılımcı) normal rüyaları önemli görürken, %10'u (4 katılımcı) her ikisinin de önemli olduğunu, %80'i (32 katılımcı) ise tarikat ders rüyalarının kendileri için daha önemli olduğunu ifade etmiştir.

“Tarikat dersi rüyaları önemli” ifadesini kullanan katılımcıların ifadeleri şöyledir:

35 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Tarikat müntesibi olduğumuz için rüyalarımızı genelde tasavvufi açıdan değerlendiririz. Bizim için ders rüyaları önemlidir. Manevi alemde bir şeyler görmeyi, nasiplenmeyi istiyoruz.”

48 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Geçeceğimiz ders rüyaları farklıdır. Onun için rüyaya çok önem veririz. Ders geçemediğim rüyanın bir ehemmiyeti yok benim için. Çünkü biz dervişiz.”

41 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Rüyalara biz yorum yapmıyoruz. Ders rüyaları bizim için normal rüyalardan çok daha önemli çünkü öyle inanıyoruz ki imanımızın kemale ermesi bu rüyalara bağlı.”

55 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Ders rüyalarım daha çok önem veriyorum. Çünkü manevi anlamda yol gösterici oluyor. Şeyhimiz tarikat yolunda yol gösteriyor elhamdülillah. Şeyhim bunu şöyle anlatmış:

*Başladı vücudta bir gizli yangın,
Acep nasip olur mu dost ile barış,
Hakikat alemini sor karış karış,
Makamı mahmuda giderim Allah.
Bugün hakikatde kurdular dârı,
Gönüllü sehpaya giderim Allah.*

*Şu nefsim beni pek kötü etti,
Çok şükür Hüsnüya elimden tutu,
Günahkarım amma bin bir umutlu,
Yoklukta birlik eyledi Allah.
Bugün hakikatde kurdular dârı,*

Gönüllü sehpayaya giderim Allah.”

Normal rüyalara da önem verdiğini dile getiren katılımcılar ise önemden kastettikleri şeyi şöyle açıklıyorlar:

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Günlük rüyalar konusuna gelecek olursak, günlük rüya olarak görebileceğimiz rüyalarında ders rüyası olabileceğini düşünüyorum. Günlük rüyaların da ehil kimselere anlatılması gerektiğini düşünüyorum. Günlük rüyalarında gerçekleşebileceğini maneviyata kapı açabileceğini düşünüyorum.”

Hem tarikat ders rüyaları hem de diğer rüyaların önemli olduğunu ifade eden katılımcılar rüyayı önemli kılan unsurları şöyle ifadelendiriyorlar:

36 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“İkisi de aynı ancak bazen ders rüyaları ağır basıyor. Şeyhimin bir defasında derviş ne görürse onu rehberine anlatmalı dediğini hatırlıyorum. Sineğin kanat çırpıtığını bile görerseniz anlatın demişti bir sohbetinde.”

36 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“İkisinde aynı seviyede kıymetli ve tefekküre sevk ediyor. Elbette ders rüyaları pek kıymetli ancak günlük yaşantımıza göre bizi yönlendiren normal rüyalarada kıymet veriyoruz.”

40 Yaşında Ön Lisans Mezunu Erkek

“Yapılan ibadet, hizmetler olursa ders rüyaları da diğer rüyalar da hepsi güzel. Aykırı durumlarda uyarıcı olabiliyor.”

Yukarıda cevaplarına yer verdiğimiz tarikat mensubu katılımcıların dini içerikli rüyalara daha çok ehemmiyet verdikleri açıkça gözükmemektedir. Katılımcılar manevi bilgi sahibi olmak, tarikatta ilerlemek, kemale ermek için tarikat ders rüyalarına önem verirlerken, her iki çeşit rüyanın da kişiyi tefekküre sevk etmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da vardır. Şeyh ile müridin interaktif bir ilişki içerisinde olduğu ve rüyaların müridin tekamül sürecinde yol gösterici bir görev ifa ettiği tarikatlarda rüyanın, kişilerin mensup olduğu tarikata olan bağlılıklarını arttırdığını söyleyebiliriz. Bu sonuçlar araştırmamızın “Katılımcılar ders rüyalarına normal rüyalardan daha çok önem verirler” şeklindeki hipotezini doğrulamaktadır.

2.7. Katılımcıların Gördükleri Rüyadan Etkilenme Durumu

Tablo: 10 Katılımcıların Görmüş Oldukları Rüyadan Olumlu ya da Olumsuz Etkilenme Durumu

Etkilenme Durumu	N	%
Olumlu	40	100
Olumsuz	0	0
Toplam	40	100

Tablo10'da gördüğümüz üzere katılımcıların %100'ü (40 katılımcı) gördükleri rüyalardan olumlu etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bu olumlu etki başta manevi hayata ve bireyin dindarlığına tesir eden olumlu bir etki olmakla birlikte katılımcıların ifadelerinden, sadece manevi hayatla sınırlı kalmayıp, bireyin aile hayatına ve sosyal hayatına sirayet eden genel bir iyilik haline sebebiyet verdiğini anlayabiliyoruz. Bu sonuçlar araştırmamızın *‘‘Katılımcılar gördükleri rüyalardan etkilenirler’’* şeklindeki hipotezini doğrulamamaktadır.

Aşağıda bireyin dindarlığına ve sosyal hayatına etki eden bu olumlu etkiyi daha net ve anlaşılır bir şekilde ortaya koyabilmek adına katılımcıların ayrıntılı ifadeleri eşliğinde işleyeceğiz.

3. KATILIMCILARIN YAŞADIKLARI MANEVİ DEĞİŞİMİN TÜRLERİ

Belirlediğimiz tarikat grubuna mensup bireylerle görüşmeler yapılmıştır. Araştırmamızın bu bölümünde, nitel yöntemlerden yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Mülakat sırasında bazı katılımcılar soruların dışına çıkarak rüya ile verdiği açıklamalar olduğu için bu açıklamalara bu başlık altında ele alacağız.

Burada öncelikle rüya yoluyla gerçekleşen dini tecrübe olaylarına konu olan rüyaların içeriğini oluşturan unsurlara değindikten sonra katılımcıların dini tecrübeyi deneyimlemesine vesile olan rüyaların birinci ağızdan anlatımına yer vereceğiz.

Değineceğimiz rüyaları seçerken tüm katılımcıların rüyalarına yer vermek yerine dini tecrübenin duygusal ve davranışsal boyutta meydana getirdiği etkiyi yoğun bir şekilde hissettiğini ifade eden katılımcıların rüyalarına yer vermeyi tercih ettik. Ayrıca rüya anlatımlarına yer verdiğimiz katılımcıların çoğu rüya yoluyla gerçekleşen dini tecrübenin etkisi ile duygusal veya davranışsal boyutta büyük bir değişim yaşadıklarını ifade etmişlerdir.

3.1. Katılımcıların Tarikat Dersi İçerikli Rüya Görme Sıklığı

40 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Tarikata giren insanların rüya gözleri açılır. Rüya görmenin sıklığı kişilerin anatomik yapısına ve sosyal hayatına göre değişiklikler arz etmektedir. Kimi sâlikler çok sık olarak rüya görürken kimileri daha seyrek rüya görmektedir. Bunun nedenini tam olarak biz de bilmiyoruz. Yoruma açık bir konudur. Salıkların tarikat erkanına uymaları, sosyal ve manevi hayatına dikkat etmeleri, şeriat ve sünnete mutabıkkalmaları, aile çevresi, mesleği bu durumu etkilediğini düşünüyorum. Burada en büyük etkenin de bireyin biyolojik ve psikolojik yapısından kaynaklandığını düşünüyorum.”

41 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

“Kişinin tarikat derslerini yerine getirirken gösterdikleri samimiyet, ihlas, bağlılık, rabıta hızlı bir şekilde dervişin psikolojisini ve maneviyatını etkilemekte ve rüyalarında netice olarak ortaya çıkmaktadır. Tarikatımız şeyhlerinden Mehmet Fehmi Efendi biz bu tarikatın esmalarını Dimetoka'nın papazlarına da talim ettirsek, onlar da bu esmaların rüyalarına vasıl olurlar, biz dervişten hal isteriz diyerek, dervişlerin çekmiş oldukları esmaların rüyalara yansıyan taraflarına dikkat çekerken, davranış boyutunun rüyalardan daha önemli olduğunu bize anlatmaktadır.”

35 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Esmaların adedinin çokça artırılması esmaların rüyalarının net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlar. Rüyası net olmayanlara salavatı çokça söylemeleri tavsiye edilmektedir. Salavatı çok çekenin rüyaları daha net olur. Zaten birçok tarikatta seyr-i süluk yolu görülen rüyaların yorumlanmasıyla devam eder. Dervişin işi neyse düşü odur, derler. Sözü

dervişin gece -gündüz yaptıkları her şeyin karşılığı düşünde ortaya çıkar. Çok seyrek rüya görenler için tarikatta kapalı zarf tabiri kullanılır. Rüya bir ödül olarak algılanır ve bu ödülün ahirette kapalı zarf olarak tervişe takdim edileceğine inanılır. Bazı dervişler çok rüya gördüğü zaman yaşantısına olumsuz yansiyacağı var sayılarak seyrek rüya görmesi onun hayrına olduğu belirtilir.”

Araştırmamızda yer alan katılımcıların ifadelerine göre sami, ihlaslı ibadet eden ve tek ve toplu zikre devam eden grup üyeleri tarikat içerikli ders rüyalarını çok sık görmektedirler. Uzun süre rüya görmeyen insanların rüya gözlerinin tarikata girdiklerinde açıldığını vurgulamaktadırlar. Rüyası net olmayan ya da rüyasını hatırlayamayan grup üyeleri salat-u selam çok okuduklarında rüyalarını daha iyi hatırladıklarını ortaya koymaktadırlar.

3.2. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcılar Üzerindeki Etki Süresi

52 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Eşim dervişti ben inanmıyordum eşimle tartıştıktan sonra rüya gördüm. Rüyamda beni korkuttular ve her olumsuz konuşmamda kötü rüyalar görüyordum. Bu tesadüf olamaz dedim. Bu rüyalarla birlikte tarikate katıldım. Tarikat aleyhinde konuşan insanları görünce gördüğüm uyarıcı rüyaları her defasında yeniden hatırlıyorum. O zaman 1992 yılıydı. Mesela rüyamda sabaha kadar büyük bir köpek beni kovalıyordu. Üzerime buzdolabı koyuyorlar ve saatlerce ben onu taşıyordum.”

40 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Salıkların en doğru ve gerçek rüyalarının unutulmayan rüyalar olduğu kabul edilir. Görülen rüya aradan yıllar geçse de ilk günki gibi gözümüzün önüne gelmesi salıkların gerçek rüyalar kategorisinde değerlendirilir. Bu durum aslında derviş olmayanlar için de geçerlidir. Tarikatla ilgisi olmayan veya tarikata karşı olan kişiler bile hiç unutmadıkları rüyaların gerçekleşme olasılığının yüksek olduğuna inanırlar. Salıklar rüyalarını rüyanın kısa zaman dilimi içerisindeki hayatına göre değerlendirme yapar. Yani ben yakın zamanda böyle yaptım o yüzden böyle oldu diye değerlendirir.”

22 Yaşında Lise Mezunu Üniversite Öğrencisi Erkek

‘‘Rüyamda terasta oturuyorum yağmur yağıyor şimşekler çakıyor. Bir şimşek çakıyor geliyor ve göğsüme çarpıyor öldüm diyorum Lailahe illallah Muhammeder Rasulullah diyorum, bakıyorum, ölmemişim. Şimşekler durmadan çarpmaya devam ediyor. Bir başka rüyamda da savaş oluyor ve abim vuruluyor. Bakıyorum göğsünü mermi delip geçmiş ama kan yok ve nur var içerisinde. Abim vurulduğu için çok mutlu. Sonra bana kurşun isabet ediyor. Hayatımda o an aldığım lezzeti hiçbir şeyden almadım ve başka bir rüyada da böyle bir tat aldığımı bilmiyorum. Bu rüyayı sürekli hatırlar her hatırladığımda aynı hazzı tekrar alırım.’’

60 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

‘‘Bir defasında şeyhimin vefatı üzerine evine ziyaretine gittiğimde biz balkondan bir adam gördük. Efendinin hanımı ben bu adamı Kabe’de görmüştüm gelin çabuk yiyecek de bir şeyler indir, ver dedi. Gelin aşağı indim ama kimse yok diye geldi. O gece aynı adamı rüyamda görüyorum. Sen kimsin dediğimde ben Muhiddin Arabi’yim diye cevap verdi. Ne zaman benden biri bir istekte bulunsa bu rüyayı ve hazreti hatırlarım.’’

Rüyalarının etkisinin hala devam ettiğini dile getiren katılımcılardan edindiğimiz izlenimlere göre rüya kaynaklı tasavvufi tecrübelerle sahip bireylerin genel olarak tasavvufi tecrübeye kaynaklık eden rüyalarını hiç unutmadıklarını, her zaman bir motivasyon kaynağı olarak kendilerine güç veren bu rüyaların zihinlerinin bir köşesinde saklı durduğunu söyleyebiliriz.

3.3. Katılımcıların Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Sonrası Manevi Hayatlarında Değişim Yaşamaları

60 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

‘‘Bir gün şeyhime rüya anlatacağımı söyledim ve o da bana anlat dedi. Kıyamet kopmuş herkes ayakta ve semadan yere kadar bir hızar kurulmuş. Sırası gelen bir kısmı geçiyor bir kısmı hızara kesilip dereye düşüyor. Sıra bana geldi ve yanımda oğlum vardı. Bana sen şu tarafa geç dediler ve beni hızar kesmedi. Oğlumun parmaklarının ucunu hızarda azcık kestiler ve o da yanıma geldi. Oğluma hatan mı var diye sordum ve rüyayı

ona da anlattım. Oğlum okulda bir arkadaşıyla dövülmüş ve eliyle vurunca arkadaşı bayılmış. Şeyhim rüyayı dinledikten sonra şeyhin hanımı Efendi böyle olacak mı diye sorunca şeyhim tamamen böyle olacak, orası böyle olacak dedi ve tavsiyelerde bulundu. Bu rüyamı hiç unutmam ve ahirette bana hesap günü yardım et diye Rabb'ime dua ederim.''

Rüya Rehberi Olduğunu Belirten 40 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Rüya derviş için trafik işaretleri gibidir. Ödülü de cezası da vardır. İlahi taktirin kişi üzerindeki yansımaları olarak telakki edilir. Bunun yanında rüyalar salikin şeriat, sünnet ve tarikat görevlerini uzun zaman diliminde yapması için bir ödül niteliğindedir. Yaptığı işin sonuçlarını rüya aleminde gören derviş yapılanların bir karşılığı olduğunu bilir. Görevlerini yapma gayreti noktasında kendinde manevi bir kuvvet hasıl olur. Manevî hayatları zenginleşir.''

38 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Rüyamda Babüsselam kapısından bir dervişle salavatlar çekerek giriyoruz. Rasulullah'ın kabrine yaklaştıkça öyle bir nur bize geliyor ki anlatamam. Biz çok zor kabre yaklaşıyoruz. Çok sa sıkıntılı bir süreç yaklaşmamız. Yanımdaki derviş geri geri çıkıp gitmek, dönmek istiyor ama eşi arkadan sesleniyor artık dönemezsin çok emek verdik dayan biraz daha diyor. Biz ilerliyoruz. Bu rüyadan bir hafta sonra rüyadaki arkadaşım hilafet aldı ve bir şehre şeyhimiz tarafından halife tayin edildi. Ben de anladım ki manevi yolda ilerlemek istiyorsan sabırlı olmalısın ve ibadetlerine dikkat ederek say u gayret ile yola devam etmek gerekir. Hedef Rasulullah olmalı. Yolda başka şeyi takılıp kalmamak gereklidir. Zikirlerime daha gayretle sarıldım ve devam ettim bu rüyadan sonra.''

38 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

‘‘Rüyamda köyümde oluyorum ve semadan bir ses duyuyorum. Veysel Karani geliyor, diyorlar. Adest alıp karşılamaya gidiyorum. Köyün mezarlıklarında karşıliyorum. Üzerinde mezardan yeni çıkmış gibi tozlar var. Boydan bembeyaz bir elbise giymiş ve sarıktıydı. Elini öptüm, koluna girdim ve köyde büyükçe bir eve birlikte gittik, içeri girdik. İçerde bir post vardı. Bana posta otur dedi. Ben de edeben oturmak istemedim ama tekrar otur deyince oturdum. Sonra bana başla, sohbet et dedi. Ben sohbet edemem sizin yanınızda dedim. Ben bir şey bilmem hem dedim. Gözlerini kapat ve anlat dedi. Gözlerimi

kapattığımda sinevizyon perdesi gibi bir perde açıldı ve ben o perdeden efendim derviş o kişidir ki şeyhiyle hemhal olmuş, şeyhini sever; şeyhin özellikleri şöyledir gibi yukardan aşağı akan yazıyı okuyorum. Yazı bitince insanların başları üzerinde tabelalar görüyorum. Her tabelada üstte sorular ve altında da o sorunun cevapları var. Ben o tabelaları da önce soruyu okuyorum sonra cevabı okuyorum. Sorusunu ve cevabını okuduğum dervişler çok mutlu oluyorlar. Gülen gözlerini görüyorum. Sonra zikir yapıp oradan Veysel Karani Hz. ile ayrılıyor. Karşılaştığımız yere kadar gidiyoruz, elini öpüp uğurluyorum. Bu rüyayı gördüğümde tarikata yeni girmiştin. Bu rüya ile manevi hayatım bütünüyle değişmeye başladı. Neden başkası değil de Veysel Karani diye de düşündüm. Tarikatta kalmaya ve manevi yolda büyüklerin adımlarını takip etmeye karar vermiştim bile. Tarikatın hakikatını rüyada anlamaya başlarsın. Bir de bizim divanlarımızda tarikatın rüyalarda görülen hakikatleri çok güzel anlatılmıştır. Tasavvufi divanlar rüya aleminde evliyaların gördüklerini anlatır. Divanları bazı rüyaları gördükten sonra daha iyi anlarsınız. Bir tanesini size okuyum:

*Giderken yolumuz sahraya döndü,
Değişti dünya ukbaya döndü,
Damlalar çoğaldı deryaya döndü,
Denizler yüzünde meviç başladı.*

*Bahar gitti mevsimimiz güz oldu,
Dağlar oynadı da dünya düz oldu,
Koptu kıyamet insanlar mevt oldu,
Dirildi mahlukat mahşer başladı.*

*Ömür sermayesini yele verenler,
Amel ticaretini sele verenler,
Hakkı zikredene gülü verenler,
Eyyah sevdasıyla figan başladı.*

*Ameli salihler gelip geçiyor,
Kimisi yürüyüp kimi uçuyor,
Baktım herkes birbirinden kaçıyor,
Dediler eyvah mizan başladı.*

*Bir deva yok mu bin türlü derde,
Cümle nâs diyor Muhammed nerde,
Mücahidi sorarsan ahile zarda,
Ne yapsın alemde fiğan başladı.”*

Katılımcılardan edindiğimiz bilgilere göre katılımcılar, rüyaların hemen akabinde, yaşamış oldukları tecrübenin etkisiyle dini emirleri uygulamada veya ahlaki yönde derhal davranış değişikliğine gitmişlerdir. Dindarlığında derinleşerek dini hassasiyetlerini arttırdıklarını, dini duygu ve düşüncede deruni yaşantı değişimi meydana geldiği görülmüştür.

3.4. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcıların İbadetleri Üzerindeki Etkileri

40 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Rüyalarından aldıkları güçle daha fazla ibadet etmeye gayret ederler. İnsan hayatında ödül ve cezanın ayrı bir yeri vardır. Allah Kur'an'da cennetle teşvik eder cehennemle korkutur. Talebe ödül ile teşvik edilir. Marifet iltifata tabidir. Tarikatta dervişin kazancı geceleyin avcuna konur düşüncesi yaygındır. Salik uzun ince bir yoldadır. Bu yolda yürürken pekiştireçlere ihtiyacı vardır. Zira tarikat uzun soluklu bir süreç olduğu için meşakkatli ve zordur. Bu zorlu yolların yürünebilmesi için desteklere ihtiyaç vardır. Rüyada görülen bu güzel haller kişinin ibadet yapmasını ve manevi haz almasını sağlar. Kişi ibadetlerini daha huşu içinde yapar. İbrahim İpek Efendi, rüyada bizi taltif etmeseler bu yolun meşakkati çekilecek gibi değildir, demektedir. Şerif Atalay Efendi de, her gece

önümüze bir kemik atılır da istifade ederiz diye sabahlara kadar huzurda oturuyoruz, demektedir.’’

41 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

‘‘Rüyalarımındaki güzel haller psikolojik olarak da beni olumlu etkiler, yaptığım işin güzelliğini düşünüp hissettiğim mutluluğun hayatıma olumlu bir katkısı var. İbadet etmek için içimde daha fazla istek duyuyorum. Bunun yanında şeytanın müdahale ettiği rüyaların da olumsuz etkisi zaman zaman olabilmektedir. Şeytanın vesvese verdiği rüyalarındaki olumsuz hal ve durumlara da dikkat etmek gerekir. Bu nedenle kişinin tarikat rehberiyle çok iyi irtibatı olması gerekir.’’

60 yaşında İlkokul Mezunu Bayan

‘‘Bir gün şeyhimi ziyarete gittim. Ben çok hastayım eşin beni hastaneye diyalize götürür mü dedi. Çok üzgün bir hali vardı. Olur götürür şeyhim dedim. Eşim hastaneye götürüp geri getirdi. Gelince benimle diyalize girenlerden ölenler oluyor, onlara dua ediyorum. Son nefeslerini verirken yanlarında dua etmemizin faydası oluyor onlara dedi. O gün eve gittiğimde acaba diyaliz hastalığı zor mu diye düşünmüştüm. O gece Şeyh Efendinin diyalize yattığı yatağına beni yatırdılar. Öyle zor nefes alıyorum ki sanki üzerime çok büyük bir taş koymuşlar, ben nefesimi zor alıyorum. Diyalizden sonra evde oluyorum. Sabah kalkınca şeyhimi ziyarete gittim. Şeyhim diyalize girmek ne kadar zormuş. Beni diyalize aldılar üzerime değirmen taşı koydular, bu kadar zormu diye sordum. Her zaman öyle olmuyor, bazen zor oluyor dedi. Akıllı kişi bunu unutmaz da her halinde Allah’ı zikreder derviş, dedi. Çarşıda, pazarda her yerde zikre devam et. Bir kişi kalpten Allah derse insanlara cinlere verilen sevaptan sevap verilir dedi. Üç kişi bir araya gelir de Allah’ı anmadan kalkarsa eyvah, yazık o adamlara, dedi. İbadetlerime daha fazla dikka etmem gerektiğini anladım. Derviş ibadete başladığı zaman ibadetini azaltmamalı.’’

Bir önceki maddede rüya tecrübesiyle bireyin ilahi varlığın mevcudiyetine dair yoğun bir hissediş tecrübe ettiğini belirtmiştik. Bu hissediş bireyi ilahi varlığa daha çok ibadet etmeye sevk edebileceği gibi sadece inanç boyutunda kalarak duygu bazında onun ilahi varlığa olan bağlılığını da arttırabilir. Araştırmamıza katılan bireylerin çoğunun belli bir dindarlık seviyesinde yaşamış oldukları dini tecrübenin onların üzerinde dini

bilinçlenme ve manevi bir farkındalık edinme açısından olumlu yönde katkı sunmuş ve ibadetlerinin artmasında olumlu etki yapmıştır.

3.5. Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübenin Katılımcıların Ahlaki Özellikleri Üzerindeki Etkisi

60 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Gıybet ettim ya da bir günah işledimse bu yanlış, bunu yapma deniyor. Yanlışım rüyamda söyleniyor. Bir rüyamda yemek tüplerini meydana koymuşlar yemek yapacağım her şey var. Çakmağı çıkarıyorum ama tüpü yakamıyorum. Yakamazsın tabiki çünkü sen adamların arkasından konuştun dediler. Ben de bir daha yapmayacağım söz dedim ve çakmakla tüpü yaktım ve yemek yaptım. Bu rüyamdan sonra tarikatın yemeğini yemek istiyorsan asla gıybet etme diye kendime ders çıkardım. Ahlakı güzel olmayan dervişler içinde yaşasa bile hakikat defterine o kişinin adı derviş olarak yazılmaz. Hakikat defterine adını yazdırmak isteyen derviş ahlakını güzelleştirmeli bence.”

Tarikatta Rüya Rehberi Olan 40 Yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“Rüyasında güzel hallere denk gelen salik doğru yolda olduğuna inanarak ruhu huzur ile dolar. Bu huzur ve muhabbet, hareketlerine ve ahlakına sirayet eder. Hadis-i Şerifte insan kalbinin doğru olması durumunda bütün organlarının işlerinin doğru olacağı belirtilmektedir. Kalbi Allah aşkıyla dolan zikir ile mutmain olan derviş gönül huzuru içinde belki kendi bile farkına varmadan pozitif bir havaya bürünerek ahlaki özellikleri güzelleşmeye başlar. Rüyalardaki gördüğü haller kişiye toplum içinde manevi bir farklılık hissettirir. Bu farklılığı hisseden salik ahlakını güzelleştirir. Hayata pozitif bakar. Hayatın ufak tefek sorunlarına takılıp kalmaz. Ne sorun olur ne de sorun çıkarır.”

46 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Rüyamda bir ağaca çıkıyorum. Bir dalında elma birinde armut birinde de üzüm var. Farklı ağaçlarda farklı meyveler var. Onlardan alıp alıp yiyorum. Çok tatlıydı. Kupkuru bir ağacın yanında oluyorum. Küçük çöpleri sivriltip ağaca tutturuyorum ve aynı anda dal budak salıp yeşillenip meyvalanmaya başlıyor. Hayretler içerisinde kalıyorum. Allahım nasıl meyvalandı diyorum.

Bir gün İbrahim İpek Efendim, derviş Yemlihan Dedeye inanmamışlar bastonunu vurmuş da bastonu yeşermiş diye ziyaretimde bana anlattı. O zaman tarikata yeni girmiştim. Olur mu dedim. Gece rüyamda Yemlihan dede geldi. Bastonunu yere vurdu ve o anda yeşerdi. Ben amesi yeşeren Yemlehan Dedeyim, dedi ve uyandım. Bu rüyadan bir hafta sonra derviş arkadaşlarımla Yemlehan dedeyi ziyarete gittiğimizde derviş arkadaşım kabirin başında ağlamaya başladı. Neden ağlıyorsun diye sordum. Benburaya ilk defa geliyorum. İyi ki beni de buraya ziyarete getirdin. Bu gece buraya rüyamda geldim. Rasulullah efendimizi göremedim ama burda olduğunu söylediler, diye anlattı ve duygulandı.

Bu rüyalarımın sonra rehberimle konuştuğumda anladım ki rüyada bile ikram görmek için dervişin ahlakının güzel olması şarttır. Güzel ahlak sahibiyse Allah hazinelerin kapısını sana açıyor ve sen de izliyorsun. Ahlakını güzelleştir de hazineleri izle.”

3.6. Katılımcıların Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Sonrası Hissettikleri Duygular

35 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Dergâha ilk gittiğim günün gecesinde gökyüzünden dergâhın üzerine doğru nur şeklinde aydan çıkan bir ışık dergâha geliyordu. Gönlüme huzur doldu rüyalarım maneviydi.”

60 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

“Türbe ziyaretleri yaptığım zaman, Ziyaret ettiğim kişiyi rüya âleminde genellikle görüyorum ve onunla konuşuyorum. Bismillahirrahmanirrahim diyerek kalkıp oturuyor ve konuşuyor. Bir şeyi ya da yeri (Kâbe gibi) çok görmek istediğimde görüyorum. Rüyalarımnda evliyaı görmem ve konuşmam bana huzur veriyor. Ne kadar şükretsem az diye düşünüyorum.”

Tarikatta Rüya Rehberi Olan 40 yaşında Üniversite Mezunu Erkek

“İnsanların tarikatlara girip orada devam etmelerinin en önemli nedenlerinden birisi de görmüş oldukları rüyalarlardır. Şeyh effendi ile yaşanan rüya halleri salikin

tarikata bağlanmasına ve yolda devam etmesine sebep olur. Bugün tarikata karşı olan insanların anlayamadıkları önemli noktalardan birisi de budur. Tarikatın rüya ile salike verdiği huzur ve mutluluk çok büyüktür.’’

36 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Bir gün rüyamda şeyhimle tur dağına gidiyoruz. Şeyhim Musa (as) ile musafaha yapıp, sarıldılar ve oturup sohbet ettiler. Nasılsın Musa kardeşim dedi. Ben de orada onların konuşmalarını dinledim. Muhabbetleşmeleri beni çok etkilemişti.’’

Katılımcıların rüyayla gerçekleşen dini tecrübe sonrasında huzur, güven ve mutluluk duyguları içinde olduğunu görüyoruz. Katılımcılar rüyaların sonunda derin bir manevi muhabbet ve rahatlama hissetmektedirler.

3.7. Katılımcıların Gördükleri Rüyanın Etkisi İle Öznel Dindarlık Algılarında Fark Ettikleri Değişim

67 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

‘‘Allah’ı zikretmenin çok faydasını gördüm. O yüzden ömrümün şu son döneminde iyi ki tarikat almışım. Rabbim her gün ne çok manevi nimetler veriyor rüyalarımda ve inşallah ahirette de ver diye dua ediyorum.Kabe’yi, Arafat’ı, şeyhimi, Medine’yi, Rasulullah’ı görmeyi Rabb’im nasip ediyor çok şükür.’’

52 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Şerif Atalay Efendi her gece huzurda oturuyoruz ki önümüze bir kemik atarlar diye diyor. Manevi rızıkla rızıklanmak istiyor şeyh bile olsa. Rüya önemli ve rüyayı hayra yormak da çok önemlidir. İnsanlar rüyalarında cenneti, cehennemi, şeytanı, melekleri, kabir hayatını görebilir. Öldüğünü görebilir. Öldükten sonra kabre götürülürken salın içinden herkesi görebilir. Hesap meydanını, sıratı da görebilir. Semada bayrakla uçabilir. Bunları tarikat ehli çoğunlukla görür. Ceza alanları, kesilen ve asılanları da görebilir. Semaya merdiven ile yükselip güzel yerlere de rüyada gidebilir. Arabayla dolu para, altın, mücevher de görebilir. Bunlar iyi yorumlanmalı. Maddi görülen mücevherler kişinin manevi kazancını işaret edebilir. Ehli manaya vakıf olur. Bu maddi alemi ve manevi alemi gören bilen iki cihanı bir eylemiş dervişin içindeki mutluluğu sadece kendisi bilebilir. Yaşamayan ne bilir. Bulana bulana, görene görene, köre ne sağıra ne.’’

60 Yaşında İlkokul Mezunu Bayan

‘‘İbrahim İpek Efendi’yi ziyarette gitmiştik. Bir dua varmış o duayı söyleyin de biz de görelim, dedik. Dervişler Hızır’ı görürmüş, dedik. Efendi şu duayı söyledi: ‘‘İlla en yeşâ Allah’’ Her gün bin defa söyleyin, inşaallah görmek size nasip olur, dedi ve dua etti. Bir süre yaptım o zikri ve bir süre sonra da bıraktım. Bıraktıktan bir hafta sonra kapımızın önüne yaşlı bir adam geldi. Uzun boylu, ceket giymiş bir adamdı. Ben çok açım bana yiyecek bir şeyler ver, dedi. Yemek serdim, yerim dedi ama hiç yemedi ve gitti. O gece rüyamda aynı adam ceketini çıkarmış bembeyaz bir gömlek giymiş. Buzdolabının kapağını açmıştı. Ne yapıyorsun diye sorduğumda. Dolabın hiç boş olmasın hep dolu olsun, dedi. Sen kimsin diye ben ısrarla sorunca da ben Hızır’ım dedi. Evine gelen misafire ikram etmek, kapına gelen kişiyi boş çevirmemek gerekir. Biri senin kapına kadar geldiyse ve sen dervişim diyorsan onu boş çevirme. Her geceyi Kadir bil her geleni de Hızır bil. Eller yahşi biz yaman, eller buğday biz saman. Ne incin ne de incit. ’’

48 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Rüyamda Mekke’deyim ve oturuyorum. Boyu çok uzun güçlü, esmer, sakallı ve cübbeli büyük adımlarla bir adam bana doğru geliyordu. Bu kim, ne kadar güçlü babayigit bir adam diye bağıriyorum. Bu Ebu Vakkas hazretleri diyorlar.

Peygamberimizi görünce bayılıyorlarmış. Ben de bayılırmıyım acaba diye düşünüyordum. Her gün görmek için dua ediyordum. Hiç olmazsa ayaklarını göster Ya Rabb diyordum. Bir gece rüyamda Medine’de oluyorum Efendimizin sandukasını açıyor birisi bir merdiven koyuyor ben iki basamak çıkıyorum, işte bak diyor. Ayaklarını görüyorum. Kar gibi bembeyaz, iri ve canlı. Peygamber Efendimizin sandukasını açıp ayaklarını görmüştüm. Böyle birçok rüya gördüm. Bu rüyaları gördükçe bazı şeylerin farkına varmaya başladım. Gönül kırmamalıydım, güzel ahlaklı şeker gibi olmalıydım. Ancak kendi halimi güzelleştirirsem şu divanda olduğu gibi güzel haller bana da açılabilir diye düşündüm:

Müezzinler selâ verdi,
Canlarıma cilâ verdi,
Bu milletin nedir derdi,
Muhammed Mustafa geldi.

Hemen ben oraya vardım,
Hani nerde diye sordum,
İşte geldi diye duydum,
Ehlen, sehlen sefa geldi.

Gelen sorar hani nerde,
Dilde tevhid devam virde,
Görüşelim orda burda,
Sizi görmek sefa geldi.’’

Bu ifadelerden katılımcıların rüyaları neticesinde gerek ibadetler yönünden gerekse ahlaki yönden bir bütün olarak rüyaların katılımcıların dindarlıkları üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu görmekteyiz. Genel olarak rüya kaynaklı olsun veya olmasın dini tecrübenin dini inancı pekiştirici ve dindarlığı arttırıcı olumlu bir etkisinin olduğu bilinmektedir.

Fizik ötesi âleme olan inanç ve rüyada bu âlemin tecrübe edilmesi katılımcılara bir iç huzuru neticesinde mutluluk hissi yaşatmaktadır. Ayrıca ahlaki anlamda olumlu kişilik özelliklerine sahip olurlarsa rüya tecrübesi ile süluk makamlarında ilerleyip farklı tecrübeler yaşayacaklarını düşünmektedirler. Kibirden uzak, insanlara sevgiyle yaklaşan, gönül kırmayan ve kırılmayan, kendi deyimleriyle şeker gibi bir insan olma vasfını elde etmeye çalışan salığin şükrederek süluk yolunda kalması onun öznel dindarlığı üzerinde etkili olmaktadır.

3.8. Katılımcıların Rüyada Gördükleri Bir Olayı Gerçek Hayatta Yaşayıp Yaşamama Durumu

35 Yaşında Lise Mezunu Erkek

‘‘Rüyamda sevdiğim bir arkadaşımın çocuğunun hasta olduğunu gördüm zakirim bana o sen de olabilirsin, dikkat et, dedi. Aradan bir gün geçti, oğlum hastalandı ve 10 gün hastanede kaldı.’’

“Rüyamda bir tepeye tırmanıyorum ve çıktıktan sonra Kabe’yi görüyorum. Üç ay sonra umreye gittiğimde aynı görüş açısıyla aynı simetrik aynı kapıdan Kabe’yi gördüm. Rüyamda gördüğüm taraftan Kabe’ye ilk baktım. Rüyada gördüğüm ilk simetriyle kabeyi gördüm. Hayret içinde kaldım.”

60 Yaşındaki İlkokul Mezunu Bayan

“Bazen gittiğim bir mekan için bir daha oraya gitme deniyor ve gitmemem gerektiğinin sebebi de söyleniyor. Bir defasında da iki arkadaşından uzak durmam söylendi. Rüyamda bana taş atıyorlardı. Ben de kendimi taşlardan korumaya çalışıyordum. Rüyamı onlara da anlattım. Öğrendim, meğerse arkamdan dedikodu yapıyorlarmış. Sonra hatalarını onlar da itiraf ettiler. Artık onlarla eskisi gibi yakın arkadaş olamadık.”

37 Yaşında Lise Mezunu Erkek

“Rüyada mürşidinin çağırdığını ihvanı bilebilir. Şeyhi gel dediğinde ne kadar uzak mesafe olsa bile ihvan mürşidini çok seviyor ve onun haliyle halleniyorsa mürşidinin haline rüya ile vakıf olabilir. Mesela rüyamda Kırıkkale’de bir derviş tarikat dersini bitirdi. Şeyh Efendi ona icazet vermeye yarın Kırıkkale’ye gelecek sen de orada ol, dediler. Ertesi gün gerçekten Kırıkkale’nin zakiri vefat etti ve şeyhimiz cenazesi için geldi ve ben de oradaydım.”

57 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Babam farklı bir şehirde çok fazla görüşemiyoruz ama rüyamda sürekli görürüm ve birçok şeyi konuşurum. Örneğin babam kızım bu sene umreye gideceksin hazırlan, bize de dua et dedi. Ben param olmadığı için gidemeyeceğimi söyledim. Yok gideceksin ben de yardım ederim dedi ve gerçekten paramın bir kısmına yardımcı oldu, gitmem için destek oldu ve ben o sene gitmeyi düşünmüyordum ama nasip oldu umreye gittim.”

66 Yaşında İlkokul Mezunu Erkek

“Umreye gitmek istiyordum. Oğlum elimiz sıkışmasın baba bu sene gitme dedi. Ben de tamam gitmeyeyim bu sene dedim. O gece sabah namazını kılıp yattıktan sonra ay ve güneş birleşmiş içinde aydan güneşten daha parlak bir adam bana ‘gel gel’ diyerek eliyle işaret ediyor. Dişlerinin parlaklığı halen gözümün önünde. Çok güzel siması vardı. Birkaç gün sonra başka bir rüyada kaynanamı gördüm oğluna söyle umreye gitme demesin sana, sonra hali perişan olur, dedi. Oğlum işten gelince baba çağrıldın heralde bu sene umreye

gitmene karar verdim dedi. Oğlumun çağrıldın demesi ile duygulandım rüyam aklıma geldi. Ne kadar şükretsem azdır.’’

37 Yaşında Yüksek Lisans Mezunu Erkek

‘‘Rüyamda Babüsselam kapısının giriş tarafındaki boşluk meydanda tüm ashabla beraberiz. Bazıları uçuyor ve beni de çağırıyorlar. Ben nasıl geleyim diyorum Bismillah de diyorlar. Bismillah deyince havalanıyorum ve yukardan Medine’yi izliyorum. Havada esmer bir sahabeyle sarılıyoruz. Kim acaba diye merak ediyorum. Hz. Bilal diye düşünüyorum ama soramıyorum da. Sıkı sıkı bana sarılıyor. Bir beyaz minibüs geliyor ve bazı sahabelerle yola çıkıyoruz. Birçok yeri ziyaret ediyoruz. Bizim Kırkdilim gibi yollardan geçiyoruz. Mekke’ye de gidiyoruz. Arafat, Mina, Müjdelifeyi ziyaret ediyoruz. Bir tepede minibüs durdu. Minibüstekilerle sarılıp vedalaştım ayrıldım ve yürüdüm. Bir yere geldim. Bak İsmail as’ı babası burada kurban edecek diyorlar ve izlememi söylüyorlar. Ben bakamam, dayanamam diyorum. Bıçağı çaldığını gördüm ama bıçak kesmedi. Kesmedi çünkü nefsini kesti. Allah’ın istediği buydu, dediler. Sonra bana bir kitap yazacaksın dediler. Ben ne yazıyım, nasıl yazıyım, dedim. Yazacaksın bak bu da senin kitabından sayfalar dediler ve baktığımda kitabın kısaltmalar bölümünü gördüm. Bu rüyadan sonra Yüksek Lisans yaptım ve bir kitap yazdım.’’

Bu ifadelerden katılımcıların bazı rüyalarının gerçek yaşamlarında aynen gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte katılımcılar yaşadıkları rüya kaynaklı dini tecrübeden fazlasıyla etkilendiklerini de ifade etmektedirler. Rüya kaynaklı bir dini tecrübe yaşayan katılımcıların rüyada gördüklerini gerçek hayatlarında aynen yaşamış olmaları onların rüyalarına verdikleri önemi ve dikkati daha da arttırdığını düşünmekteyiz. Bu durum katılımcılarda rüyalara yönelik bir farkındalığın ve dikkatin oluşmasını sağlamaktadır. Bu farkındalığın bireyin üzerinde bıraktığı etkiyi arttırdığını ve katılımcıların davranışlarına etki ederek onları yönlendirdiğini düşünüyoruz.

SONUÇ

“Tasavvuf Geleneğinde Rüya (Psikolojik Bir Yaklaşım)” başlıklı çalışmamızda konu teorik olarak ele alınmış; bu teorik çerçevenin birinci kısmında rüya kavramına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Burada özellikle rüyaların mahiyeti, psikologların görüşleri üzerinde durulmuş ayrıca mutasavvıfların rüyalara bir bilgi kaynağı olarak hangi anlamlar yükledikleri ortaya konulmuş, sûfî gelenekte rüyanın nasıl kabul gördüğü irdelenmiş, bu bağlamda farklı tasavvuf ekollerinin rüyaya farklı baktıkları vurgulanmıştır.

Bazı tarikatlarda rüyaya önem verilirken bazılarında pek önem verilmemiştir. Özellikle nefsânî tarikat mensûbu olan Halvetilik ve Kâdirîlik gibi bazı tarikatlar seyr u sülûk sırasında görülen rüyayı bilgi yollarından biri olarak görmüş ve görülen rüyaları manevi gelişime bir işaret ve delil saymışlardır. Diğer taraftan Nakşbendîler ve Melâmîler ise rüyaya pek önem vermemişlerdir. “Rüyayı bırak, rü’ yete bak” demişlerdir. Bizim örneklem grubumuz Halveti-Uşşaki grubu olduğu için rüyalara oldukça önem verilmektedir. Bu manada Uşşakî tarikatından Mehmet Fehmi Efendi: Biz tarikat dersini Dimetoka’ nın Papazlarına versek onlarda bu dersleri çekerek rüyaları görebilirler. Biz ders verdiğimiz insanlarda hâl isteriz diyerek rüyalarla birlikte manevi hâlin davranışlarda da kazanılmış olmasına vurguda bulunmuşlardır.

Araştırmada hipotezlerle ilgili olarak elde edilen sonuçları şu şekilde maddeler halinde sıralayabiliriz:

1. “Görünen rüyaların gerçek hayatta alınan kararlara etkisi vardır” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.
2. “Görünen rüyanın içeriğine göre katılımcılarda bulduğu değer farklıdır” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.
3. “Katılımcılar rüya yorumlama konusunda kendini yetkin bulurlar” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.
4. “Katılımcılar rüyalarını başkalarına yorumlatırlar” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.
5. “Katılımcılar rüyaya önem verirler” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

6. “Katılımcılar ders rüyalarına normal rüyalardan daha çok önem verirler” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

7. “Katılımcılar gördükleri rüyalardan etkilenirler” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

Bu sonuçlara göre örneklem grubumuz bağlamında tasavvuf geleneğinde rüya üzerine yapmış olduğumuz bu çalışmada biz rüyanın mekân olarak dini tasavvufi tecrübeye eşlik ettiği ve bireylerin had safhada bir gerçeklik hissi ile ilahi varlığın kendileriyle kurduğu yakın teması fark ettikleri dini tecrübelerle eğildik. Bu araştırmayı yapma sebebimiz, salt rüyaların dönüştürücü gücünün tasavvuf grupları üzerinde zannettiğimizin çok üstünde bir oranda bireyler üzerinde etkili olduğunu fark etmemizdendir. Bu etki, duygusal alan ile sınırlı kalmayıp, bireyin manevi hayatının sınırlarını aşarak dünyevi hayatını da kapsayan davranış değişikliklerine yol açmaktadır.

Araştırmamızın sonunda görüyoruz ki rüya yoluyla gerçekleşen rüya tecrübesi bireyin manevi hayatını olumlu yönde etkilemekle kalmayıp, sosyal hayatına da faydalı olmaktadır. Zira rüyayla gerçekleşen bu tecrübe olaylarında bireylerin yaşamış oldukları tecrübeler, öncesinde inanç olarak varlığını kabul ettikleri fakat kendilerine âfâkî gelen cennet, cehennem, hesap günü, kıyametin kopuşu, kabir azabı gibi gayba ait dini olguları rüyalar vasıtasıyla bizzat tecrübe etme fırsatı sunmuş olduğundan, bireyler dünya hayatının geçiciliğine dair bir farkındalık edinmişlerdir. Bu farkındalık dolayısıyla salıkların hem sosyal hayatlarını hem de manevi hayatlarını olumlu yönde etkilemektedir.

Tasavvuf geleneğinde bireylerin Allah’ın kendileri ile özel olarak ilgilendiğini fark ettikleri, kalplerini sevgi, huzur ve güven duyguları ile dolduran rüya örnekleriyle bireyler Allah’ın kendilerine ne kadar değer verdiğini, her ne kadar günahkâr olsalar da kendilerini asla başıboş bırakmadığını rüyalar vasıtasıyla hissettirdiğini belirtmişlerdir. Huzurun ve sevginin baskın olduğu rüya kaynaklı bu tecrübeler bireyler üzerinde onları şükre sevk eden ve yaşama sevincini arttıran bir etki oluşturmaktadır.

Dinen makbul görülen vakitlerde görülen, üst düzeyde bir yaşanmışlık hissi bırakan, ders rüyası dedikleri tarikat rüyalarını daha değerli bulduklarını görülmektedir. Tarikat rüyaları ile yaşam biçimlerinde değişiklik yapabilmekte, yanlışlarını azaltmaya

çalışmaktadırlar. Tarikat rüyalarına önem veren katılımcıların çok az bir kısmı da ders rüyaları dışındaki rüyalara da değer vermektedirler.

Rüyalarını yorumlamada kendini yetkin gören katılımcıların sayısı az olmakla birlikte, genel bir rüya yorum yeteneğinden ziyade, kendilerini iyi tanıdıklarını, rüyalarındaki sembollerin kendi hayatlarında ve iç dünyalarında neye tekabül ettiğini anlayabildiklerini, yani zamanla kendi rüyalarının diline hâkim olmaya başlamaktadırlar. Bu rüyalarını sürekli yorumlatmalarının bir neticesi de olabilir. Aynı zamanda katılımcılarda “rüyayı nasıl yorumlarsan öyle çıkar” düşüncesinin yerleşik bir inanç olarak varlığını da görülmektedir.

Rüyalarını yorumlamada kendilerini yetkin görmeyen katılımcıların genel çoğunluğu bu konuda yetenekli olmadıkları için yetkin gördükleri başka bir kişiye veya mensup oldukları tarikata mensup zakir, rehber ya da şeyhlerine veya tarikat içinde bu konuda güvendikleri kişilere rüyalarını yorumlatmaktadır.

Tasavvufta müridin şeyhine teslimiyeti esastır. Şeyh, müridinin maneviyat kabiliyetini bilen ve ondaki manevi tekâmülün en doğru zamanda ve en doğru şekilde ortaya çıkmasını sağlamakla görevlidir. Müridini yönlendirmede ise rüyalar şeyh için en büyük yardımcıdır. Mürid rüyalarını şeyhine anlatır. Şeyh de müridi rüyaları doğrultusunda yönlendirerek, bu manevi yolculukta nerede durması, nerede hızlanması gerektiğini ve hangi zikirleri yapması gerektiğini ona bildirir. Bu sebeple tasavvufi gruplarda dini tecrübenin seyri rüyalar ile sıkıca irtibatlıdır. Katılımcılar da bu nedenle rüyalarını tarikat içinde yorumlattırmaktadırlar. Bununla birlikte katılımcılardan çok az bir bölümünün rüyalarını tarikat dışından ehil kişilere yorumlattıkları görülmekle birlikte çok az bir kısmının da grup içerisinde olmasına rağmen tarikat dersi yapmadıkları için çok az rüya gördükleri ve rüyalarını yorumlatmadıkları görülmektedir.

Katılımcıların kendini önemseten rüyanın özelliğini tam olarak ifade edemeseler de manevi yönden kendilerini etkileyen, kendilerini Allah’a yaklaştıran üst düzeyde bir yaşanmışlık hissi bırakan, kendilerini mutlu eden, dinen makbul görülen vakitlerde görülen rüyaları daha değerli buldukları görülmektedir. Kendini önemseten rüyada söyledikleri şey ise aslında bireyin tarikatta ilerlemesine yardımcı olan tarikat dersi rüyalarının katılımcının duygu dünyasında bıraktığı etkinin şiddetindeki yoğunluktan kaynaklanmaktadır.

Katılımcıların tasavvufi içerikli rüyalara daha çok ehemmiyet verdikleri açıkça gözükmemektedir. Katılımcılar manevi bilgi sahibi olmak, tarikatta ilerlemek, kemale ermek için tarikat ders rüyalarına önem verirlerken, her iki çeşit rüyanın da kişiyi tefekküre sevk etmesi gerektiğini düşünen katılımcılar da bulunmaktadır. Şeyh ile müridin interaktif bir ilişki içerisinde olduğu ve rüyaların müridin tekamül sürecinde yol gösterici bir görev ifa ettiği tarikatlarda rüyanın, kişilerin mensup olduğu tarikata olan bağlılıklarını artırmaktadır.

Samimi, ihlaslı ibadet eden, tek ve toplu zikre devam eden grup üyeleri tarikat içerikli ders rüyalarını çok sık görmektedirler. Uzun süre rüya görmeyen insanların rüya gözlerinin tarikata girdiklerinde açıldığı da katılımlar tarafından vurgulanmaktadır. Rüyası net olmayan ya da rüyasını hatırlayamayan grup üyeleri salavatı şerifeyi çok okuduklarında rüyalarını daha iyi hatırladıklarını ortaya koymaktadırlar.

Rüyalarının etkisinin hala devam ettiğini dile getiren katılımcılardan edindiğimiz izlenimlere göre rüya kaynaklı tasavvufi tecrübelerle sahip bireylerin genel olarak tasavvufi tecrübeye kaynaklık eden rüyalarını hiç unutmadıkları, her zaman bir motivasyon kaynağı olarak kendilerine güç veren bu rüyaların zihinlerinin bir köşesinde saklı durduğu görülmektedir.

Sonuç olarak tasavvuf geleneğinde rüyayla gerçekleşen dini tecrübeler bireylerin dindarlığını pekiştiren, manevi hayatını canlı tutan, bir motivasyon kaynağı olarak salikin hayatında canlılığını muhafaza eden tecrübelerdir. Bu açıdan, rüyayla gerçekleşen tasavvufi tecrübeler rüya ile tasavvufi tecrübenin birbirlerini etkilemesi, bu etkilerin mahiyeti, derecesi ve bireylerdeki tezahürleri açısından kapsamlı, gerek nitel, gerekse nicel çalışmaların konusu olmayı beklemektedir.

KAYNAKÇA

Açıkalın, Bünyamin, Kur'ân-ı Kerîm'de Rüya Kavramı, Marmara Üniversitesi Yay., İstanbul 1996.

Adler, Alfred, İnsan Tabiatını Tanıma, çev. Ayda Yörükan, Türkiye İş Bankacılığı Kültür Yayınları, Ankara 1994.

....., Psikolojik Aktivite, (Çev: Belkıs Çorakçı) Say Yay., İstanbul 2001.

....., Yaşamının Anlam ve Amacı, Çev: Kamuran Şipal, Say Yayınları, İstanbul 1997.

Akot, Bülent, “Freud’un Rüya Yorum Metodu”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 2010.

....., Rüya Tecrübesinin Psikolojik Ve Dini Temelleri, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005.

Albayrak, Halis, Kur'an'da İnsan- Gayb İlişkisi, Şule Yay., İstanbul 1993.

Ana Britannica, Rüya Maddesi, Ana Yay., İstanbul, 1990.

Apaydın, Halil, “Rüya ve Fonksiyonu”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi, Samsun 1997.

Arzi, Abraham, In Medieval Thought Encyclopedia Judica VI (Edt. Fred Skolnik, Keter Publishing House), Jerusalem 2007.

Ayas, Kemal, Dinde İlimde Rüyâ ve Rüyâ Tabirleri, Raşit Bütün Matbaası, II. Baskı, İstanbul 1949.

Ayten, Ali, Din Psikolojisi Dine Maneviyata Psikolojik Yaklaşımlar, İz Yayıncılık, İstanbul 2013.

Bal, Hüseyin, Nitel Araştırma Yöntemi, Fakülte Kitabevi, Isparta 2013.

Başaran, Serkan, Sünnette Rüya, Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya 2003.

Belbağı, Osman Fatih, Rüya: Hakikat Penceresi mi Hayal Perdesi mi?, Gül Yurdu Yay., İstanbul 2006.

Biçer, Ramazan, “Ebû Bekir İbnü’l-Arabî’nin Gazzâlî’nin Tasavvufî Görüşlerine Eleştirel Yaklaşımı”, EKEV Akademi Dergisi, III, sy. 2, s. 217.

Budak, Selçuk, Psikoloji Sözlüğü, Bilim ve Sanat Yay. Ankara 2009.

Canan, İbrahim, Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yay.: 4/510-513.

Cebecioğlu, Ethem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, Ağaç Kitabevi Yay., İstanbul 2009.

Cengil, Muammer, Tasavvufî Yaşantı, Halveti-Uşşaki Topluluğu Üzerine Psiko-Sosyolojik Bir Araştırma, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2013.

Certel, Hüseyin, Din Psikolojisi, Berikan Yayınevi, Isparta 2014.

Covits, Joel, Visions in the Night: Jungian and Ancient Dream Interpretation, Inner City Books, Canada 2000.

Cücü, Taner, “İslâmda Rüya-Amel İlişkisi”, Diyanet İlmi Dergi, Ankara, 1977.

Çetin, İsmail, Edeble Varış Lütûfla Dönüş, Dilârâm Yay., Isparta 1982.

Çetin, Özer, Rüya Olgusu ve Dindarlık Üzerine Bir Araştırma, Emin Yay., Bursa 2013.

Çıtlak, M. Fatih, Rüyalar Âlemi, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2016.

Çoruh, Hakkı Şinasi, Rüya Dünyamız: Rüya nedir? Rüya Tabiri Nasıl Yapılır ve Büyük Rüyalar, Kitapçılık LTD Şirketi Yayınları, İstanbul 1968.

Dee, Nerys, Rüyaları Anlamak (Çev: Nilüfer Kavalalı), İlhan Yayınevi, İstanbul 1997.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitabevi Yay., Ankara 1996.

Durusoy, Ali, İbn Sînâ Felsefesinde İnsan ve Âlemdeki Yeri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 1993.

Ecmel, Muhammed, “Sufî Ruh Bilimi”, Sufî Psikolojisi, Yayına Hazırlayan: Kemal Sayar, İnsan Yay., 3. Baskı, İstanbul 2003.

El- Afîfî, Abdu’l Hakim, Bilimsel ve Dini Açıdan Rüyalar ve Kabuslar, Rağbet Yay., İstanbul, 2011.

el-Affî, Ebu'l-Alâ, Fusûsu'l-Hikem Okumaları İçin Anahtar, çev.: Ekrem Demirli, İstanbul 2000.

Erdoğan, İsmail, “İslâm Filozoflarının Rüyanın Mahiyeti Hakkındaki Görüşleri”, İslâmî Araştırmalar Dergisi, Ankara 2003.

es-Sühreverdî, Ömer, Tasavvufun Esasları, (Avârifü'l Meârif), trc. Hasan Kamil Yılmaz-İrfan Gündüz- Mustafa Uzun, İstanbul.

eş-Şâtibî, Ebu İshak İbrahim b. Musa, el-Muvafakat, çev.: Mehmet Erdoğan, İz Yay., İstanbul 1990.

....., el-İtisam bi'l-Kitab ve's-Sunne, c. I, Mektebetu't-Ticariyyetu'l-Kubra, Mısır 1578.

Evginer, Nilüfer, Psikolojik ve Dini bir Fenomen Olarak Rüya, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

Ez-Zebidi, Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi, (Çev: Kamil Miras), D.İ.B.Yay.,7. Baskı, Ankara 1984.

Fordham, Frieda, Jung Psikolojisi, çev: Aslan Yalçın, Say Yay., İstanbul 1994.

Frager, Robert, Aşkır Asıl Şarap, çev.: Ömer Çolakoğlu, Gelenek Yay., 2. baskı, İstanbul 2004.

Freud, Sigmund, Düşlerin Yorumu, çev. : Emre Kapkın, Payel Yay., I. Baskı, İstanbul 1996.

....., Rüya Yorum Metodu, çev.: Ayşegül Günkut, Ataç Kitabevi, İstanbul 1964.

....., Rüyalar ve Yanılgılar Psikolojisi, çev.: Ali Seden, Altın Yay., İstanbul 1978.

Friedenberg, J., G. Silverman, Cognitive science: An introduction to the study of mind, California 2006.

Fromm, Eric, Rüyalar, Masallar, Mitler, Çev.: Aydın Arıtan, Kaan Ökten, Say Yay., İstanbul, 2015.

....., Freud Düşüncesinin Büyüklüğü ve Sınırları, (Çev: Aydın Arıtan), Arıtan Yay., I. Baskı, İstanbul 1981.

Gazzâlî, Ebu Hamid Huccetülislam Muhammed b. Muhammed, İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn, terc. Ahmed Serdaroğlu, Bedir Yayınevi, İstanbul 1975.

Gözütok, Şakir, Sûfî Pedagojisi Tasavvufta Şahsiyet Eğitimi, Nesil Yay., İstanbul 2012.

Günay, Umay, Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara 1986, ss. 94-97.

Gündüz, İrfan, Gümüşhanevi Ahmed Ziyaeddin, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.

Güven, M. Yusuf – Belbağı, Osman Fatih, Rüya : Hakikat Penceresi mi? Hayal Perdesi mi?, Gül Yurdu Yayınları, İstanbul 2006.

Hafız Hulusi Efendi, Tasavvufî Derecelere Göre Rüyâ Tabiri, Pamuk Yay., İstanbul 2005.

Hakkı, Erzurumlu İbrahim, Marifetnâme, Sadeleştiren: Turgut Ulusoy, İstanbul 1987.

Haksever, A. Cahid, Ya'kub-ı Çerhî: Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı, İnsan Yay., İstanbul 2009.

Holbeche, Soozî, Rüyaların Gücü, çev.; Mehmet Harmancı, Say Yay., İstanbul 1994.

Hopkins, F. G., Türk Halk Edebiyatında Rüya Motifinin Yapısı ve İşlevi, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri, MİFAD Yay., c. 2, s. 1976.

Horozcu, Ümit, Din Psikolojisi Ders Kitabı, Rağbet Yay., İstanbul 2015, s. 80.

Hosein, Imran N., Dreams in Islam, Masjıd Darul Qur'an, USA 2001.

Hökelekli, Hayati, Din Psikolojisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2013.

İbn Arabî, Muhyiddin, Fususu'l-Hikem, çev.; Nuri Gençosman, MEB Yay., İstanbul 1992.

İbn Haldun, Mukaddime, (haz.: Süleyman Uludağ), Dergâh Yayınları, İstanbul 2004.

....., Mukaddime, Çev: Zakir Kadiri Ugan, MEB Yay., İstanbul 1996.

İbn-i Hazm, El-İhkam, Kahire, c. 4, s407, h. 1404, m.1984.

İbn-i Kesir, Hadislerle Kur'an-ı Kerim Tefsiri, (Çev. Bekir Karlığa- Bedrettin Çetiner), Çağrı Yay., İstanbul 1985.

İmamoğlu, Abdulvahit, Psiko- Sosyal Açından Rüya ve İstihare, Değişim Yay., İstanbul 2004.

Jacobi, Jolande, C. G. Jung Psikolojisi, çev. Mehmet Arap, İlhan Yay., İstanbul 2002.

Jung, Carl Gustav, Psikoloji ve Din, çev.: Cengiz Şişman, İnsan Yay., İstanbul 1997.

Karacoşkun, Mustafa Doğan, Din Psikolojisi El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara 2015.

Kayacı, Eyyüp, Kızıl Toprakların Yetiştirdiği Kutup Hüsn-i Gülzârî Hayatı-Divanı ve Tasavvufi Görüşleri, Çorum Belediyesi Kültür Yay., Çorum 2015.

Köksal, İsmail, Rüyaların Fıkhi Boyutu, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Elazığ 2008.

Kuşeyrî, Abdulkerim, er-Risâletü'l-Kuşeyriyye, tah. Maruf Zerrîk – Abdulhamid Baltacı, Beyrut 1413/1993.

Malakçı, Ayşenur, Kelâm ilmi Açısından Rüyanın Bilgi Değeri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2009.

Mevdûdî, Meseleler ve Çözümleri, (çev. Yusuf Karaca), Risale Yay., c.4, İstanbul 1990.

Morgan, Clifford T., Psikolojiye Giriş, çev. Hüsnü Arıcı, Hacettepe Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Ankara 1981.

Ornstein, Robert E., Yeni Bir Psikoloji, çev. Erol Göka-Feray Işık, İnsan Yay., İstanbul 1990.

Ögel, Bahaeddin, Türk Mitolojisi, Selçuklu Tarihi ve Medeniyeti Enstitüsü Yay., Ankara 1971.

Öğüt, Salim, “İstihâre” md., DİA, XXIII, ss. 333-334.

Özbaydar, Sabri, Rüyaların Fonksiyonu, Baha Matbaası, İstanbul 1971.

- Parman, Susan, Rüya ve Kültür, Batı Entelektüel Geleneğinin Antropolojik İncelemesi, Çeviren: Kemal Başlı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2001, s. 58.
- Peker, Hüseyin, Din Psikolojisi, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2015.
- Peter Shepherd, Transforming the Mind, 2001.
- Pir Vilayet İnayet Han, “C. G. Jung ve Sufizm”, Jung Psikolojisi ve Tasavvuf, çev. K. Yazıcı-R. Kutlu, İnsan Yay., İstanbul 1997.
- Razi, Fahreddin, Tefsir-i Kebir (Mefatihü'l- Gayb), Akçağ Yayınları, Ankara.
- Sarı, Sümeyra, Rüya Yoluyla Gerçekleşen Dini Tecrübe Olayları Üzerine Bir Araştırma, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ukudağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016.
- Schimmel, Annemarie, Halifenin Rüyalari, çev.: Tuba Erkmen, Kabalcı Yay., İstanbul 2005.
- Sivananda, Sri Swami, Philosophy of Dreams, The Divine Life Society, India 2000.
- Şentürk, Hâbil, “Freud’un Psikoloji ve Din Anlayışına Eleştirel Bir Yaklaşım”, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Isparta 1996.
- Tatçı, Mustafa, Yunus Emre Dîvânı İnceleme, H Yay., İstanbul 2008.
- Telesco, Patriccia, Düşlerin Dili. (Çev: Feyza Karagöz). E Yayınları, İstanbul 1999.
- Tosun, Necdet, Rüyalari Âlemi, Sufi Kitap Yay., İstanbul 2016.
- Tunç, Mustafa Şekip, Psikolojiye Giriş, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1949.
- Türek, İbrahim, Rüyalari, Varlık Yay., İstanbul, 1965.
- Uludağ, Süleyman, İslâm Açısından Musiki ve Rüya, İrfan Yay., İstanbul 1976.
-, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, s. 443–444.
- Watt, William M., Modern Dünyada İslam Vahyi, çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yayınları, Ankara 1982.
- Wilcox, Lynn, Sûfizm ve Psikolojisi, İnsan Yay., İstanbul 2001.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi, Hak Dini Kur’an Dili, İsmail Karaçam, sad. Emin Işık, Feza Gazetecilik, İstanbul.

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan, Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri, Seçkin Yayınları, Ankara, 2005.

Yılmaz, H. Kamil, Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2011.

Yücesoy, Sevdâ, Uykudaki Bilgelik Rüyalar, Ruh ve Madde Yay., İstanbul 2001.

Yüksel, Hasan Avni, Türk- İslam Tasavvuf Geleneğinde Rüya, Gazi Üniv: Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1990.

EKLER

TASAVVUF GELENEĞİNDE RÜYA MÜLAKAT SORULARI

- 1- Cinsiyet :
- 2- Medeni Durum:
- 3- Eğitim Düzeyi :
- 4- Yaş :

SORULAR

- 5- Rüyalar günlük yaşantınızda size yol gösterici oluyor mu?
- 6- Evetse ne tür rüyalar hangi açılardan yol gösterici oluyor?
- 7- Rüyalarınızı kimlere yorumlatırsınız?
- 8- Niçin?
- 9- Rüyalara nasıl bir anlam yüklüyorsunuz?
- 10- Ders rüyaları ile normal rüyalara verdiğiniz önem nasıldır?

